

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Malin Bergman

När lagen mötte verkligheten.
Kvinnors tillträde till akademiska studier och högre
statliga tjänster 1870-1930.

Examensarbete
20 poäng

Kjell Å Modéer

Rättshistoria

Höstterminen 2001

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Problemformulering	5
1.2 Syfte	6
1.3 Frågeställning	7
1.4 Material och forskningsläge	7
1.5 Avgränsningar	8
1.6 Disposition	9
2 GENUS	10
2.1 Genusbegreppet	10
2.2 Genus i juridiken	12
2.3 Genus i akademien	12
3 KVINNORS TILLTRÄDE TILL AKADEMISKA STUDIER	14
3.1 Samhälle 1800-1860	14
3.1.1 Liberalismen	14
3.1.2 Folkskolereformen	14
3.1.3 Representationsreformen	15
3.1.4 Kvinnornas rättsliga ställning	15
3.2 Samhälle och vetenskap 1860-1900	16
3.2.1 Industrialismens genombrott	16
3.2.2 Tidens idéströmningar	17
3.2.3 Boströmianismen	17
3.2.4 Universiteten	18
3.2.5 Studentliv	19
3.2.6 Vetenskapen	19
3.2.7 Ett nytt bildningsideal	20
3.3 Kvinnorna knackar på den akademiska porten	21
3.4 C J Svensén – en pionjär för kvinnors rätt till utbildning	22

3.5	Akademien gläntar på dörren	24
3.5.1	Först till medicinska fakulteten 1870...	24
3.5.2	...sedan till övriga 1873	25
3.6	Antalet var inte ägnat att förskräcka	26
4	KVINNORÖRELSEN	28
4.1	Kvinnorna organiserar sig	28
4.2	Fredrika Bremer och Fredrika Bremerförbundet	29
4.3	Åsikter om kvinnorörelsen	30
4.3.1	Ellen Key	30
4.3.2	Vetenskapsmännen	31
4.4	Akademiskt Bildade Kvinnors Förening	32
4.5	Uppsala kvinnliga studäntförening	33
4.6	Lunds kvinnliga studentförening	35
4.7	Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt	38
5	KVINNORS TILLTRÄDE TILL STATLIGA TJÄNSTER	42
5.1	Samhälle och vetenskap under 1900-talet	42
5.2	Grundlagsändringen och riksdagsdebatterna 1905-1909	43
5.3	Löneregleringskommitténs betänkande 1911	45
5.4	Kampen 1911-1913	47
5.5	Lärlönenämndens betänkande 1914	48
5.6	Segern 1918	49
5.7	Behörighetskommittén	51
5.8	Behörighetslagen	54
6	FAKTISK BEHÖRIGHET?	56
6.1	Isärhållandets logik	56
6.2	Kvinnors liv vid akademien under 1800-talet	57
6.3	Akademisk medborgare av andra klass. 1900 - 1910-talet	59
6.4	Ökad integration i studentlivet. 1920-talet	60
6.5	Varken kvinna eller kamrat fullt ut. 1930-talet	61
7	KVINNLIGA EXEMPEL	63

7.1	Betty Pettersson	63
7.2	Ellen Fries	63
7.3	Karolina Widerström	64
7.3.1	Levnadsteckning	64
7.3.2	Föreningsarbete	67
7.4	Lydia Wahlström	69
7.4.1	Levnadsteckning	69
7.4.2	Föreningsarbete	72
7.5	Elsa Eschelsson	74
7.5.1	Levnadsteckning	74
7.5.2	Den Winroth-Eschelssonska kontroversen	80
7.5.3	Tiden efter 1907	85
7.5.4	Föreningsarbete	86
7.6	Hilma Borelius	88
7.6.1	Levnadsteckning	88
7.6.2	Föreningsarbete	92
7.7	Anna Bugge Wicksell	93
7.7.1	Levnadsteckning	93
7.7.2	Föreningsarbete	100
7.8	Emilia Fogelklou	103
8	DISKUSSION	105
	BILAGA A. BEHÖRIGHETSLAGEN	114
	LITTERATURFÖRTECKNING	116

Sammanfattning

Uppsatsen behandlar kvinnors tillträde till akademiska studier och högre statliga tjänster utifrån ett genusteoretiskt perspektiv. Såväl den formella behörigheten som de faktiska möjligheterna tas upp, samt reformer som möjliggjorde och underlättade tillträdet.

Uppsatsen har som utgångspunkt att universitetet än idag är ett av de samhällsområden där kvinnor har svårast att nå inflytelserika positioner. Kvinnor har generellt lägre tjänster, lägre löner och lägre status inom universitetsvärlden, och forskning har vid upprepade tillfällen visat att universitetsstrukturen är könsdiskriminerande. Universitetet har en manlig djupstruktur som premierar manliga perspektiv och uppmuntrar broderskap. Därför har uppsatsen också syftet att förmedla en motvikt till den manliga struktur som presenteras för dagens kvinnliga akademiker som en objektiv och allmänmännisklig struktur. Detta görs genom en presentation av kvinnors liv generellt vid universitetet samt ett antal djupdykningar i några av de kvinnliga pionjärens liv.

Under första delen av 1800-talet saknade svenska kvinnor de flesta medborgerliga rättigheter. Vid 1800-talets mitt började riksdagsmännen och kvinnorna själva kräva förbättringar för kvinnorna. Reformerna under 1800-talet syftade till att göra det lättare för i första hand medelklassens ogifta kvinnor att skaffa arbete och försörjning. Samhällets behov av arbetskraft öppnade vägen, och det blev efterhand allt svårare att finna skäl för att hindra kvinnorna att skaffa sig akademisk utbildning. 1873 fick kvinnor tillträde till universitetet, men antalet kvinnliga studenter blev få. De flesta tjänster och ämbeten inom civilstaten var stängda för dem, och de kunde inte heller efter disputation göra en akademisk karriär pga. §28 i 1809 års RF som man hävdade gjorde det omöjligt att utnämna kvinnor till tjänster med kunglig fullmakt. 1909 fick kvinnor tillträde till vissa högre statliga befattningar, men de stora förändringarna inträdde inte förrän under 1920-talet. Genom behörighetslagen 1923 fick kvinnor behörighet till ett stort antal statliga ämbeten, men undantagen var åtskilliga.

Fastän förhållandena idag är väsentligen annorlunda är vissa strukturella fenomen tämligen lika. Den övergripande genuskonstruktionen då utgick från att mannen var normen. Innehållet, formen och kulturen vid akademien var manliga skapelser och kretsade kring manliga intressen. Liberalismens intåg, en allmän demokratiseringssträvan, demografiska omvälvningar och samhällsutvecklingen hjälpte på olika sätt till att föra kvinnofrågan i fokus. Kvinnornas inträde på männens domäner ifrågasatte det rådande genuskontraktet, och männens maktpositioner var plötsligt inte lika självklara som tidigare. Trots att de formella hindren var övervunna uteblev den väntade kvinnoinvasionen. De informella hindren låg till största delen i allmänhetens traditionella uppfattning om vad som är manligt och kvinnligt.

Förord

Jag önskar framföra min uppskattning till följande:

Min handledare, Kjell Å Modéer, som guidat mig genom mer än 40 poäng rättshistoria. Tack för givande kritik, intressanta diskussioner och generösa lån ur ett mycket omfattande bibliotek.

Personalen på UB Helgonabacken.

Caius.

Doktor Karlsson.

Den aldrig sinande norrlandsfonden.

En slutlig tanke sänds till alla dem som inspirerat, pådrivit, hindrat eller på annat sätt påverkat tillkomst och utformning av denna uppsats.

Verba volent, scripta manent

Förkortningar

ABKF	Akademiskt bildade kvinnors förening
DUG	De unga gubbarna
DYG	De yngre gubbarna
E.o.	Extra ordinarie
Fak. opp.	Fakultetsopponent
FBF	Fredrika Bremerförbundet
Fil. dr.	Filosofie doktor
Fil. kand.	Filosofie kandidatexamen
Fil. lic.	Filosofie licentiatexamen
Fil. mag.	Filosofie magisterexamen
Fil. stud.	Filosofie studerande
FKPR	Föreningen för kvinnans politiska rösträtt
Jur. dr.	Juris doktorsexamen
Jur. kand.	Juris kandidatexamen
Jur. lic.	Juris licentiatexamen
Jur. stud.	Juris studerande
LFKPR	Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt
LKS	Lunds kvinnliga studentförening
Med. kand.	Medicine kandidatexamen
Med. lic.	Medicine licentiatexamen
RF	Regeringsformen
SFS	Svensk författningssamling
SvJT	Svensk Juristtidning
Teol. kand.	Teologie kandidatexamen
UKSF	Uppsala kvinnliga studentförening

1 Inledning

”Nu vet man ju också efter femtio år hur just de akademiska studierna mer än något annat bidragit att höja kvinnornas ställning i olika länder”¹

1.1 Problemformulering

1984 uttalade en kvinna vid Lunds universitet om sin situation att ”Det finns ingen skillnad mellan män och kvinnor, vi har precis samma möjligheter. Jag kan göra ett fritt val, jag kan välja mellan att göra karriär eller skaffa familj.”² Tanken som slår en efter att ha läst första meningen är bra, kvinnor vid universitetet upplever sig som jämställda med männen. Efter att ha läst andra meningen ökar ens skepsis över validiteten av den första. Hur står det till egentligen?

Fram till andra världskriget var antalet kvinnliga lärare i Lund mycket litet. Åren efter freden utsågs tre kvinnliga docenter, två humanister och en medicinare. De hade sällskap av läraren i kemi för med. kand. och två kvinnliga utländska lektorer.³ Under universitetens expansionstid från 1950 och 60-talen steg männens disputationer snabbt, medan kvinnornas länge var försumbar. Det första lilla genombrottet för kvinnliga professorer och docenter kom först på 1950-talet.⁴ Ökningen började från 1955. Det året förordnades Birgitta Odén och Berta Stjernqvist, året därpå Anna-Brita Laurell, Ingrid Gamstorp och Ingrid Helene Maria Torgård. 1957 Inga Marie Nilsson och Elisabeth Swenander-Lanke.⁵ Att juridikens domäner har varit särskilt svåråtkomliga för kvinnliga professorsaspiranter torde kunna utläsas av att det under perioden 1964-1994 utnämndes totalt 6 kvinnor till professorer i juridik vid Lunds Universitet: Gunvor Wallin 1969, Anna Christensen 1975, Ulla Jacobsson 1983, Boel Flodgren 1987, Lotta Westerhäll 1989 och Ann Numhauser-Henning 1992.⁶

Inte förrän under 1990-talet kan man tala om ett tydligt genombrott för kvinnliga professorer. 19 av 49 kvinnliga professorer vid Lunds universitet utnämndes under 1990-talet.⁷ Den låga andelen kvinnliga professorer idag beror till en del på den låga andelen disputerade kvinnor under tidigare decennier. Men även med 15-20 års tidsförskjutning mellan doktorsexamen och professur och med lika sannolikhet för kvinnor som för män med avlagd

---

¹ Wahlström, Lydia: *Trotsig och försagd*. Stockholm 1949 s 118.

² Wedin, Ingegerd: *Detta hade jag inte en aning om... Kartläggning av jämställdhetsinslag i undervisning och forskning vid Lunds universitet*. Lund 1984 s 49.

³ Wirmark, Margareta; Svanborg, Catharina; Persson, Inga och Hahn-Hägerdahl, Bärbel (red): *Professorsboken. Fyrtonio Lundakvinnor berättar*. Stockholm 1996 s 117.

⁴ Odén, Birgitta: *Han, hon och lagerkransen*. I *Kvinnor vid Lunds universitet*, Carlsson Wetterberg, Christina och Blomqvist Göran (red), Lund 2000 s 173 ff.

⁵ Wirmark 1996 s 117 f.

⁶ Wirmark 1996 s 216 f.

⁷ Wirmark 1996 s 120.

examen att gå vidare i karriären återspeglar inte antalet kvinnliga professorer antalet doktorsexamen av kvinnor.

Cirka 30% av Sveriges universitets- och högskolelärare är kvinnor. Ju högre upp man kommer i den akademiska karriären, desto lägre blir andelen.⁸ Hösten 1998 var andelen kvinnor i grundutbildning 58%, vilket är den genomgående siffran för hela 1990-talet. Bland forskarstudenterna var 41% kvinnor.⁹ Institutioner med en majoritet av kvinnor på grundutbildningsnivå har ofta en betydligt mindre andel kvinnor av de forskarstuderande. Institutioner som har fler kvinnliga än manliga doktorander har få kvinnor på högre undervisande och forskande tjänster.¹⁰

1993/94 var vid Lunds Universitet 10% av professorerna och 20% av lektörerna kvinnor. 45% av adjunkterna och 30% av doktoranderna var kvinnor.¹¹ De svenska börsföretagens ledningar är tillsammans med universitetet de samhällsområden där kvinnor har svårast att nå inflytelserika positioner.¹² Det går framåt, men väldigt långsamt. För att förstå dagens situation har jag velat gå tillbaka och se hur den tidiga emancipationen såg ut vid kvinnors tillträde till akademiska studier och statliga tjänster.

1.2 Syfte

Reformerna som innebar att kvinnorna fick tillträde till universiteten och tillträde till statliga tjänster är intimt förknippade. Ett av argumenten för att hålla kvinnorna utanför högre utbildning var att de ändå inte kunde få praktisk användning av sin utbildning, då de inte kunde erhålla statliga tjänster. Syftet med uppsatsen är att belysa frågan om kvinnors tillträde till högre studier och statliga tjänster.

Jag är av uppfattningen att universitetets djupstruktur är en manlig struktur som premierar manliga perspektiv och uppmuntrar broderskap. Trots att kvinnor haft tillträde till akademiska studier i över 100 år är den kvinnliga andelen låg i högre studier. För såväl akademiska studier som för statliga tjänster gäller fortfarande ”the higher, the fewer”. Kvinnor behöver en motvikt mot denna manliga struktur som presenterats för dem som allmänmänsklig. Därför har uppsatsen ytterligare ett syfte, som är nog så viktigt: att med utgångspunkt i behovet av identitet och traditioner för dagens kvinnliga akademiker, och då framförallt jurister, förmedla förebilder och föregångare.

---

⁸ Wirmark 1996 s 201 f.

⁹ Frängsmyr, Tore: Svensk idéhistoria. Bildning och vetenskap under tusen år. Del II 1809-2000. Stockholm 2000 s 374.

¹⁰ Davies, Karen och Widerberg, Karin: Rapport rörande projektet ”Kvinnor- och jämställdhetsforskning vid Lunds Universitet”. Lund 1979 s 5.

¹¹ Odén, Birgitta: Kvinnostudier i studentmiljö. Scandia, band 54:1, 1988 s 174.

¹² Göransson, Anita (red): Sekelskiften och kön. Strukturella och kulturella övergångar år 1800, 1900, 2000. Stockholm 2000 s 115.

1.3 Frågeställning

Vilka var de formella hindren för kvinnors tillträde till utbildning och statliga tjänster?

När kvinnorna väl fick behörighet till universitetsstudier väntade man sig en anstormning av kvinnor till universiteten. Att så inte skedde tyder på att det låg andra saker i vägen. Går dessa tillbakahållande krafter att urskilja, med andra ord: hur såg tillämpningen av lagarna ut?

Var stod kvinnornas medhjälpare och motståndare att finna?

Vilka strategier använde sig kvinnorna av för att göra sin röst hörd? Det politiska inflytandet i riksdag och regering *in persona* var under största delen av den aktuella tidsperioden obefintligt. Vilka andra påverkansmöjligheter hade kvinnorna?

Vilka samhällsliga strömningar kan tänkas ha bidragit till genomförandet av reformerna vid denna tid?

1.4 Material och forskningsläge

Det finns mycket skrivet om kvinnors rätt, deras tillträde till akademiska studier samt högre tjänster. De flesta verken är producerade av historiker och kvinnohistoriker. Ämnet i den form och med den vinkling jag har valt är, såvitt jag kunnat utröna, inte undersökt av rättshistoriker tidigare. I materialet finns ett flertal historiska avhandlingar, vissa av författarna, såväl manliga som kvinnliga, har i sin framställning tagit en genusteoretiskt perspektiv.

Vissa delar av materialet utgörs av självbiografier och berättelser från tidens kvinnor om den dåvarande situationen. Man får anta att där framställningen inte baserar sig på direkta dagboksanteckningar eller dylikt, tiden mellan deras studier och tillkomsten av boken gjorts till för att lägga en viss glömskans slöja över de faktiska omständigheterna. Ett antal källor är av biografisk karaktär där framställningen är baserad framförallt på dagboksanteckningar, brev och officiella källor. Det finns en uppsjö av litteratur rörande studentliv och universitetshistoria, men bland dessa är verken med kvinnor som författare eller som avhandlat ämne påtagligt sällsynt förekommande.

Christina Florins och Ulla Johanssons ”Där de härliga lagarna gro” behandlar främst läroverksfrågor. De har en genusteoretisk utgångspunkt, där kampen om kunskap ses som en maktkamp såväl mellan kön som klass.

Jag har valt Tore Frängsmyrs ”Svensk idéhistoria” som utgångspunkt för att greppa de samhällsliga förändringarna under den avhandlade tidsperioden.

Materialet är av såväl samtida som nutida karaktär. Gällande de delar som avser behandlingen i riksdag och vid universiteten av kvinnans tillträde till akademiska studier och statliga tjänster har jag till allra största delen utgått från Greta Wieselgrens bok ”Den höga tröskeln”. Med hänsyn till den noggranna genomgång som där görs av debatt och beslut, och den auktoritet boken vunnit, har jag inte sett det nödvändigt att, utöver det som gjorts,

gräva djupare i primärkällorna. Wieselgren gör i boken en genomgång av kvinnans kamp från tillträdet till universiteten 1873 till behörighetslagen och tar därvid upp politiska och ekonomiska aspekter på utbildningsfrågan.

I beskrivningen av studentskornas vardag i kapitel 6, måste erinran göras om att källorna till allra största del behandlat lundastudenter. Att utan vidare dra paralleller till hur livet gestaltade sig för kvinnorna vid Uppsala universitet går inte att göra. Vissa likheter torde dock vara ofrånkomliga.

1.5 Avgränsningar

Uppsatsen behandlar i huvudsak skeenden under tidsperioden 1870-1930, eftersom det var under detta tidsspann som de stora förändringarna skedde. En viss tidsöverlappning förekommer tillbaka i historien för att upptakten till de förändringarna börjar där.

I frågan om tillträde till högre studier avser jag att ta upp dels den formella behörigheten, men även de faktiska möjligheterna, dvs. lagtillämpningen, placerat i den samhälleliga kontexten. I frågan om tillträde till statliga tjänster behandlar uppsatsen vägen fram till och med tillträdet. Jag kommer inte att behandla tillämpningen av behörighetslagen något djupare. För den som är intresserad härav rekommenderar jag Ingrid Gärde Widemars ”Hatt och huva” från 1945.

För att få en fullständig bild av rösträttrörelsen hade det varit nödvändigt att ta med även den socialistiska kvinnorörelsen. LFKPR utgjordes främst av borgerliga kvinnor, men föreningen hade ambitionen att förhålla sig partipolitiskt neutrala och sätta könsaspekten före klass- och politisk tillhörighet. Eftersom rösträttsrörelsen endast är en ”bireform” till de egentliga reformer uppsatsen åsyftar, har jag valt att inte gå in djupare på rösträtten än vad som gjorts.

1800-talets svenska samhälle var präglad av en luthersk samhällssyn, om än i upplösning under de avslutande decennierna. Religionen var på ett annat sätt än idag en del av samhällslivet, och var av brännande aktualitet bl.a. i samband med 1880-talets sedlighetsdebatt. Religionen var också viktig för många av kvinnorna, bl.a. Lydia Wahlström och Hilma Borelius, och för dem låg en utmaning också i att få den traditionella lutherska kvinnorollen att gå ihop med den moderna akademiska rollen. Från svenskt forskarhåll har frågan främst belysts som att kyrkan hade en tillbakahållande effekt på kvinnans emancipation. Inger Hammars ”Emancipation och religion” tar upp frågan ur en annan synvinkel. Jag har inte haft möjlighet att ta med religionens betydelse för kvinnoemancipationen.

För att få en mer uttömmande beskrivning av studentskornas vardag, och därmed lagtillämpningen på gräsrotsnivå, hade det varit möjligt att använda samtida skönlitterära verk, såsom exempelvis Lydia Wahlströms ”Sin fars dotter” (1920) eller Ellen Landquists ”Suzanne” (1915) som båda behandlar kvinnor vid universiteten. Denna metod skulle dock kräva andra teoretiska grepp och ”glasögon”, vilket obönhörligen skulle leda till att uppsatsen skulle anta orimliga proportioner, varför jag uteslutit denna metod.

1.6 Disposition

Framställningen har som teoretisk utgångspunkt att universitetet, liksom samhället i övrigt, på ett grundläggande sätt är präglad av föreställningar kring vad som är manligt respektive kvinnligt. Det är vad som brukar kallas genusforskning. Genus handlar om maktrelationer som kan urskiljas och studeras på olika nivåer. I kapitel 2 förklaras genusbegreppet och förslag lämnas på hur modellen kan användas inom juridiken i allmänhet och för uppsatsens syfte i synnerhet

Kapitel 3 behandlar 1800-talets Sverige och den utveckling som ledde till att kvinnorna i slutet av århundradet gjorde sitt insteg på universitetsarenan. Den kamp de därvid fick genomgå samt den första tiden som akademisk medborgare redogörs för i kapitel 4.

En av de viktigaste strategierna i kampen för att bli accepterade vid universitetet och för tillträde till statliga tjänster för kvinnorna var organisering. En genomgång av de mest tongivande föreningarna görs i kapitel 5. Här behandlas också den kvinnliga rösträttsrörelsen.

Kapitel 6 behandlar utvecklingen under 1900-talet. Först den samhälleliga och vetenskapliga utvecklingen och sedan de olika stegen fram till och med behörighetslagen 1923.

I kapitel 7 går jag in på tillämpningen av lagarna genom att titta på hur kvinnornas liv såg ut vid universitetet. Lagtillämpningen fortsätter åskådliggöras i kapitel 8 där de kvinnliga pionjäreorna avhandlas. Betty Pettersson, Ellen Fries, Lydia Wahlström och Hilma Borelius representerar filosofiska fakulteten, Karolina Widerström medicinska, Emilia Fogelklou teologiska och slutligen Elsa Eschelsson och Anna Bugge Wicksell juridiska fakulteten. I det avslutande kapitlet sammanfattar jag utvecklingen. Här besvaras frågorna som ställts inledningsvis, jag redogör för tillkomsten av lagarna och de tillbakahållande krafterna identifieras, tillika visar jag hur utvecklingen kan förklaras ur ett genusteoretiskt perspektiv.

2 Genus

2.1 Genusbegreppet

Kvinnohistoriker menar att vad som är kvinnligt respektive manligt inte bestäms av naturen utan ständigt skapas i mellanmänskliga relationer. Man kan därför inte tala om evigt kvinnligt eller typiskt manligt utan att göra en otillåten förenkling. Förenklingen blir till en norm som bidrar till att befästa vad som är kvinnligt respektive manligt. Den dualismen bidrar till en polarisering och i kan istället komma att understryka det den vill upphäva. Man talar istället om genusforskning, där man koncentrerar uppmärksamheten på förhållandet mellan kvinnor och män och hur människors makt och inflytande ofta bestäms av deras biologiska kön. Med ett genusperspektiv kan man visa på att kvinnor genom en könsblind forskning gjorts osynliga och att många vetenskapliga resultat därmed blivit snedvridna.¹³

Den klassiska definitionen av genussystemet ges av Yvonne Hirdman. Hon definierar genussystemet som en dynamisk struktur, en beteckning på ett nätverk av processer, fenomen, föreställningar och förväntningar, vilka genom interrelation ger upphov till ett slags mönstereffekter och regelbundenheter. Genussystemet är enligt Hirdman en grundläggande ordningsstruktur av kön, ett sätt att beskriva och förstå maktrelationer mellan könen. Systemet är i sin tur förutsättningen för de sociala, ekonomiska och politiska ordningarna. Genussystemet har två bärande principer där den första legitimerar den andra. Den första principen kallar hon isärhållandets tabu: uppfattningen att manligt och kvinnligt inte bör blandas. Den andra principen är hierarkin: det är mannen som är norm.¹⁴

Genusstudier är studier kring hur män och kvinnor uppfattats och vilka konsekvenser det har haft för deras genus vad gäller möjligheter, rättigheter och utrymme i världen. Ett genusperspektiv visar på ett systematiskt sätt hur historia, språk och föreställningar präglats av det ena könets överhöghet.¹⁵

Med begreppet genuskontrakt kan man enligt Hirdman se dynamiken och förstå förändring i genusrelationerna. Det finns ett kontrakt mellan män och kvinnor med ständiga gränstvister som blir större och mer uppenbara i tider av stark förändring. Männen styrkeposition kan ha motiverats med exempelvis familjeförsörjarrollen, men i tider av kris och arbetslöshet kan de, genom att inte ha infriat sin del i kontraktet, tvingats omförhandla det. Genus och genuskontrakt handlar om maktrelationer. Så länge maktrelationen uppfattas som legitim kan kvinnor vara delaktiga i skapandet

---

¹³ Wikander, Ulla och Carlsson Wetterberg, Christina: Det evigt kvinnliga. En historia om förändring. Stockholm 1994 s 11.

¹⁴ Hirdman, Yvonne: Genussystemet: teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning. Uppsala 1988 s 7 ff.

¹⁵ Hirdman, Yvonne och Henrysson, Inger: Kvinnohistoria. Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar. Första upplagan, Stockholm 1992 s 18 ff.

och omskapandet av dikotomier och hierarkier. Hustavlan är ett exempel på denna tankestruktur, som även inbegriper genus. I hustavlan förhålls mannen att älska sin hustru som sitt eget kött medan hustrun ska vara mannen undergiven i allt.¹⁶

Genom att använda genus ändras frågan om varför kvinnor är socialt underordnade till hur deras andrarangsplats i samhället har sett ut och hur den sociala underordningen har upprätthållits. Det handlar inte om att hitta ett enda svar, inte heller att hitta en början. Historien om relationerna mellan könen ”börjar” ingenstans, den växer fram och den är en process.¹⁷

Processens mönster återskapas ständigt och könskampen leder hela tiden till en ytterligare legitimering av systemet. Förändring kan endast ske inom själva tanke systemet genom att dikotomin mellan man och kvinna upphävs.

Kritiken som riktats mot Hirdmans modell gäller bl.a. att fokuseringen på en på förhand bestämd könshierarki leder till en syn på underordningen där resultatet blir givet på förhand och analysen reduceras till att fylla modellen med empiriskt innehåll. Man hamnar lätt i ett cirkelresonemang, där det som ska demonstreras samtidigt är en förutsättning för analysen. Om man däremot kan belägga underordningen utifrån flera perspektiv, både strukturellt och med en fokusering på komplexitet och på aktören, framstår resultatet som mer solitt. Om olika perspektiv leder till skilda resultat kan det leda in på diskussioner om var underordningen formuleras och vad den innebär.¹⁸

Enligt den amerikanske sociologen Barrington Moore Jr kan man med utgångspunkt i arbetsdelning och fördelning av produktion och tjänster i ett samhälle se hos vilka makten ligger. Generaliserat slipper de som har makt utföra lågstatusarbeten och bevarar de som ger hög status åt sig själva. Låg status har den som i sitt arbete inte har kontroll över andra människor utan är tvungen att underordna sig. Ett osynligt socialt kontrakt, vars gränser ständigt omprövas, reglerar förhållandet mellan den som har en överordnad och den som har en underordnad position i ett samhälle. Ett sådant oskrivet kontrakt är genuskontraktet. Kontraktsvillkoren dikteras av den som i varje historiskt tillfälle har makten. Ett radikalt ifrågasättande av kontraktets villkor kan endast ske när ett samhälle går in i en materiell expansionstid eller råkar i kris och det samtidigt uppstår en medvetenhet om det orättvisa i det tidigare kontraktet. Inte förrän en tolkning av relationen som orättvis blir accepterad av grupp av människor kan varaktiga förändringar i villkoren komma till stånd.¹⁹

---

¹⁶ Karlsson Sjögren, Åsa: Kvinnors rätt i stormaktstidens Gävle. Umeå 1998 s 16.

¹⁷ Hirdman 1988 s 20 f.

¹⁸ Andersson, Gudrun: Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal. Uppsala 1998 s 28 f.

¹⁹ Wikander 1991 s 7 f.

2.2 Genus i juridiken

Kvinnorätt har funnits i nordisk rättsvetenskap som akademisk disciplin sedan 1970-talet, men har inte fått något större genomslag i juristutbildningen eller i traditionell rättsvetenskaplig forskning. Inom Norden har kvinnorätt främst använt sig av rättsdogmatiken i syfte att befrämja kvinnors intressen. Syftet har varit att lyfta fram kvinnors erfarenheter, att försöka förstå och förklara kvinnans underordningar, ifrågasätta denna och hitta vägar till förändring.²⁰

Genusperspektiv inom juridiken innebär bl.a. en kritik av den dikotomisering av tillvaron som ligger till grund för den västerländska rättsvetenskapen. Genusteorin ifrågasätter och syftar till att ge de teoretiska redskapen för att undersöka vilka konsekvenser bl.a. motsatskonstruktionerna privat – offentligt, formell – reell och rättslig – ickerättslig får för synen på kön och köns rättigheter. Den genusteoretiska kritiken av juridiken hävdar att den västerländska rättsstatens rättssubjekt är en manlig konstruktion som inte ger utrymme för analyser av den maktasymmetri som präglar könsrelationen. Därmed osynliggörs att kvinnors valmöjligheter många gånger styrs av andra ramar än vad som gäller för den ”fria” och ”oberoende” individ juridiken ofta räknar med. Områden med rättslig relevans för kvinnor tenderar att definieras som ickerättsliga eller i konflikt med rättssäkerheten, medan mannen är synlig som rättssubjekt och därmed norm. Samtidigt framställs kön som en oväsentlig parameter som lagstiftningen bör förhålla sig neutral inför. Synen på rätten som objektiv upprätthålls, medan kravet på reell jämställdhet framstår som varandes utanför rättens gränser. I rättsstatsbegreppet spelar motsatsparet privat – offentlig en betydande roll. Ur ett genusperspektiv är denna dikotomi problematisk. Kvinnan har placerats i den privata sfären, som inte ansetts böra regleras rättsligt i någon större utsträckning. Därmed har kvinnans krav på rättigheter inom den privata sfären stundtals uppfattats som oförenliga med rättsstaten, medan mäns rättigheter har förblivit oproblematiserade inom denna sfär.²¹

2.3 Genus i akademien

Med en applicering av genusbegreppet på frågan om kvinnans rätt till akademiska studier och högre statliga tjänster kan vi se att även om politikens historiska scen hade manligt genus var kvinnan ändå representerad, bl.a. i tankekonstruktionen bakom lagar och i den statliga styrningen. Genus och politik påverkade och formade varandra. Utbildningsfrågorna handlade om politisk maktfördelning: det kulturella kapitalet skulle fördelas mellan olika klasser och kön. Både

---

²⁰ Svensson, Eva-Maria: Genus och rätt. En problematisering av föreställningen om rätten. Uppsala 1997 s 13.

²¹ Stridsberg, Sara och Westerstrand, Jenny: Juristutbildningen ur ett genusperspektiv. Uppsala 1999 s 9 f.

utbildningssystemet och den politiska arenan var tydligt könssegregerade. Statens uppdelning av olika skolformer gjordes med hänsyn till könsens olika karaktär och politiken reglerade könsens kommande positioner i samhället. Samhällslivet delades in i en manlig offentlig del och en kvinnlig privat sfär. Statsbyråkratin och det högre utbildningssystemet var manliga mötesplatser. Här skapades och upprätthölls ett manligt genus som uppfattades som motsats till det typiskt kvinnliga. Staten bidrog till att reglera förhållandet mellan könen. Viljan att förbättra utbildningssystemet som helhet ”spillde över” på kvinnors utbildning. Med det modernas intåg blev det svårt att hitta rationella skäl till att hindra kvinnor från att få teoretisk kunskap.²²

Den manlighet som formerades på en strukturell nivå var kopplad till makt, auktoritet och dominans. Stora grupper ville överhuvudtaget inte låta kvinnor få en chans att bedriva högre teoretiska studier. Den strukturella underordningen fortsatte även efter de båda förordningarna som på 1870-talet släppte in kvinnorna på akademiens domäner. Kvinnors tillträde till universitetet skedde liksom på nåder under ett stort motstånd från konsistorier, präster och andra manliga akademiker. Kvinnorna hade inte fritt tillträde till alla fakulteter och inte heller till de ordinarie lärar- och forskartjänsterna. De var inte välkomna i flera av de akademiska brödraskapssammanhangen och professorsyrken, och blev utsatta för förlöjliganden pga. kön och pga. att de representerade fel slags kvinnor.

Vid sekelskiftet skedde en könsmässig särorganisering där kvinnorna började bilda egna offentligheter. De tidigaste kvinnoföreningarna strävade efter att överskrida klassgränserna, även om det var borgerliga kvinnor som tog initiativet. Kvinnorna var mer förenade av sin könstillhörighet än sin klasstillhörighet. När tyngdpunkten för kvinnornas kamp förändrades vid sekelskiftet från ekonomiska frågor, utbildningsfrågor, rätt till yrken och andra medborgerliga rättigheter till politisk rösträtt följde också en omorientering i fråga om ideologi.²³

---

²² Rönnholm, Tord: Kunskapens kvinnor. Sekelskiftets studentskor i mötet med den manliga universitetsvärlden. Umeå 1999 s 59 f.

²³ Rönnholm 1999 s 186 ff.

3 Kvinnors tillträde till akademiska studier

3.1 Samhälle 1800-1860

3.1.1 Liberalismen

Under perioden 1809-66 gjorde den moderna tiden sitt insteg med en rad samhälls- och tekniska förändringar som innebar olika former av frigörelse. Den framväxande liberalismen var från början med en samhällskritisk rörelse än ett politiskt parti. Liberalerna företrädde den växande medelklassen och fanns på olika nivåer och på skilda områden i samhället. De formade program om ekonomisk frihet kombinerat med krav på kulturell frihet och socialpolitiska åtgärder. Många krävde ett nytt styrelseskick och ett nytt röstsystem, ställde krav på tryckfrihet och religionsfrihet samt en bättre folkundervisning. Oppositionen växte allt starkare under Karl XIV Johan, dess främste företrädare var juristen Johan Gabriel Richert och greve Carl Henric Anckarsvärd. Richert, ”den svenska liberalismens fader”, kunde inte delta riksdagsarbete häradsövding och framgångsrik jurist till trots, då dessa inte gjorde honom valbar.

Geijer, en av universitetets män, skapade rubriker med sitt berömda avfall 1838. Han tog avstånd från konservatismen och närmade sig de liberala. Han såg individens frihet och utbildning som tillsammans bidragande till samhällets frihet och utbildning. Geijer menade att samhället inte längre kunde delas in enbart i en offentlig klass och en näringsklass, utan att hänsyn måste tas till den tredje klassen, medelklassen eller borgarna. Skolan måste därför reformeras, och inte längre enbart inriktas på utbildning av präster och ämbetsmän. Det klassiska måste kompletteras med realia.

Oppositionen blev allt mer märkbar under 1830-talet, bl.a. genom den liberala pressen. Även litteraturen politiserades då författare som Fredrika Bremer och Carl Jonas Love Almqvist koncentrerade sig på samhällsfrågor. Dessa misshagande skrivelser ledde till ett frekvent bruk av indragningsmakten, men detta förstärkte i sin tur bara oppositionen. Under den långa riksdagen 1840-41 vacklade kungens ställning beroende på att de oppositionella grupperna blivit fler och större. Oppositionen fick igenom flera av sina krav, regeringen och departementen omorganiserades.²⁴

3.1.2 Folkskolereformen

Den växande medelklassen insåg snart värdet av utbildning, och krävde tillgång till skolor med mer realiaundervisning för sina barn. Sedan 1600-

---

²⁴ Frängsmyr 2000 s 69-73.

talet låg undervisningsansvaret på varje församling. Det stora projektet blev folkskolan: en fast organiserad, obligatorisk skola för alla. Införandet av folkskolan blev en utdragen process, men hade ändå stor betydelse, till en början symboliskt, men på längre sikt reellt, eftersom den talade om en lika rätt till utbildning för alla barn.²⁵

3.1.3 Representationsreformen

Efter Oscar I:s tillträde inleddes en rad reformer men den stora representationsreformen, som började diskuteras redan 1841, fick inte sin lösning förrän Louis De Geer, statsminister sedan 1858, lyckades lägga fram ett godtagbart förslag. Förslaget sades gynna medelklassen men hade en konservativ prägel eftersom valbarheten grundade sig på förmögenhet eller inkomst. Den nya riksdagsordningen trädde i kraft i juni 1866 och kom att räcka fram till 1971 då den ersattes av en enkammarriksdag.

Medelklassen blev allt mer märkbar. Viljan att delta i samhällsbygget manifesterade sig bl.a. i tillkomsten av olika arbetarföreningar och utbildningscirklar. Den ökade medvetenheten om samhällsfrågor visade sig också i den tidiga kvinnorörelsen, där man också hittade nya ideal som självständighet och intelligens.²⁶

Sverige låg i åtminstone tre avseenden efter i utvecklingen: ogift eller gift kvinna var inte myndig, det tillkom endast änkor; kvinnan hade inte lika arvsrätt; kvinnor hade inte näringsfrihet i samma utsträckning som män. De tre kärnfrågorna kom upp i riksdagen på 1840-talet. Lika arvsrätt genomfördes 1845, 1846 fick kvinnor samma hantverksrätt som männen och en begränsad handelsrätt. Förslag att ogift kvinna skulle bli myndig vid 25 års ålder framställdes första gången under 1820-talet, men kom inte att förverkligas förrän 1859.²⁷

3.1.4 Kvinnornas rättsliga ställning

Under första delen av 1800-talet saknade svenska kvinnor de flesta medborgerliga rättigheter. De var omyndiga, kunde inte bestämma över inkomst eller egendom, hade inte tillträde till utbildningar vare sig inom hantverk eller skola, och hade begränsade möjligheter på arbetsmarknaden både som anställda och enskilda företagare. Vid 1800-talets mitt inleddes en rad förändringar. Fredrika Bremer och Sophie Adlersparre pläderade för kvinnors rättigheter. Sammanslutningar bildades för att främja kvinnors rättigheter. Också riksdagsmännen började kräva förbättringar för kvinnorna. Deras drivkrafter var dels bekymmer för sin egen och sin samhällsklass betungande försörjningsplikter gentemot kvinnliga anhöriga, dels var de inspirerade av liberalismens ideologi om lika rättigheter för alla

---

²⁵ Frängsmyr 2000 s 76 ff.

²⁶ Frängsmyr 2000 s 83 ff.

²⁷ Frängsmyr 2000 s 96 f.

individer. Samtidigt öppnade en ny tid nya möjligheter som kvinnor kunde få och nya samhälleliga behov som de kunde fylla.

1846 fick kvinnor i Sverige rätt att idka handel. Därmed erkändes i princip att kvinnors förmåga att försörja sig genom yrkesarbete. 1853 fick kvinnor behörighet att tjänstgöra vid mindre folkskolor. 1858 blev ogift kvinna myndig vid 25 års ålder.²⁸

Under 1850- och 60-talen fick kvinnor tillträde till lägre offentliga tjänster, vid post, telegraf och järnväg, rätt att bli organist, tandläkare och sjukgymnast. Musikaliska akademien öppnades för kvinnor 1853, konstakademien 1866, det första folkskolelärarinneseminariet 1859 och Kungliga Högre lärarinneseminariet 1861. Det första offentliga arbetsområdet för kvinnor fick tillträde till var de mindre folkskolorna genom en kunglig kungörelse 1853. Därpå följde 1858 småskollärartjänsterna och året efter folkskollärartjänsterna.²⁹

3.2 Samhälle och vetenskap 1860-1900

3.2.1 Industrialismens genombrott

Perioden 1866-1914 kan med vissa reservationer kallas ”utvecklingstrons epok”. Hungersnöd och misär på landsbygden bidrog till en massiv utvandring. Den intellektuella diskussionen handlade om samhällsförändring och samhällsförbättring med bildning och vetenskap som medel. Parlamentsreformen 1866 hade betytt ett steg i demokratisk riktning, men någon allmän rösträtt fanns ännu inte, och de ekonomiska villkoren gjorde representativiteten inskränkt.

Två idéströmningar präglade tiden. Dels en nationalromantisk och kulturbevarande konservatism, dels en oppositionell och sekulariserad kulturradikalism. En liknande motsättning kan ses i tidens vetenskapliga kretsar. De humanistiska ämnena bars upp av boströmsk filosofi³⁰ och idealistisk historieskrivning, medan utvecklingstänkandet dominerade naturvetenskaperna.

Folkrörelserna var typiska för tiden och Sverige. I Sverige var dessa kopplade till en aktiv form av läsning och studier, dvs. folkbildning. Termen fick sin innebörd under 1890-talet, och avsåg en frivillig form av inlärande och självreflektion av medvetna samhällsmedborgare. Tiden präglades av en framstegstro som höll i sig fram till första världskrigets utbrott.³¹

Industrialismen fick sitt genombrott i Sverige under 1870-talet. Kommunikationerna hade förbättrats kraftigt och järnvägen underlättade transport av varor inom och utom landet. Med en ökad mekanisering följde specialisering och standardisering. Industrialiseringen innebar också att stora

---

²⁸ Andréen-Svedberg, Andrea: Karolina Widerström. Sveriges första kvinnliga läkare. Stockholm 1956 s 9.

²⁹ Wieselgren, Greta: Den höga tröskeln. Kampen för kvinnas rätt till ämbete. Lund 1969 s 9.

³⁰ Boströmianismen och dess betydelse avhandlas i kapitel 3.2.3.

³¹ Frängsmyr 2000 s 101 f.

områden inom näringslivet effektiviserades och expanderade. Teknisk utbildning var förutsättningen för teknikens och industrins utveckling. Nya utbildningsplatser och läroanstalter inrättades, bl.a. i Falun, Stockholm, Göteborg, Ultuna och Alnarp.³²

3.2.2 Tidens idéströmningar

Moral och samhällsuppfattning diskuterades livligt i slutet av 1800-talet och nya radikala åsikter bröts mot gamla konservativa. Att motsättningarna var särskilt hätska berodde på den pågående samhällsomställningen: den stora demokratiska rörelsen, med bildning och vetenskap som vapen, där nya samhällsklasser krävde sina rättigheter.³³

1884 utgav Strindberg novellsamlingen *Giftas*, i vilken fanns ett skarpt satiriskt avsnitt om nattvarden, för vilket Strindberg kom att åtalas och småningom frikännas. Åtalet visar hur den konservativa moralen fortfarande var dominerande, men att de radikala strömningarna hade börjat få allt större uppmärksamhet.³⁴

Nationalromantiken, en rörelse som stod nära den konservativa samhällssynen, blomstrade i slutet av 1800-talet. Rörelsen manifesterade sig i ett stort intresse för det egna landets historia, konst och traditioner. Under denna period skapades bl.a. Skansen.³⁵

I spetsen för den svenska romantiken gick Geijer, Atterbom och Palmblad, alla tongivande vid Uppsala universitetet, universitetet i rörelsens centrum. Geijer höll många av de kvalitéer som var betydande för tidsandan. Han hade en idealistisk historiesyn, där nationen sågs som sammanhållen av sin historia.³⁶

3.2.3 Boströmianismen

Det viktigaste ämnet för romantikerna var filosofin. En höjdpunkt för uppsalaidealismen nåddes med Christopher Jacob Boström. Han kom att utöva ett stort inflytande: boströmianismen skulle genomsyra svensk ämbetsmannakultur långt in på 1900-talet.³⁷

Enligt Boström var staten en överordnad idé närmast under Gud, under vilken de enskilda medborgarna ingick såsom underordnade idéer. Monarken var representant och förvaltare av statens idé. Denne hade fått sin makt av Statens idé och ytterst av Gud, och hade till sin hjälp ministrar och ämbetsmän. Deras uppgift var att skydda rättsstaten, att upprätthålla den juridiska rätten. Rätten var själva syftet med staten. Det var statens idé, dess eviga väsen. En stat kunde inte existera utan en rätt, motsvarande kunde

---

³² Frängsmyr 2000 s 103 ff.

³³ Frängsmyr 2000 s 160 f.

³⁴ Frängsmyr 2000 s 140 f.

³⁵ Frängsmyr 2000 s 150.

³⁶ Johannisson, Karin: *Levande lärdom. Uppsala universitet under fem sekler*. Uppsala 1989 s 76.

³⁷ Johannisson 1989 s 77.

rätten inte finnas utan en stat. I denna stat hade ämbetsmannen en nyckelroll, eftersom han fått sin makt uppifrån och sedan hade till uppgift att tolka vad som var rätt. Ämbetsmannens främsta uppgifter var att tolka överheten, inte att vara ombud för folket och ta tillvara dess intressen. Detta blev kännetecknet för en svensk ämbetsman.

Folket skulle enligt Boström vara representerade i politiken genom de fyra stånden. Först det andliga, och mot detta två materiella stånd, lantmanna- och stadsmannastånden. Till detta skulle det också finnas ett adelsstånd. Adelskapet skulle ses som en belöning av kungen för tjänster utförda för landet, och det skulle vara ärftligt. Teorin sammanföll med den svenska ständsriksdagen, men Boström menade att han nått sin uppfattning genom en rent teoretisk slutledning.³⁸

Boströmianismen hade sina trognaste lärjungar i Uppsala, men de fanns även i Lund. Filosofi var vid denna tid ett obligatoriskt ämne, och alla som tänkt sig en karriär inom ämbetsmannastaten läste vid något av de två universiteten. Boströmianismen blev ett filosofiskt stöd för både kristen och politisk konservatism och den skapade en ideologi för den svenska ämbetsmannen.³⁹

3.2.4 Universiteten

Under 1800-talet kom universitetens ställning att diskuteras med stor intensitet. Bildning stod mot utbildning. Den moderna tiden krävde att den högre utbildningen skulle komma till nytta i det borgerliga samhället. Universiteten hävdade att bildningen främst skulle vara personlighetsdanande för individen, de liberala krafterna menade att den materiella nyttan var viktigast. Somliga ville till och med lägga ned de gamla universiteten till förmån för ett modernt, nyttoinriktat universitet i Stockholm. Studenterna blev alltmer en självmedveten grupp med uttalade krav och intressen. Universiteten och studenterna ville se universitetet som en läroanstalt med bildning och kultur.⁴⁰

Fram till 1830-talet var det inga problem att bli student. Man visade avgångsbetyg, fick några frågor av dekanus och så blev man inskriven. 1831 ändrades reglerna. Ett regelrätt förhör skulle nu äga rum med dekanus och 5 professorer som ställde frågor. 1862 flyttades dessa prov och förhör till de olika gymnasierna och kallades då studentexamen.⁴¹

Kunskaperna för att styra den idealistiska filosofins stat förmedlades vid universitetet. Dessa underströk allt mer sin roll av utbildningsanstalt för blivande tjänstemän. Genom ämbetsmannaideologin fostrades studenterna till medvetenhet om sin egen betydelse. På olika sätt ville man manifesteras sin betydelse som den framtida statens vårdare. Under intryck av skandinavismen bildades Uppsala studentkår 1849. Ur denna tid skapades också den klassiska bilden av studenten: bärandes vit mössa, gåendes i ett

---

³⁸ Frängsmyr 2000 s 36.

³⁹ Frängsmyr 2000 s 162.

⁴⁰ Frängsmyr 2000 s 57.

⁴¹ Frängsmyr 2000 s 63.

punschdoftande moln, kvick och ytterst medveten om sin framtida roll som kugge i det svenska samhällets maskineri.⁴²

Det förefaller rimligt att anta att de värderingar och åsikter som omfattades av de kulturbärande skikten i 1800-talets samhälle i mycket hög grad kom från universiteten. De universitetsutbildade männen kom att fungera som förmedlare av de idéer och värderingar de själva tillägnat sig vid akademien. Universitetsprofessorer innehade ofta ledande poster i det politiska livet.⁴³

3.2.5 Studentliv

Lund blev högsätet för den svenska studentskandinavismen. Under den kalla vintern 1838 vandrade studenter från Lund och Köpenhamn till varandra över Öresunds is, och den följande sommaren hölls det första svensk-danska studentmötet i Köpenhamn. Mötena följdes upp under 1842, med allt starkare politiska inslag. I Uppsala hölls ett stort studentmöte 1843 med gäster från Köpenhamn, Lund och Helsingfors. Samma år bildades i Köpenhamn ett skandinaviskt sällskap som snart hade 900 medlemmar. Skandinavismen inspirerade svenska studenter att organisera sig. I Lund bildades 1830 Akademiska Föreningen efter danskt mönster, och 1867 en studentkår. Föreningsivern spillde även över på nationerna vid universiteten, som samtidigt upplevde en storhetsperiod. Många av de mindre nationerna sammanslogs och bildade så stora enheter att de kunde bygga egna hus. Från 1820-talet byggdes ett flertal nationshus i Uppsala, i Lund byggde Akademiska Föreningen ett ståtligt hus, invigt 1851.⁴⁴

3.2.6 Vetenskapen

Naturvetenskapen hade fått sitt genombrott under senare hälften av 1800-talet. Ämnet breddades också personellt och disciplinmässigt vid universiteten. På 1870-talet började de gamla adjunktstjänsterna omvandlas till e. o. professurer, ofta innefattande en specialisering. 1909 omvandlades dessa tjänster till ordinarie. Till detta kom 1878 den nystartade Stockholms högskola, vars professurer under första tiden enbart gällde matematik och naturvetenskap.⁴⁵

Till skillnad från naturvetenskap och teknikens framstegstro och utvecklingstänkande var den humanistiska vetenskapen närmast konventionell och samhällsbevarande, vilket resulterade i att en motsättning uppstod mellan humaniora och naturvetenskap.⁴⁶

---

⁴² Johannisson 1989 s 74.

⁴³ Richardson, Gunnar: Akademisk bildning och folkbildning. Om bildningssynen i ett historiskt perspektiv. Linköping 1988 s 57.

⁴⁴ Frängsmyr 2000 s 64 ff.

⁴⁵ Frängsmyr 2000 s 115.

⁴⁶ Frängsmyr 2000 s 162.

3.2.7 Ett nytt bildningsideal

1870 infördes på universitetsnivå den examensordning som skulle bli bestående i 100 år, med två examina i alla fakulteter, kandidat och licentiatexamen. Därefter kunde man avlägga doktorsgrad, men den räknades inte som examen utan som ett lärdomsprov.⁴⁷

1878 beslutades att gymnasiet, som nu fick namnet ”högre allmänt läroverk”, skulle vara nioårigt. De tre första klasserna skulle vara gemensamma, därefter uppdelades de i en reallinje och en latinlinje. Från 1905 indelades läroverken i en 6-årig realskola och ett 4-årigt gymnasium med latin- och reallinje. Efter 5 år i realskolan kunde man gå över till gymnasiet.

För att få studera vid universitetet krävdes fram till slutet av 1800-talet studentexamen från latinlinjen. I de skol- och kulturpolitiska debatterna intog latinets en helt central ställning. Bildningsidealet gick väl samman med en allmänt idealistisk livssyn och en konservativ samhällsuppfattning. Under 1870-talet började latinets ställning undermineras. Allt fler utanför den högre ämbetsmannakåren vann respekt och inflytande. Den begynnande kvinnoemancipationen bidrog till en förändrad kulturuppfattning. Att kvinnan inte längre kunde ställas utanför de bildades krets var ett tecken på att det enhetliga bildningsidealet som burits upp av den svenska ämbetsmannakåren var i upplösning. I slutet av 1800-talet väcktes frågan om inte realstudenterna skulle få studera vid universitetet. Striden gällde ytterst om den humanistiskt präglade enhetskulturen som den svenska ämbetsmannakåren representerade skulle kunna bestå eller om den skulle gå mot sin upplösning.⁴⁸

Ämbetsmannaideologin bottnade i Boströms idealistiska statsfilosofi. Den kunskap som krävdes av den svenska ämbetsmannen baserades på Herrschaftswissen: kunskaper att styra. Läroverkens mål var i första hand att fostra den blivande makthavarens karaktär. Det gamla ämbetsmannaidealet började utmanas av ett nytt, Leistungswissen: kunskaper som krävdes för att kunna fatta och verkställa beslut. Detta ideal fick med tiden allt fler förespråkare. Grundläggande i kampen mellan idealen var striden om latinets ställning i utbildningen. Vid sekelskiftet hade luften till stor del gått ur förespråkarna för Herrschaftswissen. Latin som en symbol för Herrschaftswissen hade nu blivit till Leistungswissen för filologer och andra professionella med behov av fackkunskaper.⁴⁹

Den nya tiden med krav på mer realia lade grunden till de moderna högskolorna i Stockholm och Göteborg. De gamla universitetet med inriktning på klassiska språk ansågs dammiga och förlegade.⁵⁰

---

⁴⁷ Frängsmyr 2000 s 181.

⁴⁸ Richardson, Gunnar: Kulturkamp och klasskamp. Ideologiska och sociala motsättningar i svensk skol- och kulturpolitik under 1880-talet. Göteborg 1963 s 13 ff.

⁴⁹ Florin, Christina och Johansson, Ulla: ”Där de härliga lagrarna gro...” Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850-1914 s 109-115.

⁵⁰ Frängsmyr 2000 s 182 f.

3.3 Kvinnorna knackar på den akademiska porten

Privata flickskolor hade funnits tidigare, nu inrättades statliga med början i Statens normalskola för flickor 1864. Flickskolorna innehöll bara språk och humaniora, medan läroverken omfattade även naturvetenskap. De låg inte heller på samma nivå som gymnasierna utan var snarare likvärdiga med realskolorna. Först på 1900-talet skulle flickorna få tillgång till regelrätt utbildning på realskolenivå, men inte förrän på 1920-talet fick de komma in vid läroverken. När universiteten öppnades för flickor på 1870-talet fick de själva skaffa sig de erforderliga förkunskaperna, exempelvis vid de fåtaliga privata gymnasier som tillät flickor. Från 1860 fick kvinnor tillträde till folkskoleseminarierna, och därefter öppnades dörrarna efterhand. Motståndet mot kvinnornas inträde på den manliga arenan var starkast inom adeln och prästeståndet, men inte heller borgarna kunde enas om något enhälligt positivt svar, vilket dock bönderna gjorde. Argumenten mot kvinnliga universitetsstudier låg antingen i att kvinnan inte hade de rätta förstångåvorna eller byggde de på den traditionella bilden av kvinnan i hemmet. Kvinnans lämplighet, förmåga eller sinnelag ifrågasattes, men man diskuterade inte huruvida hon kunde kräva samma mänskliga rättigheter som mannen. De enda som talade om detta var de medicinare som ställde sig positiva till kvinnors studier. När utskottets förslag gick på remiss till universiteten kom ett starkt tillstyrkande från medicinska fakulteten i Lund. Carl Fredrik Naumann uttalade att fallenhet och kompetens skulle inte bedömas efter kön utan efter individuella färdigheter.⁵¹

Den begynnande emancipationen ifråga om synen på kvinnors bildning var en primär förutsättning för en mera omfattande emancipation i övrigt. Nyorienteringen var inte i första hand ideologiskt motiverad, utan framstod som nödvändig pga. ändrade samhällsförhållanden. Skolpolitiken blev en försiktig anpassningspolitik. Förklaringen kan sökas dels i den allmänt omfattade liberalistiska noninterventionsprincipen och dels i den rådande uppfattningen att allt var i stort sett ganska bra. Man önskade inga mera genomgripande reformer av samhället.⁵²

Den emancipation som ägde rum i slutet av 1800-talet gällde kvinnor i de högre eller bildade skikten och berörde i hög grad bildningsmålet. Det oscariska manssamhället visade i konsekvens med de rådande förhållanden skilda attityder mot de olika kvinnogrupperna. Gentemot de högre samhällsskiktens kvinnor intog de en chevalereskt beskyddande inställning under det man förklarade eller underförstod att kvinnor i fysiskt, intellektuellt och emotionellt avseende företrädesvis eller uteslutande passade för vissa omvårdnadssysslor, framför allt som maka, mor och husmor. Kvinnan sågs som en förfinad varelse som av intellektuella, estetiska och etiska skäl inte borde dras ned att uppfostras som männen eller tillsammans med dem. När det gällde kvinnor i de kroppsarbetande klasserna var den patriarkaliska attityden förhärskande, strävsamhet och

---

⁵¹ Frängsmyr 2000 s 194 ff.

⁵² Richardson 1963 s 227 f.

förnöjsamhet, självförglömmelse och underdånighet var de kvinnliga dygderna.⁵³ Propagandan kring kvinnans kall som hustru och mor användes för att dölja utbildningsfrågans politiska innebörd. Den dominerande åsikten vid sekelskiftet och långt framåt var nämligen att varje kvinna som tog anställning berövade en man möjligheten att försörja sin familj.⁵⁴

För att få bedriva högre studier som kvinna krävdes ekonomiska resurser. Studentexamen togs vanligtvis vid en privat flickskola med relativt höga terminsavgifter. Därefter krävdes gymnasiestudier som privatist eller som elev vid en privat flickskola. De statliga läroverken var i princip avgiftsfria och hade ofta generösa stipendiemöjligheter, men den vägen var stängd. Att studera vid universitet som flicka belastade familjens ekonomi ytterligare. Utbildning gav inte heller säker utdelning i form av ett välavlönat arbete.⁵⁵

På olika vägar tvingade sig omvärlden på universitetet. Den retoriska idealismen och mycket av de konservativa stämningarna vädrades ut tillsammans med en falnande punschromantik. Det gällde att ta ställning och aktivt gripa in i samhällsdebatten. Framåtskridande och utveckling blev den nya tidens kodord. De nya radikala idéerna fick sin plattform inom den liberala studentföreningen Verdandi, grundad 1882 med Karl Staaff och Hjalmar Branting bland initiativtagarna. Målsättningen hämtades från Strindberg och Brandes: att sätta problem under debatt. På programmet stod också folkbildningsarbete och aktivt stöd för arbetarnas rättigheter. Begreppet verdandism blev liktydigt med studentradikalism.⁵⁶

”Till vårt dåliga rykte bidrog också, att studenterna samt och synnerligen misstänktes för utpräglad radikalism. /.../ Men radikalismen betydde i dåtidens Uppsala detsamma som ”verdandism”.⁵⁷

3.4 C J Svensén – en pionjär för kvinnors rätt till utbildning

Åtskilliga universitet i Europa öppnade portarna för kvinnor på 1870-talet. Anledningen var ofta en ansökan från enskild kvinna att få bevista undervisningen i syfte att avlägga akademisk examen.⁵⁸ C J Svensén var en av de första drivande krafterna i Sverige i förverkligandet av kvinnornas tillträde till akademiska studier. Han var medlem av bondeståndet, från Kalmar län, och sade sig vara inspirerad av Thorild, Agardh och Almqvist. Svensén motionerade i riksdagarna 1859/60 och 1862/63 om kvinnors rätt till anställning i ett antal befattningar som hon kunde befinnas lämpliga för.⁵⁹

---

⁵³ Richardson 1963 s 236.

⁵⁴ Ronne, Martha: Myrten och lager. Uppsala 1996 s 60.

⁵⁵ Rönnholm 1999 s 46.

⁵⁶ Johannisson 1989 s 92 f.

⁵⁷ Wahlström 1949 s 90.

⁵⁸ Wieselgren 1969 s 19.

⁵⁹ Andréen-Svedberg 1956 s 9 ff.

Svensén framhöll kvinnoöverskottet som motargument mot dem som menade att hemmet var kvinnans enda arbetsfält. Befolkningsstatistiken kom överhuvudtaget under senare delen av 1800-talet att bli det mest slagkraftiga argumentet för kvinnans rätt till tjänster. Detsamma argument tog Allmänna besvärs- och ekonomiutskottet fasta på i sin rekommendation till ständerna att uttala sig för ett utvidgande av kvinnans rättigheter till allmän tjänst. Riksdagen följde utskottet och anhöll hos Kungl. Maj:t. att åtgärder skulle vidtagas för att bereda kvinnan anställning ”i sådan tjänstebefattning som kan för henne vara passande, och till vars skötande hon visar sig äga erforderliga kunskaper och skicklighet.” Det faktiska resultatet blev att kvinnan kunde få inneha vissa befattningar vid post och telegraf.⁶⁰

Vid 1865/66 års riksdag föreslog Svensén att ”svensk kvinna likasom man måtte berättigas att bli examinerad vid rikets universitet icke allenast uti studentexamen utan och i kansliexamen samt för erhållande av filosofie och medicine doktorsgraderna.”⁶¹ Svensén var av uppfattningen att hela frågan sorterades under den ekonomiska lagstiftningen. Eftersom det var påvisat att kvinnor skötte sina åligganden med stor noggrannhet och ordning och att de därtill fordrade låg lön gav det staten dubbel fördel, varför staten borde underlätta för kvinnan att skaffa sig kunskaper.⁶²

I betänkandet tillstyrkte Allmänna besvärs- och ekonomiutskottet motionen. De framhöll läkare och lärare som exempel på två områden där kvinnans färdigheter prövats och där hon visat sig duglig i USA. Utskottet uttalade att ”Ett bör kunna förutsättas såsom medgivet, att nämligen den kvinnliga hälften av människosläktet icke blivit av Skaparen utrustat med mindre förmåga av andlig utveckling och moralisk förädling än den manliga; och frågan blir då helt enkelt den, huruvida människosläktet vid arbetet i intelligensens tjänst har råd att undvara alla de krafter den ena hälften förmådde ditföra”.⁶³

Utskottet förenade sig i beslut att ”i underdånig skrifvelse till Kongl. Maj:t, med anmälan, att Rikets Ständer anse befodringsrätt till tjänster och befattningar, hvartill qvinna kan pröfvas lämplig, hädanefter böra henne tillkomma, när hon visar sig dertill ega erforderliga kunskaper och skicklighet, och fördenskull rättighet böra medgifvas qvinna att såväl vid de högre elementarläroverken under s. k. afgangsexamen, som vid rikets universiteter och dithörande anstalter deltaga i undervisningen och aflägga inom de verldsliga fakulteterna förekommande examina, anhålla, att Kongl. Maj:t täcktes vidtaga de åtgärder, som för genomförandet af en sådan förändring i hittills bestående förhållanden finnas erforderliga.”⁶⁴

Ett stort antal reservationer följde utlåtandet. Biskop Beckman ansåg det vara ”både för qvinnan sjelf och för samhället i dess helhet högst

---

⁶⁰ Wieselgren 1969 s 13.

⁶¹ Andréen-Svedberg 1956 s 9 ff.

⁶² Wieselgren 1969 s 11.

⁶³ Allmänna Besvärs- och Ekonomiutskottets betänkande nr 39. Riksdagstryck 1865/66, 8 saml. s 9.

⁶⁴ Allmänna Besvärs- och Ekonomiutskottets betänkande nr 39. Riksdagstryck 1865/66, 8 saml. s 13

förderfligt att genom samhällsordningen vända kvinnans blick och sträfvande åt ett med hennes naturliga bestämmelse stridigt håll...” Professor Ribbing uttalade bl.a.: ”...att kvinna icke är passande för någon sådan verksamhet, som väsendtligen förutsätter och innebär användning af det rena, isolerade förståndet eller som genom hvarje inblandning af känsla och fantasi såsom bestämmande skulle förvridas från sitt syfte.”⁶⁵

Frågan blev återremitterad men kom att lösas genom en ständernas skrivelse till Kungl. Maj:t där ändring gjordes till att avse tjänster och befattningar där kvinna kunde befinnas lämplig och där hon inte genom grundlag eller civillag var utestängd.⁶⁶

3.5 Akademien gläntar på dörren

3.5.1 Först till medicinska fakulteten 1870...

Ständernas skrivelse gick på remiss. Vid universitetens fakulteter var man positiva till att öppna portarna till viss grad. 1867 avstyrkte 11 av Uppsala universitets konsistoriums 17 medlemmar. De framhöll i sitt yttrande bl.a. att tjänster för vilka akademisk examen utgjorde kompetensvillkor fordrade så långvariga studier ”att kvinnan därav hindras eller bortvändes från utvecklingen av förmågan till vad, som tillhör henne såsom kvinna, eller från intresset för detsamma, och sålunda ledes in på en bildning, som för henne bliver missbildning.” De oroades också över att osedliga förhållanden kunde uppstå. Juridiska och medicinska fakulteten i Uppsala fann samma år att hinder inte förelåg för kvinnans rätt att delta i undervisning och att avlägga examen vid respektive fakultet.⁶⁷

Vid Lunds universitet behandlades frågan under sommaren och hösten 1867, först inom fakulteterna, sedan i konsistoriet. Svaret från Lunds universitet på remissen innebar att man i princip inte hade något att invända mot att kvinnan erhöll rätt att på lika villkor som man studera vid universitetet och där avlägga alla de för ifrågavarande yrken och tjänster erforderliga akademiska examina.⁶⁸

Sedan remissvaren efter nära 3 års tid förelåg beslöt Kungl. Maj:t att begränsa frågan om utvidgning till endast rätt för kvinnor att utöva läkaryrket ”på eget ansvar i enskild praktik”. Bestämmelser utfärdades 3 juni 1870 som gav kvinnan rättighet att utöva läkaryrket under förutsättning att hon avlagt föreskrivna prov. Samtidigt därmed erhöll kvinnan rätt att avlägga studentexamen vid elementarläroverken samt bedriva studier och avlägga examina vid universitetens medicinska fakulteter och Karolinska

---

⁶⁵ Bägge citaten är hämtade från Allmänna Besvärs- och Ekonomiutskottets betänkande nr 39. Riksdagstryck 1865/66, 8 saml. s 13 f.

⁶⁶ Wieselgren 1969 s 15.

⁶⁷ Strömholm, Gunilla: ”1800-talets kvinnliga Uppsalastudenter”. I *Studenten, staden och sanningen. Bilder och essayer utgivna med anledning av Uplands nations 350-årsjubileum*. Bengt Erik Rydén (red). Uppsala 1992 s 244.

⁶⁸ Weibull, Jörgen: Lunds universitets historia del IV 1868-1968. Utgiven av universitetet till dess 300-årsjubileum. Lund 1968 s 83.

institutet. Kraven på att kvinnan på lika villkor som män skulle få rätt att bedriva studier och avlägga examina vid filosofisk och juridisk fakultet bifölls ej.⁶⁹

3.5.2 ...sedan till övriga 1873

Genom ett kungligt brev 7 november 1873 öppnades de svenska universiteten för kvinnor. Teologiska fakulteten var undantagen, och kvinnor fick inte heller rätt att avlägga högre juridisk examen. Närmaste anledningen till att filosofiska fakulteterna öppnades för kvinnor var att en kvinnlig student, Betty Pettersson⁷⁰ från Visby som 1872 skrivit in sig vid Uppsala universitet, begärde dispens hos Kungl. Maj:t för att få avlägga fil. kand. Dispensen beviljades den 28 december 1872. Regeringen begärde kanslersämbetets yttrande ”huruvida och i sådant fall under vilka villkor kvinnlig student vid rikets universitet må medgivas rätt till avläggande av alla examina i den ordning universitetsstatuterna föreskriva”. Filosofiska fakulteten understök i sitt svar att skulle kvinnan ha rätt att avlägga kunskapsprov borde hon också tillerkännas de rättigheter en examen medförde, annars skulle en examen vara ändamålslös och innebära en onödig kostnad. Kanslersämbetet intog en avvisande hållning och ansåg inte att det var nödvändigt med allmän examensrätt, utan att det kunde räcka med tillåtelse i varje enskilt fall.⁷¹ Uppsala universitet tillstyrkte utan någon inskränkning rätt för kvinnor att på samma villkor som manliga studenter få avlägga de i universitetsstatuterna föreskrivna examina. Tillstyrkandet sträckte sig alltså längre än det beslut som fattades.⁷² Konsistoriet vid Lunds universitet uttryckte 1873 att kvinnliga studeranden skulle erhålla rätt att avlägga alla akademiska examina med undantag av examina vid teologisk fakultet och jur. lic.⁷³

I det kungliga brevet förklarades kvinnlig studerande obetaget att ”med undantag av examen inför teologisk fakultet samt juris licentiatexamen ej mindre avlägga alla övriga vid universiteten förekommande examina enligt gällande föreskrifter än ock begagna den offentliga och enskilda undervisning, som vid universiteten meddelas; varande härmed dock icke kvinna medgiven någon vidsträcktare rätt till anställning i allmän tjänst, än som redan är eller framdeles kan varde henne tillerkänd.”⁷⁴

Betty Pettersson blev första kvinna att avlägga fil. kand. vid Uppsala universitet. Hennes motsvarighet vid Lunds universitet hette Helga Linder.⁷⁵

Fr.o.m. 1875 fick kvinnor även rätt genomgå provår för erhållandet av ordinarie lärarbefattning. Det var ett kostsamt projekt, och många kvinnor

---

⁶⁹ Weibull 1968 s 85.

⁷⁰ Betty Pettersson avhandlas utförligare i kapitel 8.1.

⁷¹ Wieselgren 1969 s 17 f.

⁷² Strömholm 1992 s 244.

⁷³ Weibull 1968 s 85.

⁷⁴ Behörighetskommittén, Betänkande och förslag i fråga om kvinnors tillträde till statstjänster. I. Kvinnors tillträde till fullmaktstjänster. Stockholm 1920 s 25.

⁷⁵ Borelius, Hilma: Kvinnligt studentliv i Lund. I *Under Lundagårds kronor. Minnen upptecknade af gamla studenter*. Lund 1921 s 342.

lät bli av rädsla att inte kunna använda sig av det för anställning i statlig skola, de fick nämligen nöja sig med befattning vid privata eller kommunala skolor. 1876 och 1901 beviljades dispens för lärarbefattningar i statstjänst. Den första som fick dispens var den tidigare omnämnda Betty Pettersson.⁷⁶

Reformivern avstannade i slutet av 1880-talet. Det sammanhänge med allmänt reaktionära strömningar i Europa, med ekonomiska kriser och en konservativ svensk inrikespolitik. Depressionen höll i sig in på 1890-talet.⁷⁷

3.6 Antalet var inte ägnat att förskräcka

Perioden 1870-79 inskrevs 12 kvinnor vid Uppsala universitet. En långsam ökning skedde, till att vid utgången av höstterminen 1899, 42 kvinnor var inskrivna. Under perioden 1870-1899 var det totala antalet kvinnor vid Uppsala universitet 153.⁷⁸

Under perioden 1875-1885 var det endast tre kvinnor som avlade akademisk examen: Betty Pettersson, fil. kand. 1875; Ellen Fries⁷⁹, fil. kand. 1879, fil. lic. och fil. dr. 1883; Elsa Eschelsson⁸⁰, fil. kand. 1885.⁸¹

Under 1880-talet uppgick antalet kvinnliga studenter vid Lunds universitet till 15: 7 vid medicinska och 8 vid filosofiska fakulteten. 1880 skrevs den första studentskan, Hildegard Björck in sig vid Lunds Universitet och Värmlands nation. Hon hade redan avlagt med. kand. i Uppsala, och verkar inte bedrivit några egentliga studier vid Lunds universitet. Den första ”riktiga” kvinnliga studenten i Lund var Hedda Andersson från Malmö som skrevs in höstterminen 1880. Hon avlade med. kand. 29 oktober 1887.⁸² Hedda Andersson avlade med. lic. 1892 och blev Lunds första kvinnliga läkare. Hon fortsatte sin utbildning i Köpenhamn och Leipzig, och öppnade senare gynekologisk praktik i Malmö och Stockholm.⁸³

År 1884 fanns cirka 50 kvinnliga studenter. Den långsamma tillströmningen kan bero på att staten tidigare öppnat många nya och relativt billiga utbildningsvägar till säkra yrken för medelklassens flickor. Särskilt lockande var lärarutbildningen och telegrafistyrket. Det allmänna kulturklimatet var förhållandevis gynnsamt för de kvinnliga begåvningarna och deras strävanden mot slutet av 1800-talet. Däremot kom den långsamma ekonomiska utvecklingen och den dolda arbetslösheten att verka i motsatt riktning och med snabbare effekt och blev bestämmande för samhällets och myndigheternas ställningstagande för lång tid framåt. Ännu i slutet av 1890-talet hade man i ledande universitetskretsar inte klart för sig hur hårt motstånd som kvinnors intrång på universitetsbanan skulle väcka, främst i

---

⁷⁶ Wieselgren 1969 s 18.

⁷⁷ Wieselgren 1969 s 22.

⁷⁸ Strömholm 1992 s 245.

⁷⁹ Ellen Fries avhandlas utförligare i kapitel 8.2.

⁸⁰ Elsa Eschelsson avhandlas utförligare i kapitel 8.5.

⁸¹ Wieselgren 1969 s 31 f.

⁸² Weibull 1968 s 86.

⁸³ Fehrman, Carl: Lärdomens Lund. Epoker-episoder-miljöer-människor. Upplaga 1:2. Malmö 1985 s 208.

ämbetsmän- och politiska kretsar. När Sonja Kovalevsky 1884 kallades till en professur i matematik vid Stockholms högskola såg man det som en hyllning till det geniala undantaget.⁸⁴

Sonja Kovalevsky var rysk matematiker som läst vid flera tyska universitet. Hon avlade doktorsgraden vid 24 års ålder i Göttingen. Hon kallades på initiativ av Gösta Mittag-Leffler till en lärartjänst vid Stockholms högskola 1883, där hon förordnades som e. o. professor 1884 och som ordinarie professor 1889. Utnämningen möjliggjordes av att Stockholms högskola vid denna tid var en privat inrättning och Mittag-Leffler en expansiv och okonventionell person.⁸⁵ Det skulle dröja fram till 1937 innan en kvinna på nytt utnämndes till professor i Sverige, denna gång en medicinare, Nanna Svartz.⁸⁶

1883 disputerade Ellen Fries. Elsa Eschelsson blev nästa svenska kvinna att disputeras, och åren därefter ett antal andra kvinnor. Utvecklingen inföll samtidigt som de ekonomiska svårigheterna för akademiker kraftigt ökade och konkurrensen om statsämbeten skärptes.⁸⁷

Mot sekelskiftet ökade snabbt de kvinnliga akademikernas antal vid högskolorna. Från att under perioden 1890-95 vara 23 i Uppsala och 12 i Lund till att perioden 1901-05 vara 65 i Uppsala och 23 i Lund.⁸⁸

---

⁸⁴ Wieselgren 1969 s 31 f.

⁸⁵ Frängsmyr 2000 s 195.

⁸⁶ Ohlander, Ann-Sofie: En utomordentlig balansakt. Kvinnliga forskarpionjärer i Norden. Historisk tidskrift 1987 s 8.

⁸⁷ Wieselgren 1969 s 34.

⁸⁸ Wieselgren 1969 s 41.

4 Kvinnorörelsen

4.1 Kvinnorna organiserar sig

Det fanns inte någon organiserad kvinnorörelse att tala om förrän efter representationsreformens ikraftträdande. Till att börja med fördes kampen genom individuella och spontana inlägg och aktioner, sedan tillkom mer samlade insatser, och till sist bildades organisationer. Först då började den egentliga kampen. Ett av de första stegen var grundandet av Tidskrift för Hemmet 1859.⁸⁹

Från slutet av 1880-talet gick rörelsen in i ett nytt skede. Kvinnorna började ställa juridiska och politiska krav, och rörelsen ställdes alltmera under ledning av kvinnorna själva. 1884 instiftades Fredrika Bremer förbundet (FBF). Vid sekelskiftet blev rörelsen mer aktiv och under decenniet före första världskriget kunde den sägas vara en folkrörelse. FBF:s viktigaste manifestation var kampen för rösträtten. Framgången påverkade alla andra kvinnofrågor i positiv riktning och i främsta ledet stod kvinnliga akademiker. De akademiska kvinnorna var en liten grupp från intellektuell borgerlig miljö, med givna ekonomiska möjligheter. En stor andel hade genom födsel anknytning till den akademiska världen.⁹⁰

Tiden kring sekelskiftet var de stora politiska, sociala, ekonomiska och allmänt ideella sammanslutningarnas tillkomsttid. Det var dock inte dessa föreningar som angav mönstret för de kvinnliga akademikerna när de skapade sammanslutningar. De ville inte att deras syften och mål skulle tolkas som ett led i den allmänna kvinnorörelsen, utan det var fackföreningsrörelsens idé som föresvävade dem.⁹¹

De tidigaste kvinnoföreningarna var mer förenade av sin könstillhörighet än sin klasstillhörighet. De strävade efter att överskrida klassgränserna, att attrahera medlemmar ur alla samhällsskikt, även om det var kvinnor i borgerliga skikt som tog initiativet. Dessa kvinnor såg i första hand till det som var gemensamt för alla kvinnor: att de var utestängda från en rad områden genom en patriarkal lagstiftning.

I första skedet handlade kvinnokampen främst om ekonomiska frågor, utbildningsfrågor, rätt till yrken och andra medborgerliga rättigheter. Rörelsen vidgades sedan alltmer och inkluderade nya sfärer där intresset fokuserades på andra slags problem som exempelvis moralfrågor. Efter sekelskiftet blev kampen om den politiska rösträtten det som kom att uppta allt större utrymme. Med dessa ändrade mål följde också en ideologisk omorientering.⁹²

Under 1920-talet kunde kvinnorörelsen konstatera att vissa fundamentala rättigheter hade uppnåtts, men att många ännu saknades. 1921

---

⁸⁹ Frängsmyr 2000 s 196.

⁹⁰ Wieselgren 1969 s 23 f.

⁹¹ Wieselgren 1969 s 55.

⁹² Rönnholm 1999 s 189.

hade kvinnan fått rösträtt och de första fem kvinnorna tog plats i riksdagen. Samma år antogs den nya giftermålsbalken vilken gav kvinnorna jämställdhet med mannen inom äktenskapet. Strax därpå kom behörighetslagen som var fundamental för kvinnornas självständighet. Lagen gav kvinnor rätt att söka statlig tjänst och det i sin tur förutsatte att kvinnorna fick den utbildning de ville ha. Utbildningsfrågorna hade på det sättet alltid varit centrala i kampen för kvinnans rättigheter.

En annan viktig kvinnofråga var sociallagstiftningen. Genom olika bidrag, främst barnbidrag och moderskapspenning, skulle man förbättra kvinnans situation i hemmet. Därtill kom krav på pension och änkepension. Kampen gick ut på att kvinnorna skulle få känna sig som fullvärdiga medborgare.⁹³

4.2 Fredrika Bremer och Fredrika Bremerförbundet

Fredrika Bremer föddes i Finland 1801 som dotter till en välbeställd köpman. Familjen flyttade så småningom till Sverige. Fredrika Bremer förväntades bli världsdam, sysselsätta sig med boklig bildning och socialt umgänge. Efter en personlig och religiös kris arbetade hon med välgörenhet, och började skriva. Hennes romaner utgivna under 1830-talet försvarar hemmet och familjen men hävdar samtidigt att kvinnans enda uppgift inte kunde vara att bli gift. Hon hade en rätt komplicerad uppfattning i kvinnofrågan, vilket troligtvis beror på hennes religiösa uppföstran.⁹⁴

Med anledning av debatten om kvinnors myndighet under 1850-talet gav Fredrika Bremer ut ”Hertha, eller en själs historia”, där myndighetsfrågan och dess konsekvenser diskuterades. Ett förslag hade lagts i riksdagen som gick ut på att kvinna efter ansökan hos domstol kunde bli myndig vid 30 år. Myndigförklaringen skulle inte gälla den s. k. giftomannarätten, vilket innebar att kvinnan fortfarande inte fick välja make själv, om hon gjorde det mot förmyndarens vilja kunde hon göras arvslös. Hertha var en stridsskrift med juridiska kommentarer som bilagor. Fredrika Bremer var särskilt upprörd över att kvinnorna skulle behöva gå till domstol för att bli myndigförklarad och över förslaget om giftomannarätten. I romanen krävde Fredrika Bremer fullständig myndighet vilken automatiskt skulle inträda vid en viss ålder. Romanen väckte stor uppståndelse genom de åsikter den framförde, bl.a. i synen på ogifta mödrar. I boken ”Hemmen i den nya världen”, vilken Fredrika Bremer skrev efter sin Amerikaresa, krävde hon att samhället skulle ta bort de formella hindren för kvinnors studiemöjligheter, vilket också skulle öppna arbetsmarknaden för kvinnorna. Dessutom gav hon en positiv bild av att kvinnor skulle delta aktivt i det politiska livet, vilket Fredrika Bremer menade skulle leda till att kvinnan engagerade sig i rösträttsfrågan. Fredrika Bremers insats för kvinnors frigörelse var stor och viktig, även om resultaten inte kom direkt. När

---

⁹³ Frängsmyr 2000 s 267.

⁹⁴ Frängsmyr 2000 s 95.

kvinnosakens förkämpar beslöt att bilda en egen förening 1884 hedrade man henne genom att anta namnet Fredrika Bremerförbundet.⁹⁵

Tidskrift för Hemmet bytte namn 1885 till Dagny, och blev organ för FBF. Tidskriften präglades av en borgerligt konservativt attityd. Syftet var ”den svenska kvinnans höjande i moraliskt, intellektuellt och socialt hänseende”. Dess målgrupp var de bildade klasserna. Grundaren av Tidskrift för hemmet var friherrinnan Sophie Adlersparre. Hon var en av de ledande i svensk kvinnorörelse vid denna tid, skrev under signaturen Esselde, och förde en kamp för kvinnors friare ställning mot såväl radikal vänster som reaktionär höger. Hon hade redan 1880 överlagt möjligheten att trygga tidskriftens existens genom att anknyta den till en större kvinnoorganisation. Hon var övertygad om att en sådan förening borde bygga på samverkan med män. Hans Hildebrand, riksantikvarie, blev hennes hjälp.⁹⁶

FBF:s ändamål sattes att vara att, inom så vida kretsar som möjligt, verka för en sund och lugn utveckling av arbetet för kvinnors höjande i sedligt och intellektuell så väl som i sociala och ekonomiska hänseende. Det gällde att höja kvinnans status, mannen var fortfarande förebild. Förbundets första ordförande blev just Hans Hildebrand.⁹⁷

4.3 Åsikter om kvinnorörelsen

4.3.1 Ellen Key

Ellen Key var dotter till godsägaren och politikern Emil Key. Hon undervisades först i hemmet och gick sedan några år i flickskola i Stockholm. Från 1880 fick hon försörja sig själv, vilket hon gjorde som lärarinna vid Whitlockska samskolan och vid Stockholms arbetareinstitut. Efter 1900 ägnade hon sig helt åt författarskap. Ellen Key hade vuxit upp med kristna ideal och hade en kristen grundsyn, men utvecklade efter hand en mer humanistisk åskådning, präglad av optimism och livstro. Hon inspirerades av darwinismen och positivismen. Hennes politiska arbete tog fart 1888. Hon hade liberal grundsyn, men kritiserade liberalerna för deras passivitet under hädelse- och sedlighetsdiskussionerna. För henne var yttrande- och tryckfrihet livsavgörande för ett gott samhälle. Hennes engagemang i kvinnorörelsen var inte okomplicerat. 1896 vände hon sig i skrifterna ”Missbrukad kvinnokraft” och ”Kvinnopsykologi och kvinnologik” mot den borgerliga kvinnorörelsen, som hon menade ensidigt framhävde likheter mellan könen. Hon ansåg att kvinnan istället skulle framhäva sin egenart, framför allt sin förmåga till kärlek och omsorg. Detta skulle frigöra henne och komma hela samhället till nytta. Ellen Keys

---

⁹⁵ Frängsmyr 2000 s 96-100.

⁹⁶ Hildebrand, Bengt: ”Esselde och Hans Hildebrand”. I *Fredrika Bremers fotspår. Fredrika Bremer Förbundet 1884-1944. Red Margareta von Konow*. Stockholm 1944. s 29-35.

⁹⁷ Frängsmyr 2000 s 196 f.

kontroversiella inlägg orsakade häftiga diskussioner och många inom kvinnorörelsen såg henne som en svikare.⁹⁸

Ellen Key sög åt sig den av män utvecklade ideologin om skillnaderna och spred den. Hon prisade den arbetsdelning som gav olika arbeten åt könen och ville se kvinnors insatser som starkt präglade av deras biologiska möjlighet att föda barn. Hon hyllade moderligheten, och menade att även ogift kvinna kunde använda sin moderlighet genom att vända den utåt, mot samhället, genom att vårda eller vara lärare. Då utövade hon ”samhällsmoderlighet”. Först och främst borde en kvinna ha en egen familj för att kunna utveckla sin ”djupt kvinnliga väsensbestämning”. Att arbeta för genussegregering, inte integrering, på arbetsmarknaden var varje kvinnas plikt. Hennes krav kom i motsättning till kvinnorörelsen, och hon gick också ut i öppen polemik mot de kvinnor som arbetade för kvinnors inträde i traditionella mansarbeten. Om kvinnan satsade på yrkesarbete och att utveckla sin intelligens kunde hennes kvinnlighet försvagas, och hon kunde bli en ”maninna”; varken kvinna eller man och djupt olycklig. Ellen Key blev en förebild för många kvinnor i Sverige både inom borgerliga och socialdemokratiska kretsar. Hennes tankar om kvinnans uppgift i hemmet tycktes fylla ett tomrum och gav kvinnorna tillbaka en förlorad självkänsla.⁹⁹

4.3.2 Vetenskapsmännen

Strindberg blev den som kom att betyda mest i den motrörelse som utgjorde stödtrupp åt det konservativa och reaktionära mot kvinnan kring sekelskiftet. Hans angrepp i Giftas på kvinnan verkade som fanfar. 1880-talets strid i sedlighetsfrågan tvingade kvinnorna att själva ta ställning och deklarerera sina åsikter. Det visade sig smått omöjligt att vara radikal i tanken och ha upphöjda etiska ideal och samtidigt inte vara samhällsomstörtande. En allmän misstro mot kvinnoemancipationen växte fram, vilken närdes av Strindbergs utfall. Kvinnorörelsen uppfattades av allmänheten som riktad mot familjens och därmed samhällets upplösande.¹⁰⁰

Även inom vetenskapen uppmärksammades och debatterades synen på kvinnan. Darwin hade ur ett biologiskt perspektiv sett hur urvalsmekanismerna gynnat manliga respektive kvinnliga egenskaper. Dessa menade han inte var biologiskt givna utan hade vuxit fram genom den sociala situationen och skillnaderna var med det moderna samhället på väg att utplånas. Enligt Marx och Engels hade kvinnans ställning skapats av produktionsförhållandena. Det klasslösa samhället skulle befria även kvinnan. John Stuart Mill såg jämställdhet mellan könen som ett mänskligt frihetskrav.¹⁰¹

Det långsamma tempot i landvinningarna berodde inte bara på motstånd från samhällets sida. Många av de ledande kvinnorna önskade pga.

---

⁹⁸ Frängsmyr 2000 s 204 f.

⁹⁹ Wikander, Ulla: Delat arbete, delad makt: om kvinnors underordning i och genom arbetet. Uppsala 1991 s 31 ff.

¹⁰⁰ Wieselgren 1969 s 26 f.

¹⁰¹ Frängsmyr 2000 s 192.

sin starka borgerliga förankring inte gå så brådstörtat till väga. ”I stort sett har lagstiftningen gått fortare än kvinnans utveckling för sina nya uppgifter” skrev Esselde i Tidskrift för Hemmet 1885. ”Rättigheten att delta i vetenskapliga studier har endast av ett fåtal blivit använd”. Hon menade dock att det inte var kvinnornas fel, eftersom lagstiftningen tog med ena handen vad den gav med den andra. På den akademiska banan utestängde den kvinnor från möjligheter till vidare studier vid universitet genom att vägra ”nödigt understöd för den elementarundervisning som är villkoret därför”.¹⁰²

4.4 Akademiskt Bildade Kvinnors Förening

Vid sekelskiftet hade kvinnliga läkare och akademiskt utbildade kvinnliga lärare blivit ganska många och kunde börja uppträda som grupp. I maj 1903 inlämnade akademiskt bildade kvinnor en petition till Kungl. Maj:t angående kvinnors anställning vid statens läroverk. I den kungliga propositionen i läroverksfrågan vid 1904 års riksdag fästes inget avseende vid kvinnornas petition. Det blev den direkta anledningen till grundandet av Akademiskt Bildade Kvinnors Förening. Lydia Wahlström¹⁰³ hade ansett det vara ett villkor för grundandet att man kunde få Elsa Eschelsson till ordförande.¹⁰⁴ Elsa Eschelsson tackade ja och kom att sitta som föreningens ordförande fram till oktober 1910.¹⁰⁵

Den 24 mars 1904 hölls det konstituerande sammanträdet. Föreningens uppgift angavs att vara att arbeta för att akademiskt bildade kvinnor skulle tillerkännas rätt till de förmåner som män med samma kompetens hade.¹⁰⁶

Första åtgärden var att försöka få en motion väckt vid riksdagen 1905 om en ändring av §28 RF så att kvinnor skulle få tillträde till åtminstone vissa av statens ämbeten med kunglig fullmakt. Elsa Eschelsson vände sig å föreningens vägnar till Trygger i första kammaren och Zetterstrand i andra, vilka åtog sig att väcka motion i detta syfte. Motionen antogs i första kammaren, men avslogs i andra. Vid 1906 års riksdag sades regeringen avse att framlägga proposition i frågan, varför föreningen inte vidtog någon åtgärd, men det kom ingen proposition. Kvinnornas allierade Trygger i första kammaren och nu Kjellberg i andra, väckte en motion inför 1907 års riksdag. Motionen bifölls denna gången i bägge kamrarna. Grundlagsförslaget antogs utan diskussion vid 1909 års riksdag.

ABKF engagerade sig också i andra frågor. Ett par fall angående gift kvinnas anställande som extra lärare och dennas löneförmåner. En utredning gjordes angående lärarnas arbetsförhållanden och en om vilka statstjänster som utomlands stod öppna för kvinnor.¹⁰⁷

---

¹⁰² Wieselgren 1969 s 26 f.

¹⁰³ Lydia Wahlström avhandlas utförligare i kapitel 8.4.

¹⁰⁴ Strömholm, Gunilla. ”Elsa Eschelsson: Sveriges första kvinnliga jurist.” Jareborg, Nils (red), Elsa Eschelsson. Uppsala, Iustus. De lege. 1997 s 73.

¹⁰⁵ Strömholm 1997 s 74

¹⁰⁶ Wieselgren 1969 s 56.

¹⁰⁷ Strömholm 1997 s 74 f.

4.5 Uppsala kvinnliga studäntförening

”Under tiden förut hade man fört långa debatter om föreningens behövlighet, d.v.s. om den skulle skada vårt deltagande i nationslivet och andra sammanslutningar. Den farhågan visade sig dock snart alldeles ogrundad, och behövligheten av en särskild sammanslutning för de kvinnliga studenterna har inte jävats under åren. Den behövs nog lika länge som isoleringen mellan könen alltjämt håller i sig inom det politiska och sociala livet.”¹⁰⁸

I Uppsala brukade de kvinnliga studenterna träffas på Törnblads konditori på Östra Ågatan. Man diskuterade det som rörde sig i tiden och inom universitetet och kom så småningom fram till att man borde samlas under lite mer ordnade förhållanden. Den 20 mars 1892 bildades i initiativtagaren Gerda Lundbergs studentrum ”Uppsala Kvinnliga Studäntförening”. 15 av de 19 kvinnliga studenter som våren 1892 var inskrivna vid Uppsala universitet deltog vid föreningsbildandet. Under resten av året kom 22 medlemmar att skriva in sig. Till föreningens första ordförande valdes Lydia Wahlström. Hon visade sig vara en mycket strategiskt tänkande person, som såg till de kvinnliga studenternas intressen, såväl nuvarande som möjliga framtida.¹⁰⁹

”Och vi kom t.o.m. överens om att aldrig officiellt använda uttrycket ”studentska”, för att inte möjligen fiffiga jurister i framtiden skulle komma att begagna denna särbenämning för att bestrida vår del i de manliga studenternas rättigheter.”¹¹⁰

Syftet med föreningen sattes att vara att utgöra ett samband mellan de kvinnliga studenterna vid Uppsala universitet. Verksamheten skulle bestå i sammankomster, föredrag och diskussioner. Oftast hade föredragen samband med studierna, men reseberättelser och dylikt var också vanligt.¹¹¹

Som första insats för de kvinnliga studenterna valde man bärandet av studentmössa. Detta hade en symbolisk betydelse. Genom att bära samma lärdomssymbol som sina manliga kamrater sökte kvinnorna stärka sin ställning i den akademiska världen.¹¹² Studentmössan signalerade exklusivitet och status och var en del av den akademiska kulturens attribut. Erövrandet av den vetenskapliga kunskapen, den manliga lärdomen, kunde inte uppvisas på ett tydligare sätt. Att sätta den på sig och bära den utomhus blev det synliga beviset på att man sprängt de begränsade ramarna.¹¹³ Man beslöt att de medlemmar som ville ha bruket infört bland de kvinnliga studenterna skulle avge skriftlig förbindelse att bära den sista april, första

---

¹⁰⁸ Wahlström 1949 s 91.

¹⁰⁹ Strömholm, Gunilla (red): Lydia Wahlström. Till hundraårsminnet av hennes disputation. Uppsala 2000 s 30 ff.

¹¹⁰ Wahlström 1949 s 92.

¹¹¹ Strömholm 2000 s 33 ff.

¹¹² Hammar, Inger: ”Lund är så ytterligt konservativt...” Kvinnliga studenter söker tillträde till Alma Mater. I *Kvinnor vid Lunds universitet, Carlsson Wetterberg, Christina och Blomqvist Göran (red)*, Lund 2000 s 13.

¹¹³ Rönnholm 1999 s 152.

maj och vid vårfesten. Åtta medlemmar lämnade en sådan förbindelse. Som det skulle visa sig kom 13 av de 15 medlemmarna att bära mössan vid de uppräknade tillfällena det året. Framgången ledde till att Lydia Wahlström skrev till de blivande studenterna i de skolor i Stockholm som hade studentexamenstillstånd för flickor och manade dem att bära sina mössor när de gått igenom examen.¹¹⁴

”Nyheten blev emellertid inte så illa mottagen som vi befarat – eller i hemlighet hoppats på. När jag på aftonen, medan det ännu var ljus, vågade infinna mig på min nation i mössa, möttes jag i trappan av en ung dalkarl, sedan rektor för ett av Stockholms läroverk, som hälsade mig med ett glatt: ”Ja, så ska det vara!”. För de orden har jag alltid varit honom tacksam – de utplånade mycket av den förödmjukande känsla, inbillad eller verklig, att vara ”uttittad”, som jag ofta hyst i de där trapporna.”¹¹⁵

Lydia Wahlström tog också kontakt med de kvinnliga studenterna i Kristiania och Helsingfors. De kvinnliga studenterna i Lund, Stockholm, Göteborg och Helsingfors inbjöds att sända representanter till jubelfesten i Uppsala 1893.

Det blev tidigt en tradition att kring Valborg uppföra spex. Till detta utgav man också en spextidning, ”Spexgrisen”. Första numret kom 31 mars 1894, nummer 5 1899.¹¹⁶ Spex som fenomen var typiskt för den manliga studentkulturen. Spexen var tätt sammankopplat med studentlivets vardag och livsförutsättningar. De traditionella manliga spexen var enligt tidens uppfattning inte av den sort att kvinnor var passande åskådare. Än mindre tänkbart var det att kvinnorna själva skulle kunna uppföra liknande. Ett av kvinnornas spex, ”Skidtävlingen i Valhall”, handlade om hur de gamla asagudarna och hjältarna gjorde narr av nykomlingen Dagny som ville vara med och tävla. Männen hittade efterhand på nya regler för att hon inte skulle få ställa upp. Förmodligen syftade spexet till att belysa Elsa Eschelssons svårigheter att få professorstjänst. Spexen blev ett sätt att ventileras och förlöjliga argument och handlingar som i verkligheten användes mot de kvinnliga akademikerna.¹¹⁷

Studentskorna var ständigt iakttagna av omvärlden. Det var därför viktigt för dem att ingen gjorde bort sig eller skämde ut sig, då detta kunde tänkas reflektera tillbaka på de övriga kvinnliga studenterna. I detta låg även att föreningen vakade över hur kvinnorna skötte sina studier.¹¹⁸

”Sedan vi fått en egen organisation fick vi också ett anseende som kår att bevaka, och jag vill lova, att vi gjorde det ända ut i de yttersta småsaker. Okantade kjolar – något som nutiden lyckligtvis inte behöver ha något begrepp om - solkiga studentmössor och för länge använda balklänningar blev i föreningens spextidning obarmhärtigt ställda vid skampålen.”¹¹⁹

De kvinnliga studenterna kom att ha mycket hjälp av studentkårens ordförande 1892/93, Nathan Söderblom. Anna Forsell, en tidig medlem av

---

¹¹⁴ Strömholm 2000 s 33 f.

¹¹⁵ Wahlström 1949 s 92.

¹¹⁶ Strömholm 2000 s 35 ff.

¹¹⁷ Rönnholm 1999 s 140.

¹¹⁸ Strömholm 2000 s 39.

¹¹⁹ Wahlström 1949 s 92.

UKSF, gifte sig med denne 1894. Då Lydia Wahlström och Nathan Söderblom hade många gemensamma intressen blev de tre mycket goda vänner. Dessa personliga förbindelser underlättade betydligt de kvinnliga studenternas integration i studentlivet.¹²⁰

Hösten 1898 avgick Lydia Wahlström som ordförande. Att hennes inflytande hade varit mycket stort kan man förstå bl.a. av att vissa vänner fortsatte att i brev tilltala henne med ”Kära ordförande”. Antalet medlemmar var hösten 1898 49, varav 9 var medlemmar utan att finnas med i studentkatalogen. Det totala antalet kvinnliga studenter var 41. Föreningen hade fått sina fasta linjer som skulle följas genom de kommande åren. Sammankomster en gång i månaden, spex, spextidning, utfärder. Man hade också börjat spara till en stipendiefond, som 1905 kunde börja ge utdelning.¹²¹

Någon gång mellan 1958 och 1968 somnade föreningen in. När 1890-talets fåtaliga kvinnliga studenterna under ledning av Lydia Wahlström slöt sig samman i UKSF var det en mycket klok åtgärd. Därigenom vann de styrka och självförtroende och blev delar av ett viktigt nätverk.¹²²

4.6 Lunds kvinnliga studentförening

Vid en träff på Lundhs konditori i november 1900 bildades Lunds kvinnliga studentförening. Hilma Borelius¹²³ valdes till föreningens första ordförande. Det konstituerande mötet ägde rum den 1 november 1900. Mötet avslutades med en diskussion om Ellen Key och kvinnostriden. Redan här framkom meningsskiljaktigheter mellan en radikal och en konservativ falang inom föreningen.¹²⁴

Även om förebilden och föregångaren UKSF menade att syftet med att organisera sig primärt var att vinna större sammanhållning och kamratanda inom den egna kretsen, men därutöver en fastare yttre hållning och större inflytande, gavs i LKS protokoll endast att avsikten var att genom samkväm, föredrag och diskussioner verka för en närmare sammanslutning mellan de kvinnliga studenterna vid Lunds universitet. Klubbaftnar, utfärder till Dalby och Torup, julfester, dansaftnar, karnevalsuptåg och träffar med danska studentskor förde studenterna samman och minnesuppteckningar lovprisade kamratskapet.¹²⁵

Hilma Borelius ville utnyttja LKS som en plattform för en förankring av rösträttsfrågan i Lund. Vid ett möte i oktober 1902 hade man diskuterat frågan. Efter ett antal möten fick styrelsen fullmakt att utlysa ett offentligt rösträttsmöte på Akademiska Föreningen i avsikt att bilda en lokalförening

---

¹²⁰ Strömholm 2000 s 40 f.

¹²¹ Strömholm 2000 s 42 f.

¹²² Strömholm 2000 s 48.

¹²³ Hilma Borelius avhandlas utförligare i kapitel 8.6.

¹²⁴ Nordenstam, Anna: Hilma Borelius. En akademisk pionjär vid sekelskiftet. Göteborg 1993 s 29.

¹²⁵ Odén 1988 s 74.

för kvinnlig rösträtt. På Anna Bugge Wicksells¹²⁶ förslag hade man inför mötet kontaktat Lunds socialdemokrater. Lunds kvinnliga studenter, 8 till antalet, hade lyckats genomföra en politisk aktion för kvinnorörelsen. En ny kvinnoförening hade bildats.¹²⁷ Hilma Borelius var ordförande 1903-1908 och Anna Bugge Wicksell sekreterare. Anna Bugge Wicksell var svensk representant vid den första internationella rösträttskongressen i Berlin 1904. Kring valet av henne till delegat uppstod en schism, då hennes kandidatur motarbetades av hennes egen styrelse i Lund, främst av medicinaren Sofia Holmgren.¹²⁸ Anna Bugge Wicksell röstades bort ur styrelsen under sin frånvaro. Hon åkte som delegat, men oviljan mot henne fanns kvar bland Lunds rösträttsförenings kvinnor.¹²⁹ Motståndet vändes dock i hyllningar år 1909-10 då Anna Bugge Wicksell ”upptäckte” kvinnans rösträtt i kommunalvalen. Från denna tidpunkt hyste Hilma Borelius stor respekt för henne.¹³⁰

LKS gjorde också en insats inom fredsrörelsen. 1907 föreslog Louise Petrén att LKS skulle ta initiativ till en fredsförening i Lund. Detta väckte motstånd. Pacifismen identifierades med socialism, antimilitarism och internationalism. Trots detta ställde sig Hilma Borelius bakom aktionen, och Lunds fredsförening kom till.¹³¹

Lunds kvinnliga studentförening ändrade karaktär under kriget. Samkväm och dansaftnar kom nu att uppta programmet i större utsträckning. Man försummade inte för det föreningens kvinnointressen. Bland diskussionerna denna tid kan nämnas Kvinnans ekonomiska och sociala ställning inom äktenskapet, inledd av jur. stud. Ingeborg Ingvar. Det finns i föreningens protokoll dokumenterat ett minskat intresse från studenterna för sociala och politiska frågor.¹³²

Höstterminen 1917 ökade antalet medlemmar i LKS markant. 73 stycken registrerades i matrikeln. Trenden höll i sig och var till stor del beroende av den snabba ökningen av kvinnliga studenter. Antalet gick från 130 år 1920 till över 400 1929. Med ökningen ändrades den sociala strukturen bland studenterna. Fler kom från allt fler städer, rimligen breddades också den sociala basen. Flickor utan akademiska traditioner kom till universiteten i större utsträckning än förr. De nya studenterna var inriktade på yrkesutbildning och yrkesarbete.¹³³ Den förändrade strukturen avspeglades i LKS arbete. Det blev allt svårare att organisera de studenter som fanns och konflikterna inom föreningen ökade. Samtidigt ökade festglädjen och upptågen. Kvinnorna började utveckla en egen festkultur, byggd på erkännandet av särarten.¹³⁴

---

¹²⁶ Anna Bugge Wicksell avhandlas utförligare i kapitel 8.7.

¹²⁷ Odén 1988 s 75.

¹²⁸ Wicksell Nordqvist 1985 s 164 f.

¹²⁹ Nordenstam 1993 s 30.

¹³⁰ Nordenstam 1993 s 45.

¹³¹ Odén 1988 s 75.

¹³² Wieselgren, Greta: Det var den långa våren. I *Under Lundagårds kronor 1957*. Lund 1957 s 302.

¹³³ Odén 1988 s 76.

¹³⁴ Odén 1988 s 78.

1925 intensifierades diskussionsverksamheten. 9 mars höll man tillsammans med DYG¹³⁵, med ordförande Tage Erlander, en stort anlagd diskussion om kvinnor på arbetsmarknaden. Diskussionen gällde främst likalönsprincipen. För föreningen talade filosofie kandidat och jur. stud. Gullan Hjelm. Inte alla kvinnor talade emot olika löner.¹³⁶

Hösten 1925 firade LKS 25-årsjubileum. Festen gick av stapeln den 12 november på Akademiska Föreningen. Hilma Borelius, hedersledamot sedan 1912, var en av huvudgästerna. Till jubileet trycktes en tidning vari Hilma Borelius medverkade med artikeln "Hur vi började". I denna konstaterade hon att LKS utvecklats från en kamratförening till en nöjesförening. Under 1920-talet hade alltfler kvinnliga studenter sökt sig till universitetet. Behovet av organisering uppfattades inte som lika stort, då de kvinnliga studenterna nu var med i nationslivet. LKS hade förändrat sin verksamhet i takt med tiden.¹³⁷ Lunds första kvinnliga student, doktor Hedda Andersson deltog. Jubileet firades med middag, kantat, bål och turkiska cigaretter. Greta Wieselgren organiserade festen och höll även ett tal där hon redovisade studentskornas nya mentalitet. Man var inte längre en undantagsföreteelse, utan en grupp som kämpade och konkurrerade med män. Yrkesutbildning, inte bildning, var studentskans mål. Men för sin rätt till ett yrke ville hon inte till något pris avstå från eget hem eller från "das ewig Weibliche". Den nya lundastudentskan var garconflickan med yrkesambitioner och sexualliv där även familjebildning ingick.¹³⁸

Hösten 1935 dundrade en politisk storm inom föreningen. Styrelsen hade mottagit en inbjudan att delta i en fredsdemonstration anordnad av internationella kvinnoförbundet för fred och frihet och gällde ett krav till regeringarna att inom ramen för Nationernas Förbund arbeta för nedrustning och en fredlig lösning av mellanfolkliga konflikter. Beslut fattades om att delta, vilket ledde till diskussioner om beslutets giltighet pga. mötestekniska detaljer. Beslutet och den därpå följande diskussionen ledde till tidningsskrivelser, bl.a. i Lunds Dagblad, där en insändare uttalade sig om "överrumpling", "skandal" och "kommunism". Föreningen höll ett extra medlemsmöte där man efter förklaringar slöt fred.

I föreningen hade Gullan Hjelm Elovson, som var praktiserande advokat i Lund, och adjunkt Brita Boström talat om svårigheterna för kvinnorna på arbetsmarknaden. En nybliven juris kandidat fick vara tacksam om hon kunde få gå och praktisera utan lön på en advokatbyrå, och de seminarieutbildade lärarinnorna konkurrerade framgångsrikt med kvinnorna med fil. mag. på lärarebanan.¹³⁹

---

¹³⁵ Bland de radikala studentföreningarna blev den mest betydande diskussionsföreningen DUG. Efter att ha legat nere i några år togs den upp igen 1896 under namnet DYG. Föreningen började 1903 anordna arbetarkurser, och några år senare att ge ut radikala småskrifter.

¹³⁶ Wieselgren 1957 s 303.

¹³⁷ Nordenstam 1993 s 45 f.

¹³⁸ Odén 1988 s 77.

¹³⁹ Berggren-Axberger, Kerstin: 1930-talet. I *Fyra studentskor ser tillbaka. Akademiska föreningens årsskrift 1965*. Lund 1965 s 74 ff.

Trots slitningarna i föreningen och det minskade intresset för sociala frågor hade man i alla fall ett gemensamt mål under perioden: uppförandet av ett studentskehem. Arbetet färdigställdes 1937. I september flyttade de första hyresgästerna in. Asta Kihlbom var den ledande kraften i arbetet med Studentskegården, och hon spelade överhuvudtaget en stor roll under 1930-talet. Genom hennes initiativ hade föreningen under några år mycket livlig förbindelse med kvinnliga akademiker i Köpenhamn.¹⁴⁰

Kvinnorörelsens strategi på 1920-talet hade gått ut på att öppna tjänster även för gifta kvinnor. De unga studenterna som skulle utnyttja dessa vinster upplevde nackdelarna och drev därför tesen om kvinnors särart. Det var både tjänst och hemliv som skulle erövrats, men nu i konkurrens med männen. Den hårdnande konkurrensen märktes också bland studenterna själva. Tidigare hade kvinnliga doktorer ofta blivit docenter. Under 1920-talet disputerade fem kvinnor i Lund utan att någon fick docentur. Under 1930-talet accentuerades dessa problem. Industrialiseringen minskade antalet tjänarinnor i hushåll och berövade därmed den akademiskt utbildade kvinnan den extra arbetskraft som varit förutsättning för ett kvalificerat yrkesarbete. Befolkningskrisen gjorde det till en plikt att föda barn. Den akademiska arbetsmarknaden kunde inte svälja alla som lämnade universitetet.¹⁴¹

Kvinnorörelsens strategi var att bilda Yrkeskvinnors riksförbund 1932. Kvinnorollen skulle professionaliseras, och då även husmodersrollen. LKS höll kurser i klädsömnad och matlagning. Sterilisering av olämpliga mödrar diskuterades samtidigt som de intellektuellas ansvar för samhället betonades.

Successivt hade de kvinnliga studenterna i Lund börjat assimileras i kårlivet, i ämnesföreningar och i seminariearbetets gemenskap. Manliga kårordföranden och professorer höll föredrag i föreningen. LKS sista bevarade styrelsemötesprotokoll härrör förmodligen från maj eller juni 1946. Nedläggningen av föreningen har med hjälp av en artikel i Lundagård daterats till 1947. Föreningen hade länge kämpat med stora svårigheter av såväl ekonomisk art som anslutnings- och uppslutningsproblem.¹⁴²

4.7 Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt

Den första motionen om politisk rösträtt för kvinnor väcktes i riksdagen 1884 av Fredrik Borg, ledamot av andra kammaren. Enligt Borgs förslag skulle myndiga (ogifta) kvinnor få rösträtt och valbarhet till riksdagens andra kammare. Konstitutionsutskottet stödde inte förslaget, och menade att det var anmärkningsvärt att förslaget inte kom från kvinnorna själv. Att så inte var fallet måste betyda att lagändringen inte var påkallad av

---

¹⁴⁰ Berggren-Axberger 1965 s 71.

¹⁴¹ Odén 1988 s 78.

¹⁴² Odén 1988 s 79 f.

de faktiska förhållandena. 1884 års motion föll i båda kamrarna. Nästa motion framlades inte förrän 1902, och också den misslyckades.¹⁴³

1899 ingav FBF en petition till Kungl. Maj:t där man yrkade på rösträtt för kvinnor på samma villkor som män. Argumenten grundades på rösträtten som en skyldighet, en plikt som också skulle uppfyllas av kvinnorna, inte argument som grundades på tanken om rösträtt som en mänsklig rättighet. Skrivelsen ledde inte till att frågan togs upp i riksdagen.¹⁴⁴ Carl Lindhagen motionerade 1902 om att frågan om kvinnlig politisk rösträtt skulle utredas i samband med den då aktuella utredningen om männens. Motionen avslogs, men åstadkom livlig aktivitet i Stockholm kvinnokretsar, både i FBF och i den mera radikala Stockholms allmänna kvinnoförening. 4 juni 1902 bildades Stockholms FKPR.¹⁴⁵ Föreningens program blev en kompromiss. FKPR krävde allmän rösträtt men deklarerade samtidigt öppenhet för en partiell lösning som ett första steg. Föreningen kom ständigt att tampas med besväret att hålla en partipolitiskt neutral linje.¹⁴⁶

Sommaren 1902 inbjöds de svenska kvinnoföreningarna till nordiskt möte i Kristiania. Anna Bugge Wicksell åkte som personligen inbjuden till sin gamla kvinnesaksforening, och deltog som privatperson i diskussionerna. Hon kom att spela en roll särskilt som samordnare av de internordiska kontakterna.¹⁴⁷

Lokalföreningar för kvinnlig rösträtt uppstod över hela landet. 1903 bildades LFKPR genom att de olika lokala föreningarna slöt sig samman. Organisatoriskt fungerade det så att de olika lokalföreningarna var fristående men hade LFKPR som samordningsorgan.¹⁴⁸ Bakom rösträttskravet kunde kvinnor från skilda samhällsskikt och med olika politiska åsikter sluta upp i större omfattning. Rösträttskravet blev en ”minsta gemensamma nämnare”.¹⁴⁹ Inom rösträttsrörelsen fanns företrädare för skilda klasser även om medelklassen dominerade. Partipolitiska hänsyn fick stå tillbaka, kvinnorna drev frågan som en könspolitisk fråga.¹⁵⁰

LFKPR:s strategi gick ut på att påverka riksdagens ledamöter genom påtryckningar i form av upprop, rösträttsmöten och direkta samtal med enskilda riksdagsledamöter. LFKPR utnyttjade tidningarna för att påverka den allmänna opinionen. Det gällde att skapa ett intresse för rösträttsfrågan, och den kvinnliga rösträttsrörelsen blev också uppmärksammas i både dagstidningar och olika lokaltidningar. Agitationen bedrevs ofta i form av föreläsningsturnéer där rösträttskvinnor reste från stad till stad och höll föreläsningar och anföranden om behovet av kvinnlig rösträtt. Rörelsen gav ut egna artikelserier i rösträttsfrågan som publicerades i olika tidningar runt

---

¹⁴³ Granström, Görel (red): *Kvinnorna och rätten: från stormaktstid till rösträttsstrid*. Uppsala 1996 s 95 ff.

¹⁴⁴ Granström 1996 s 101.

¹⁴⁵ Wicksell Nordqvist, Liv: *Anna Bugge Wicksell. En kvinna före sin tid*. Malmö 1985 s 161.

¹⁴⁶ Granström 1996 s 103 f.

¹⁴⁷ Wicksell Nordqvist 1985 s 162.

¹⁴⁸ Granström 1996 s 104.

¹⁴⁹ Björkenlid, Bertil: *Kvinnokrav i manssamhälle. Rösträttskvinnorna och deras metoder som opinionsbildare och påtryckargrupp i Sverige 1902-21*. Uppsala 1982 s 20.

¹⁵⁰ Björkenlid 1982 s 253 f.

om i landet. LFKPR gav ut broschyrer och flygblad och hade ett eget förlag som gav ut rösträttslitteratur. 1912 startade LFKPR en egen tidning, Rösträtt för kvinnor. Rörelsen ordnade namninsamlingar till stöd för kvinnlig rösträtt. Man upplyste och utbildade, bl.a. genom kurser i samhällslära, direkt riktade mot kvinnor för att få dem att komma till insikt om behovet av rösträtt och vad den skulle kunna användas till.¹⁵¹

1906 enades de båda kamrarna om att tillsätta en utredning om kvinnans politiska rösträtt och 1911 framlades första delen av utredningen. Den hade utarbetats av Carl-Axel Reuterskiöld, professor i statsrätt och förvaltningsrätt i Uppsala. Han diskuterade rösträttens teorier, både liberala, grundade på rättvisan, dvs. samhällskontraktet och jämlikheten, och konservativa, grundade på statens behov av nya krafter. Utredningen gav att det inte fanns principiella skäl vare sig för eller emot införandet av kvinnlig rösträtt. Vad det handlade om var att avgöra i vilken mån kvinnorna utgjorde en maktfaktor i samhället eller inte.¹⁵² Den största betydelsen av utredningen var att man från vetenskapligt håll fick givet att rösträtts-saken var en maktfråga. Det hade kvinnorna redan fått reda på genom uppvaktningar hos riksdagsmän. Hugo Hamilton hade vid ett av dessa tillfällen uttalat att ”Tja, mina damer, om ni talade med änglars tungor, så skulle ni ändå inte kunna få högerens röster.”¹⁵³

De första åren av rösträttsrörelsen gick det ganska bra att hålla samman kvinnor av olika politiska åskådningar, men varje gång det var val skärptes motsättningarna. De socialdemokratiska kvinnorna ansåg sig ha mer gemensamt med sina manliga arbetskamrater. Från 1909 då riksdagen godtog frågan om allmän politisk rösträtt för män och genomförde den, bortföll de socialdemokratiska kvinnornas motstånd och man godtog reservationslöst målsättningen: kvinnlig rösträtt på samma villkor som för män.¹⁵⁴

Efter 1909 kunde man märka en tydlig skärpning i regeringens inställning till kvinnofrågorna. LFKPR hade begärt en utredning av kvinnors rösträtt 1906 vilken fallit. Man hade dock fortsatt arbeta i frågan, dock utan resultat. I styrelseprotokoll från LFKPR från januari 1910 finner man att statsminister Arvid Lindman, högern, sagt, att eftersom rösträttsrörelsen var på tillbakagång skulle man inte vänta sig någon utredning. Motståndet i rösträttsfrågan drev LFKPR ut på vänsterkanten, vilket ledde till svåra kriser inom kvinnorörelsen. Motgångarna i rösträttsfrågan smittade av sig på andra kvinnofrågor med följd att man från konservativt håll inom ABKF krävde ett fullständigt avståndstagande från LFKPR. I längden visade det sig dock omöjligt att helt hålla sig utanför rösträttsföreningen.¹⁵⁵ 1911 hölls en internationell rösträttskongress i Stockholm. Samma år övergav den kvinnliga rösträttsrörelsen sin politiska neutralitet. Man konstaterade att riksdagsdebatter och voteringar visat att varken regeringen eller högern var

---

¹⁵¹ Granström 1996 s 108 f.

¹⁵² Granström 1996 s 102.

¹⁵³ Wahlström, Lydia: Den kvinnliga rösträttsrörelsen. I *Fredrika Bremers fotspår. Fredrika Bremer Förbundet 1884-1944. Red Margareta von Konow.* Stockholm 1944 s 98.

¹⁵⁴ Wicksell Nordqvist 1985 s 166.

¹⁵⁵ Wieselgren 1969 s 74 f.

intresserade att stödja kvinnorna, och beslutade sig för att endast stödja de partier som upptagit kvinnans politiska rösträtt på sina program och arbetat för den inom riksdagen.¹⁵⁶

År 1912 lades den första propositionen med krav på politisk rösträtt och valbarhet för kvinnor av Karl Staaffs ministär. Frågan föll i första kammaren. Nästa proposition kom inte förrän 1918. Det politiska läget var då förändrat. Högern, som konsekvent vägrat acceptera kvinnans rösträtt, hade insett att frågan inte gick att skjuta upp längre. Vid författningsrevisionen 1918 togs steget mot en uppgörelse i rösträttsfrågan. Den kommunala rösträtten blev allmän. Beslut om allmän och lika politisk rösträtt fattades den 24 maj 1919 och bekräftades 1921. Statsminister Edén i propositionen: ”Rösträttens utsträckning till kvinnor beror på ett principiellt ställningstagande till kvinnors rätt och plikt såsom medborgare i det moderna samhället, /.../ hela tidsutvecklingen har redan oåterkalleligen avgjort, att Sverige såväl som andra länder bör ofördröjligen taga steget till detta erkännande av kvinnors medborgerliga uppgifter vid männens sida”.¹⁵⁷

År 1922 röstade svenska kvinnor för första gången i riksdagsvalet. 4 kvinnor invaldes i andra kammaren och en kvinna i första.¹⁵⁸ Till första kammaren valdes Kerstin Hesselgren på liberala och socialdemokratiska röster. Till andra kammaren valdes Elisabet Tamm, liberal, Bertha Wellin, högern och de två socialdemokraterna Nelly Thüring och Agda Östlund.¹⁵⁹

Rösträttsorganisationerna lyckades smidigt anpassa sina argument till tidens rådande värderingar och maktrelationer. Kvinnorna underströk sällan rösträttens betydelse för att ändra diskriminerande lagstiftning och förbättra kvinnornas situation på arbetsmarknaden, utan framhöll istället att rösträtt utgjorde en mänsklig rättighet, vilket säkerligen var lättare att acceptera för männen. En annan aspekt de lyfte fram var att rösträtten krävdes för att göra kvinnorna till bättre mödrar, vilket gjorde att frågan inte heller utgjorde ett hot mot familjerollen. Genom att hävda att rösträtten skulle ge kvinnorna möjlighet att i politiskt ordnade former ge samhällets svaga del av omtanke och omvårdnad, och därigenom bredda den traditionella altruistiska kvinnorollen till att även gälla insatser utanför hemmet, jämnade man marken.¹⁶⁰ Lydia Wahlström: ”Men rösträtten har ju enligt den moderna statsläran också en annan uppgift, den att utgöra en förmedling mellan de enskilda intressena och statsnyttan, att genom att tillföra statsarbetet så många krafter som möjligt göra detta, såsom man sagt, ”till ett fullkomligt uttryck för den nationella egenarten” och hindra uppkomsten af sociala orättvisor. Icke kan det nu med sanning sägas, att statslifvet ger ett värkligt uttryck för nationell egenart, så länge hälften af medborgarne äro uteslutna från allt inflytande därpå.”¹⁶¹

---

¹⁵⁶ Wahlström 1944 s 99 f.

¹⁵⁷ Wieselgren 1969 s 187.

¹⁵⁸ Granström 1996 s 102.

¹⁵⁹ Ohlander, Ann-Sofie och Strömberg, Ulla-Britt : Tusen svenska kvinnoår. Svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid. Stockholm 1997 s 165.

¹⁶⁰ Björkenlid 1982 s 255 f.

¹⁶¹ Wahlström 1904 s 7.

5 Kvinnors tillträde till statliga tjänster

5.1 Samhälle och vetenskap under 1900-talet

Under första hälften av 1900-talet började den gamla idealismen inom humaniora gå mot sitt fall. Filosoferna gjorde upp med den boströmska idealismen genom Uppsalafilosofin. Genom omdaning beredde sig humanioran en större plats i samhället. Uppsalaskolan utformades framför allt av Axel Hägerström och Adolf Phalén. De kritiserade boströmianismens idealistiska kunskapsteori och avvisade all metafysik till förmån för en teori som gick ut på att fastställa vad som var verklighet. Den enda verklighet vi har är den erfarenhetsvärld vi har omkring oss enligt Hägerström.¹⁶²

I samhällsforskningen skedde en stark förnyelse inom statskunskapen. Den gamla idealismens tunga börda lättade när det under 1920-talet förordnades nya professorer i statskunskap. Den konservativa idealismen avlöstes av en modernare realism, allteftersom den nya demokratin vann terräng. För generationen som kom under 1930-talet fick Uppsalafilosofin stor genomslagskraft. Den påverkade alla möjliga grupper av vetenskapsmän, politiker och intellektuella. Tydligast var inflytandet från värdenihilismen.

Mycket av den samhällsvetenskap som växte fram på 1930-talet hade ambitionen att försöka finna en vetenskap och moral som inte byggde på värderingar eller metafysiska utgångspunkter, bäst representerat av Gunnar Myrdal och Herbert Tingsten.¹⁶³ Inom samhällsforskningen upplevde nationalekonomin en storhetstid under 1930-talet genom Stockholmskolan med bl.a. Bertil Ohlin och Gunnar Myrdal. Historikernas omvärdering leddes av bröderna Weibull i Lund. I parallell till Uppsalaskolan kritiserades idealismen och man hade samma tro på empirism och logik. Weibullarnas program tillhör de tydligaste exemplen på hur naturvetenskap och positivism präglade också humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning under 1900-talet.¹⁶⁴

I och med utbrottet av första världskriget krossades inte bara en gammal samhällsordning, även ideal och förhoppningar gick om intet. Drömmen om en internationell solidaritet mellan arbetare sprack. Socialdemokratin råkade i kris.¹⁶⁵

1920 bildade Hjalmar Branting den första socialdemokratiska regeringen, och efter det kom socialdemokraterna att under lång tid spela en

---

¹⁶² Frängsmyr 2000 s 230 f.

¹⁶³ Frängsmyr 2000 s 235 f.

¹⁶⁴ Frängsmyr 2000 s 239 ff.

¹⁶⁵ Bergman Andrews, Malin: Emilia Fogelklou, människan och gärningen. Skellefteå 1999 s 129.

huvudroll i svensk politik. 1926-32 leddes landet av olika borgerliga minoritetsregeringar och ekonomiska kriser och sociala konflikter gjorde det svårt att skapa en stabil politik. 1929 drabbades USA av en djup ekonomisk kris som kom att få efterverkningar även i Europa. I Sverige var arbetslösheten var ett överhängande problem. Ådalen 1931 blev en symbolisk händelse för arbetarnas krav på frihet och strejkrätt. Kreugers tändsticksimperium hade stått som symbol för Sveriges nya ekonomiska maktställning, men dess fall och Ivar Kreugers självmordsskott 1932 bådade tusentals människors ekonomiska ruin.¹⁶⁶ Vid valet 1932 segrade socialdemokraterna och ny statsminister blev Per Albin Hansson. Med undantag av några sommarmånader 1936 kom socialdemokraterna att leda det svenska styret till 1976. Ett omfattande socialt program utarbetades för att balansera orättvisorna i samhället. Samhällsvisionen innehöll tre huvudperspektiv: demokrati, folkuppfostran och social rättvisa. Med dessa mål uppnådda skulle samhället bli ett starkare och bättre samhälle: ett idealsamhälle.¹⁶⁷

Gunnar och Alva Myrdals ”Kris i befolkningsfrågan” utkom 1934. Här beskrevs det som kallades social ingenjörskonst: ambitionen att i detalj reglera medborgarnas liv genom ett heltäckande regelsystem. Huvudtanken i skriften var att både samhällsstruktur och familjestruktur måste förändras. Det skulle ske medelst vad man kallade profylaktisk socialpolitik. Samhället skulle bygga sociala hjälpprogram för alla medborgare, särskilt barnfamiljer och fattiga, och samtidigt skulle man gå in aktivt för att sortera ”människomaterialet” för att hindra att vissa individers egenskaper fördes vidare.¹⁶⁸

5.2 Grundlagsändringen och riksdagsdebatterna 1905-1909

I och med valet 1905 fick de kvinnliga akademikerna en förmånligare ställning då högern förlorade majoritet i andra kammaren och Staaff blev statsminister. Högern dominerade fortfarande i första kammaren men där satt bundsförvant Trygger kvar som tongivande. Oppositionen mot kvinnorna var dock inte partibunden, vilket gjorde framtiden oviss.¹⁶⁹

1907 kom en ny motion om kvinnors rätt till ämbete och tjänster. I särskilda motioner hemställde herrar Trygger och Kjellberg att riksdagen måtte antaga att vila till vidare grundlagsenlig behandling sådan ändring av § 28 RF att ”till lärarbefattningar vid statens läroanstalter, de teologiska lärartjänsterna vid universiteterna likväl undantagna, till andra beställningar vid inrättningar för vetenskap, slöjd eller skön konst samt till läkarbefattningar må i den ordning, som ovan sagts, och med tillämpning av

---

¹⁶⁶ Bergman Andrews 1999 s 246, Frängsmyr 2000 s 279.

¹⁶⁷ Frängsmyr 2000 s 282.

¹⁶⁸ Frängsmyr 2000 s 279-286.

¹⁶⁹ Wieselgren 1969 s 62.

grunder, som av konungen och riksdagen godkänts, kunna utnämnas och befordras även infödda svenska kvinnor.¹⁷⁰

Dessa gick igenom med knapp majoritet. Vid riksdagen 1909 stadfästes beslutet utan diskussion. Utåt tedde sig ändringen som en betydande framgång för kvinnorna, men debatterna i riksdagen genomlystes av det konventionella könstänkandet och reträtten för de kvinnliga kraven gjordes långsamt.¹⁷¹

Professor Fahlbeck fruktade i riksdagen 1907 tillströmningen av kvinnor: ”de former som vi hava för tillsättning av ämbetena, göra, att universiteten hos oss snarast skulle översvämmas av kvinnor. Det är pappersmeriterna, som här gälla, och att förvärva dessa pappersmeriter är blott att gå vidare på examensvägen... Det finns fakulteter, som äro i fara att på det viset helt och hållet besättas av kvinnor, och särskilt tror jag den juridiska fakulteten snart skulle råka ut härfor”.¹⁷²

Konstitutionsutskottets ordförande af Callerholm underströk att det gällde att ta bort hindret som grundlagen lade i vägen. Först därefter kunde man börja diskutera vilka tjänster kvinnor överhuvudtaget kunde få.¹⁷³

När beslutet kom ut på remiss till olika instanser fördes åter argumenten om kvinnors ständigt felaktiga civilstånd fram. Såväl den ogifta som den gifta kvinnan relaterades till äktenskapet och äktenskapet användes som argument för att begränsa den ogifta kvinnans karriärmöjligheter och förvägra den gifta kvinnan fast anställning eller anställning överhuvudtaget. Äktenskapet som argument fungerade på precis motsatt sätt för män som för kvinnor. Också mannen förutsattes gifta sig. När han gifte sig blev han enligt lagen familjeförsörjare. För att kunna klara detta krävdes fasta positioner, karriärmöjligheter och en god lön. För att den ogifte mannen skulle kunna gifta sig, måste karriärvägar öppnas för honom. Ogifta kvinnor borde inte tillåtas konkurrera med män om högre tjänster eftersom de då hotade mannen som familjeförsörjare.¹⁷⁴

Kvinnornas sak fördes i riksdagen av män, men kvinnorna hade själva tagit en verksam del i arbetet när det gällde att leverera argumenten. Motionen hade utarbetats av doktor Anna Ahlström tillsammans med riksdagsman Lindhagen. Bland de gifta kvinnorna kunde åtskilliga föra fram sina åsikter genom sina män, exempelvis var Tryggers maka mycket aktiv inom ABKF, och Elsa Eschelsson tillhörde parets nära vänkrets. Segern i riksdagen innebar att grundlagshindret var borta, men många av motståndarna hade troligen gått med på ändringen av 28§ RF just för att den inte öppnade några vida portar för kvinnorna. Beslutet gav egentligen inte kvinnor någon som helst rätt till ämbete eller tjänster.¹⁷⁵ Det enda resultatet av 1909 års grundlagsändring blev att kvinnor 1917 erhöll rätt att befordras till rektor vid kvinnligt folkskoleseminarium samt år 1918 till rektor vid

---

¹⁷⁰ Behörighetskommittén 1920 s 30.

¹⁷¹ Wieselgren 1969 s 63.

¹⁷² Wieselgren 1969 s 70 f.

¹⁷³ Wieselgren 1969 s 72.

¹⁷⁴ Ohlander, Ann-Sofie: Staten var en man...? Om kvinnor och män i statens tjänst i historien. Stockholm 2000 s 47 ff.

¹⁷⁵ Wieselgren 1969 s 72 ff.

högre lärarinneseminariet och statlig samskola samt till lektor och adjunkt vid allmänna läroverk.¹⁷⁶

5.3 Löneregleringskommitténs betänkande 1911

Löneregleringskommittén, tillsatt 1902, lämnade 13 januari 1911 sitt 27:e betänkande, ”Förslag till grunder, med tillämpning af hvilka infödda svenska kvinnor må kunna af Konungen utnämnas och befordras till vissa befattningar”.¹⁷⁷

Kommittén uttalade bl.a. att det vore olyckligt att ge kvinnor tillträde till samtliga befattningar på en gång, då, om de skulle misslyckas på något håll, det skulle framkalla en reaktion som säkerligen skulle leda till att kvinnorna skulle utestängas inte bara från dessa befattningar, utan även från andra som de faktiskt klarade av.¹⁷⁸

Kommitténs betänkande uppfattades som stort nederlag för samtliga kvinnor. FBF:s styrelse hade lämnat en inlaga till kommittén där man fordrade att kvinnor skulle tillåtas samtliga befattningar som enligt grundlag står öppna för dem, lika lön som män samt lika pensionsålder. Däremot sade man inget om gift kvinnas rätt att behålla tjänst. Förslaget utsattes för en hel del kritik, vilket slutligen ledde till att förslaget föll, då samtliga myndigheter fann utredningen otillfredsställande. Enligt förslaget blev kvinnor inte bara utestängda från en hel del av de befattningar grundlagen nämnt, utan det föreslogs också betydligt lägre löner och lägre pension samt en tidigare pensionsålder. Förslaget gav att samtliga professurer i filosofiska fakultetens humanistiska sektion skulle öppnas för kvinnor. Undantagna var samtliga i teologiska och medicinska fakulteterna samt i de juridiska, professurerna i civil-, straff- och processrätt. Som utgångspunkt för yttrandet hade kommittén tagit diskussionen i riksdagen 1905 och 1907 där även riksdagsmän som varit positivt inställda till kvinnornas krav inte sett det önskvärt att samtliga befattningar öppnades på en gång. Motiveringen till att nämnda professurer i juridik undantagits var att då kvinnor inte kunde inneha domarämbete skulle de inte heller kunna förvärva kompetens till professur i dessa ämnen. Till samtliga befattningar kunde endast ogift eller änka befordras. Om kvinna ingick i äktenskap skulle hon anses ha frånträtt sin befattning.¹⁷⁹

Betänkandet gick på remiss. Den 4 februari påbörjade juridiska fakulteten i Uppsala sin behandling av betänkandet, som bordlades för att återupptas den 8 februari. Professor Dahlberg fann uppdelningen av professurer i sådana som kunde respektive icke kunde företrädas av kvinnliga professorer varandes dels felaktig, dels icke berättigad. Uppfattningen delades av övriga i fakulteten. Grunden för skillnaden syntes

---

¹⁷⁶ Staël von Holstein, Mathilda: Behörighetslagens tillkomst. I *I Fredrika Bremers fotspår. Fredrika Bremer förbundet 1884-1944*. Stockholm 1944 s 115.

¹⁷⁷ Strömholm 1997 s 90.

¹⁷⁸ Behörighetskommittén 1920 s 32.

¹⁷⁹ Wieselgren 1969 s 90-96.

vara att det var av vikt att innehavaren av professurerna även erhållit praktisk utbildning genom tjänstgöring i domarevärv. Dahlberg menade att även kvinnor kunde vinna erfarenhet av olika göromål som var förenade med domaretjänstgöring. Dessutom fordrades inte sådan tjänstgöring för kompetens som professor, endast för licentiatexamen för vissa ämnen. Han hyste däremot betänkligheter för att utan vidare i alla avseenden likställa kvinna med man i fråga om möjlighet att utnämnas till professor inom fakulteten, av skälet att juristprofessorers verksamhet till väsentlig del var bestämd av fakultetens uppgift att utbilda studenter för levnadsbanor till vilka kvinnor inte hade tillträde. Han menade vidare att innan man vunnit vidare erfarenhet borde kvinnors möjlighet att erhålla professur inte enbart vara beroende av vetenskaplig skicklighet, utan att det kunde vara nödvändigt att också beakta personliga och andra förhållanden. Dahlberg fann att kvinna borde kunna kallas till juris professor och dessutom av Kungl. Maj:t kunna förklaras berättigad att söka ledig juridisk professur.¹⁸⁰

Professor Reuterskiöld framhöll statsintresset som det enda avgörande och avvisade allt tal om kvinnans eventuella rätt. Han menade att en ändring av RF §28 endast skulle innebära att grundlagshindret för att utnämna kvinnor till ämbeten var borta, men att det därmed inte skulle skapats behörighet för kvinnor till vissa ämbeten eller någon skyldighet för konung och riksdag att begagna den rätt som ändringen givit dem. Reuterskiöld avstyrkte förslaget om lägre lön för kvinnliga juris professorer och menade att det var fel att göra skillnad mellan gifta och ogifta kvinnor, då det skulle innebära en premiering av celibatet, men att enbart kvinna utan modersplikter kunde förekomma. Vidare yttrade Reuterskiöld att ingen befattning borde stängas för kvinnor av enbart en obehövlig omsorg om deras eget väl. Skulle man begära att alla som ville bli professor i juridik skulle ha utövat domareämbetet skulle också i konsekvensens namn professorn i statsrätt behöva vara riksdagsman för att praktiskt komma in i riksdagsarbete osv. Slutligen framförde han att det vore olämpligt att öppna endast de juridiska lärostolarna men inte övriga förvaltningsämbeten.¹⁸¹

Fakulteten beslöt uttala att kvinnliga professorer i juridik endast borde ifrågakomma om kvinnor tillerkändes behörighet att kunna bekläda professorsbefattningar i allmänhet vid universitetet; att under denna förutsättning kvinnor skulle kunna kallas till juris professor; att kvinna efter framställan skulle kunna av konungen förklaras berättigad att söka viss ledig professorsbefattning efter att vederbörande akademisk myndighet funnit hennes skicklighet för ämbetet uppenbar; att kvinnor inte i övrigt skulle tillerkännas behörighet att efter ansökan utnämnas till professor i juridik; att anledning inte fanns att göra skillnad mellan olika professorer inom juridiska fakulteten beträffande möjligheten för kvinnor att inneha dem.¹⁸²

Ärendet gick åter till konsistoriet som slutligen hemställde att kommitténs förslag inte skulle föranleda någon åtgärd då man ansåg att ärendet var för outrett. Konsistoriet uttalade sig vidare om svårigheten att

---

¹⁸⁰ Strömholm 1997 s 90 f.

¹⁸¹ Strömholm 1997 s 92.

¹⁸² Strömholm 1997 s 95.

fastställa en lämpligt detaljerad indelning av universitetets professorsämbeten. Konsistoriet kunde inte tillstyrka att kvinna skulle erhålla rätt att befordras till professorsämbeten i samma ordning som man, utan föreslog att kvinna må kunna kallas till professorsämbete och att hon må kunna erhålla personlig professur. Pensionsålder ansåg man skulle vara 55 år. Enligt en artikel i DN i mars samma år var det häradshövding Olivecrona och professor Öhrvall som framför andra fört kvinnornas talan i fakulteten och konsistorium.¹⁸³

Striden om lönerna och likalönsprincipen blev mycket hetsig och satte djupa spår i samhällsdebatten. Elsa Eschelsson engagerade sig i striden då hon insåg den principiella betydelsen av den kungliga propositionen. Propositionen hade helt frångått den likställighetsprincip mellan manliga och kvinnliga lärare som folkskollärarna själva stod bakom. Man åberopade skäl som skolans eget intresse, vilket var att gynna de manliga lärarna därför att tillgången på manlig arbetskraft var knapp medan den på kvinnlig var riklig, och statsekonomiska hänsyn. Det sistnämnda argumentet kritiserades hårt av bl.a. Elsa Eschelsson. Efter att med en ekonomisk översikt visat att beloppen det rörde sig om var små, påpekar hon att övergivandet av likalönsprincipen verkade vara en medveten strategi innan man mer allmänt började släppa in kvinnor på olika verksamhetsområden.¹⁸⁴

Från slutet av 1870-talet hade man börjat diskutera en lägre löneskala för kvinnor i samband med tillsättandet av kommittén för förbättrandet av lärarnas löner 1878. Principen att kvinnor skulle ha lägre lön började slå igenom redan 1883. Att regeringen förde en medveten politik som syftade till att skaffa ett prejudikat innan grundlagsändringen genomfördes och kvinnor släpptes fram till högre poster torde vara uppenbart.¹⁸⁵

5.4 Kampen 1911-1913

1911 föll den Lindmanska ministären. Staaff blev åter statsminister. Det blåste nu starka liberala vindar, men av olika skäl gick de förbi kvinnofrågan. ABKF utarbetade en inlaga, som tillsammans med en rad intyg från rektorer om kvinnors lämplighet på gymnasiestadiet och andra akter i frågan, överlämnades till ecklesiastikministern. Inlagan började med att framhålla statens intresse av att utnyttja sin arbetskraft. Om man inte skulle ge kompetenta kvinnor samma befordringsmöjligheter som män menade man kunde det hända som i Uppsala, där professuren i civilrätt under längre tid stått ledig i brist på kompetent manlig kandidat. Med skärpa sade man ifrån att ansökningsrätt för kvinnor inte var detsamma som utnämningrätt som låg hos Kungl. Maj:t. Det var inte frågan om att utnämna ”kvinnor i allmänhet”, utan endast att bereda den individ som fyllde måttet tillfälle att till statens förmån bekläda ett ämbete till vilket det inte fanns någon kompetentare sökare. Man begärde samma pensionsålder som för män och krävde att staten skulle betala arbetet lika vare sig det

---

¹⁸³ Strömholm 1997 s 100 f.

¹⁸⁴ Wieselgren 1969 s 76 ff.

¹⁸⁵ Wieselgren 1969 s 83.

gällde man eller kvinna, och möjligen hjälpte familjeförsörjare genom skatteavdrag eller andra åtgärder. Vidare vände ABKF sig mot att kvinnor vid ingående av äktenskap skulle förlora sin tjänst, då detta inte skulle vara till gagn vare sig för stat eller individ, i synnerhet inte gällande de kvalificerade befattningarna för vilka utbildningen varit dyrbar.¹⁸⁶

I debatten som följde i lönefrågan kan noteras att de kvinnliga akademikerna kände sig förnärmade av att det i diskussionen fälldes yttranden om att det var deras krav som var orsaken till att man övergått från likalöns- till behovsprincipen¹⁸⁷. Trots att man inte ville vidgå detta från högre ort, utan framhöll att denna senare princip härledde sig från diskussionerna kring 1906 års proposition i folkskolläraernas lönefråga, är det säkerligen kvinnors inriktning mot de högre tjänsterna som drev fram förändringen av statens syn på lönerna.¹⁸⁸

5.5 Lärarlönenämndens betänkande 1914

31 oktober 1914 lämnade lärarlönenämnden sitt betänkande. Nämnden framhöll först och främst det stora och trängande behovet av en allmän löneförbättring för samtliga lärargrupper. De avvisade principen om lika lön för lika arbete, och menade att det inte skulle gå att konsekvent genomföra och att behovsprincipen hade sin naturliga förklaring. Nämnden ville räkna med en fördelningsprincip som i princip anslöt sig till behovsprincipen. I huvudsak anslöt sig nämnden till löneregleringskommitténs betänkande av år 1911 i fråga om de kvinnliga lärarnas löner.¹⁸⁹

Betänkandet fick i sin uppfattning om kvinnoarbetet stor betydelse för framtidens ställningstagande. Det kom att utstå en hel del kritik, och sågs som alltför kvinnovänligt av en del. ABKF ställde sig i huvudsak positiv, man kunde inte ställa sig avvisande med den kritik som framkommit även från lärarhåll till förslaget. Kritiken riktade sig ju inte bara mot löneförslaget utan även mot vad man kallade nämndens överdrivna kvinnovänlighet.¹⁹⁰

Striden om kvinnlig rätt till ämbete intensifierades under 1915. För samhället var det en olycka att denna fråga sammankopplades med löneregleringsfrågorna, eftersom lösningen påverkades ofördelaktigt och fördröjande av dessa.

Tidens press gav besked om den allmänna känsloreaktionen. Oftast var inläggen och artiklarna färgade av tidningens politiska färg, men inte helt. Även i detta skede av debatten fanns oliktankande röster inom partierna. Men småskurenheten och den personliga aggressionen i angreppen mot kvinnan var alltför uppenbara för att tidningarna längre skulle vara med på noterna. Den liberala pressen blev först klar i sitt ställningstagande.

---

¹⁸⁶ Wieselgren 1969 s 123 ff.

¹⁸⁷ Behovsprincipen innebar i stora drag att männen skulle ha högre lön, motiverat bl.a. med deras roll som familjeförsörjare och som presumtiva sådana, och även deras större fysiologiska näringsbehov.

¹⁸⁸ Wieselgren 1969 s 137.

¹⁸⁹ Wieselgren 1969 s 145 f.

¹⁹⁰ Wieselgren 1969 s 154 ff.

Kvinnorna hade haft utomordentliga tillfällen att komma till tals i debatten och de positioner de vunnit hos allmänheten genom pressen blev bestående. De hade varit försiktigare i sina uttalanden och bemödat sig om saklighet till skillnad från sina opponenter. Oppositionen mot lärarlönenämnden nådde syftet att bromsa kvinnornas anlopp, men segern innebar samtidigt att löneregleringen för samtliga lärare kom att skjutas på framtiden. De kvinnliga akademikerna irriterades av att de fick skulden för detta. Efter 1915 politiserades behörighetsfrågan på ett annat sätt än tidigare, vilket innebar att högern kom att ta direkt avstånd från kvinnliga krav.¹⁹¹

5.6 Segern 1918

Regeringsskifte hade ägt rum i oktober 1917. Den kungliga propositionen lades fram av ministären Edén. Ecklesiastikminister var Värner Rydén. Denne utgick ifrån reservanternas liberala förslag som helt ville öppna statsläroverken för kvinnliga lärare. ABKF utarbetade tillsammans med FBF och ett par andra instanser en skrivelse till statsutskottet med de skäl som talade för bifall till propositionen med undantag för lönefrågan. Departementschefen Rydén stödde i propositionen deras krav. I juni 1918 gick propositionen igenom efter intensiv debatt i första kammaren. Ecklesiastikministern framförde att sedan ändringen av RF 1909 hade kvinnor inte fått rätt till mer än ett enda statsämbete, nämligen rektorat vid kvinnlig folkskoleseminarium.¹⁹² ”När det år 1859 gällde att släppa kvinnor fram till folkskollärarebefattningar så användes precis samma argument som anförts och kommer att anföras här ikväll. Man fruktade för att släppa kvinnor fram därför att de voro oprövade och därför att man fruktade att draga dem ifrån hemmen och deras naturliga verksamhetsområde, och det möttes då som nu av fördomar och ovilja bland dem, som berördes av konkurrensen med kvinnor.”¹⁹³

Genom 1918 års riksdagsbeslut kunde nu svensk kvinna utnämnas till rektor vid högre lärarinneseminarie, kvinnligt folkskoleseminarie och statsamskola, till lektor vid högre allmänt läroverk, högre lärarinneseminarie och till folkskoleseminarie samt till adjunkt vid allmänt läroverk. Gift kvinna kunde endast befordras efter medgivande av Kungl. Maj:t. Tidningen Morgonbris framhöll att ”Det låter märkvärdigt men det var hr Tryggers förtjänst”.¹⁹⁴

Den ovan nämnde uttalade i riksdagsdebatten att: ”Denna grundlagsbestämmelse har, såsom här påpekats hittills varit ett tomt löfte till kvinnorna, och dessa hava väntat på att detta löfte skulle realiseras, men dess realisering har ingen förut tagit sig an. Det är sannerligen icke för tidigt, att man nu går till uppfyllande av de förhoppningar, denna

---

¹⁹¹ Wieselgren 1969 s 177 ff.

¹⁹² Wieselgren 1969 s 181 ff.

¹⁹³ Statsrådet Rydén i Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1918. Första kammaren. Fjärde bandet. Nr 48 s 52 f.

¹⁹⁴ Wieselgren 1969 s 186.

grundlagsbestämmelse gav kvinnorna – jag skulle nästan vilja säga de anspråk, som den har givit dem.¹⁹⁵

Världskrigets omvälvningar i Europa drev även i Sverige fram reformer på många områden i betydligt hastigare takt än tidigare. De stora ekonomiska och sociala omvälvningarna påverkade också synen på kvinnan och många fördomar vek undan för tidens tryck. Kvinnorna behövdes också i allt vidare utsträckning. 1918 beslutade riksdagen om allmän rösträtt lika för män och kvinnor i kommunala val och i maj 1919 om allmän rösträtt till riksdagens andra kammare.¹⁹⁶

Kvinnornas missnöje med §28 RF kvarstod. De sporrades av en diskussion med justitieministern Eliel Löfgren, som ansåg att grundlagsändringen av 1909 var oklart formulerad och ansåg att man borde få fram en tydlig principiell ändring av lagen för att på ett tillfredsställande sätt kunna lösa frågan. ABKF och FBF förberedde efter detta tillsammans en proposition och utarbetade en skrivelse till regeringen. Frågan om behörighetslagen verkade äntligen stå inför sin lösning, men det gick inte så lätt som kvinnorna hoppades. Om rösträttsfrågan drevs fram mycket pga. de politiska förhållandena i världen och genom händelseutvecklingen inom landet kom motståndet mot behörighetslagen att skärpas pga. den ekonomiska utvecklingen inom landet. I skrivelsen anhöll kvinnorna om ändring i RF i syfte att undanröja de lagliga hinder som dittills utestängt kvinnor från tillträde till fullmaktstjänster, samt om ändring i gällande författningar så att kvinnan även fick behörighet till sådana civila tjänster som konungen inte utfärdade fullmakt på. Beträffande landets kvinnliga jurister framhöll skrivelsen att det inom landets domstolsväsende borde kunna finnas verksamhetsfält för kvinnliga domare, särskilt i föreslagna specialdomstolar för ungdomsbrottslingar samt för avgörandet av äktenskapliga tvister.¹⁹⁷

Med anledning av skrivelsen tillsatte regeringen en kunglig kommitté, för första gången med kvinnlig ordförande, Emilia Broomée. Även sekreteraren var kvinna, Mathilda Staël von Holstein, juris kandidat och advokat. Kommitténs direktiv innehöll bl.a. att full likställighet inte torde kunna genomföras, varför det var nödvändigt att utreda i vad mån särskilda befattningar alltjämt borde förbehållas för män respektive kvinnor, tillika grunderna för kvinnliga tjänstemäns avlöning, deras pensionsförhållanden samt gift kvinnas behörighet. Det gällde för kommittén att frambringa någon princip för de undantag som måste göras, och att göra undantagen så få och obetydliga som möjligt.¹⁹⁸

---

¹⁹⁵ Statsrådet Trygger i Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1918. Första kammaren. Fjärde bandet. Nr 48 s 59.

¹⁹⁶ Wieselgren 1969 s 187

¹⁹⁷ Wieselgren 1969 s 189 ff.

¹⁹⁸ Staël von Holstein 1944 s 115 f.

5.7 Behörighetskommittén

Det första kommittébetänkandet kom 1920: ”Principen om full likställighet mellan könen har numera blivit erkänd i fråga om politiska rättigheter. Det framstår då såsom en naturlig konsekvens av det nya betraktelsesätt, som härigenom kommit till uttryck, att staten icke heller i fråga om arbetet i dess egen tjänst bör ställa några hinder i vägen för kvinnorna, i den mån de äro kvalificerade för detsamma.”¹⁹⁹

Man talade om samhällsnyttan, att i samhällets intresse tillvarata all tillgänglig arbetskraft så att den skulle få utföra det mest kvalificerade arbete för vilket den var skickad, samt att vid alla tjänstetillsättningar det måste vara av betydelse att den tillsättande myndigheten får välja bland det största möjliga antalet av fullt kvalificerade personer. Elsa Eschelssons inflytande på kommittén kan anas i uttalandet ”Behörighet för kvinna att söka och erhålla statstjänst synes även stå i full överensstämmelse med grundlagens stadgande om förtjänst och skicklighet såsom enda befordringsgrund.”²⁰⁰

Man kan även se kopplingarna till ABKF:s skrivelse från tidigare år då kommittén tar upp att det inte handlar om att tillsätta kvinnor i allmänhet, utan att bereda den individ som fyller måttet tillfälle att till fromma för staten bekläda ett ämbete till vilket det inte finns någon kompetentare sökande: ”Alla resonemang om ”kvinnans” i allmänhet lämplighet för vissa befattningar äro i följd härav ohållbara eller ovidkommande. Det är sant, att de flesta kvinnor icke äga förutsättningar för att bekläda högre befattningar i statens tjänst, men detta gäller helt visst också flertalet män.”²⁰¹

Kommittén föreslog att grundlagshindren för kvinnors tillträde till ämbeten och tjänster skulle avlägsnas samt att kvinnors rätt att inneha dylika ämbeten och tjänster skulle regleras genom särskild lagstiftning. Denna lagstiftning skulle ange att kvinnor ägde tillträde till samtliga ämbeten och tjänster under samma förutsättningar som män. Man undantog militära befattningar, befattningar angående upprätthållande av yttre ordning och allmän säkerhet, befattningar vid fängvårdsanstalter, diplomatiska och konsulära befattningar samt prästerliga befattningar. De sistnämnda föreslog man skulle regleras genom annan särskild lagstiftning av kyrkolags natur, men att kvinnor som huvudregel skulle ha rätt att inneha även dessa ämbeten.²⁰²

Den kungliga propositionen lades 27 februari 1920 med förslag om ändring av RF för att ta bort grundlagshindret för kvinnors tillträde till vissa civila tjänster. På det hela taget följde den betänkandet. Till det väsentliga i förslaget hörde att ordet män i §4 RF bytts ut mot medborgare, samt en omredigering av §28 och ett tillägg som innebar att frågan om kvinnlig präster skulle avgöras av kyrkomötet.²⁰³

---

¹⁹⁹ Behörighetskommittén 1920 s 47.

²⁰⁰ Behörighetskommittén 1920 s 51 f.

²⁰¹ Behörighetskommittén 1920 s 53.

²⁰² Behörighetskommittén 1920 s 108.

²⁰³ Wieselgren 1969 s 200.

Propositionen gick definitivt igenom 26 januari 1921, samma dag som rösträttsreformen fick sin bekräftelse. Den tungrodda §28 RF stod kvar, med tillägget att även kvinna kunde utnämnas till fullmaktstjänster. Kvinnorna var fortfarande satta på undantag. Först 1949 kom den grundlagsändring som upphävde kvinnors särställning genom att paragrafen talade om svenska medborgare. Riksdagsbeslutet fick samma karaktär som grundlagsändringen 1909, dvs. de principiella hindren borttogs utom i fråga om prästerliga tjänster, för vilka fordrades kyrkomötets medgivande. Vinsten för kvinnornas del kunde därför synas minimal, eftersom man inte kunde veta hur länge det skulle dröja innan ”grunderna” blivit klarlagda och beslut därom fattats.

Betänkandet betecknade inledningen till en ny allmän syn på kvinnlig arbete. Schablonmässiga skäl och motskäl avvisades på ett annat sätt än tidigare från den officiella offentliga debatten. Samhällsnytta och ekonomiska faktorer redovisades öppet på ömse håll och ersatte åtminstone utåt det tidigare alltför känslolösa engagemanget. De många flosklerna om makan och modern som ett slags högre väsen hänvisades mer och mer till retorikens kabinett och katedrar.²⁰⁴

Andra delen av behörighetskommitténs betänkande lades fram 27 december 1920. Den avsåg frågorna om kvinnors behörighet att inneha statstjänst i allmänhet, om gift kvinnas behörighet, om vissa tjänsters reservation för kvinnor samt deras avlönings- och pensionsförhållanden. Betänkandet fastslog att kvinnor i fråga om behörighet skulle vara likställd med man. Principen om lika lön i samma befattning borde enligt kommittén stadfästas i lag och helst avgöras innan behörighetslagen trädde i kraft. Propositionen lades av justitieministern i Brantings ministär, Assar Åkerman, i oktober 1921. Lagen var mycket generöst formulerad och tillämpade en grundprincip om fullständig likställighet. Lika lön bortsåg man ifrån.²⁰⁵

Den punkt som kom att bli mest omdebatterade gällde rätten för kvinnor att inneha domarämbete. Behörighetskommittén ville ge kvinnorna i princip fritt tillträde till dessa tjänster och framhöll bl.a. att de juridiska studierna och den övriga utbildning som erfordrades för domarbanan var ägnade att utveckla objektivitet och omdömesförmåga samt att eventuell ovilja mot kvinnliga domare säkerligen skulle hinna övervinnas innan tiden vore inne för den första kvinnan att intaga ordförandeplatsen i en häradsrätt. De flesta av de myndigheter som yttrade sig hade avstyrkt och gjort gällande att kvinnan var mera subjektiv än mannen, mer impulsiv och styrdes mer av sina känslor, och var därför inte lämplig som domare. Svea hovrätt var av uppfattningen att den allmänna opinionen skulle motsätta sig kvinnlig domare i häradsrätt. Man var rädd för att detta skulle återverka på domstolens och rättsskipningens auktoritet. Göta hovrätt var inte heller positiva, utan menade att kvinnans tanke- och viljeverksamhet och därigenom hennes avgöranden var mer beroende av tillfälliga och

---

²⁰⁴ Wieselgren 1969 s 203.

²⁰⁵ Wieselgren 1969 s 202-216.

oberäkneliga känslolimpulser, och att denna egenskap gjorde henne mindre lämpad som domare.²⁰⁶

Åkerman var fullt på det klara med att endast en radikal lösning i överensstämmelse med kommittéförslaget i längden skulle visa sig vara fruktbarande. Han spelade ut de olika meningarna mot varandra vilket visade att det inte rörde sig om ett kompakt motstånd utan mest om villrådighet. Han tog också upp ett par av de framförda argumenten till närmare granskning. Från flera håll hade det tryckts på folkmeningens betydelse. En yngre kvinna som ordförande i rätten skulle betraktas med ogillande och skulle inte inge respekt. Åkerman menade att ett avstängande av kvinna från domarämbete skulle innebära en mycket väsentlig inskränkning av likställigheten som lagförslaget avsåg att fastställa då de förvärvade domarmeriterna innebar ett kompetensvillkor för en rad juridiska befattningar. Det hade gått bra i ett flertal andra länder, så varför skulle det inte gå i Sverige?²⁰⁷

I samband med detta ägnade ABKF särskild uppmärksamhet åt frågan om kvinnors rätt till avläggande av jur. lic. samt examen inom teologisk fakultet. Den formella rätten var i dessa fall ännu ej klarlagd. Inom juridiken krävdes fortfarande dispens för att få avlägga jur. lic., eftersom avläggandet av licentiattentamen i de flesta ämnen inom juridiska fakulteten fordrade att man fullgjort domarvärv, vilket kvinnor saknade behörighet till.²⁰⁸

Vid möte i ABKF 26 april 1922 var de kvinnliga juristerna mycket pessimistiska. De trodde inte att det skulle gå att få igenom förslag om kvinnlig domare. Bestämmelsen att man måste sitta ting för att få bli domare stängde även vägen till åtskilliga andra statliga tjänster för kvinnor. Mathilda Staël von Holstein ansåg inte läget fullständigt hopplöst utan framhöll att i hovrätterna var det närmast de äldre ledamöterna som var emot, de unga skulle enligt henne vara för reformerna. Advokat Eva Andén²⁰⁹: ”Domstolens prestige beror inte på grov röst och fysisk styrka hos domaren. Domaren äger andra medel att upprätthålla ordningen... Liten spinkig herre eller stort stadigt fruntimmer spelar ingen roll.”²¹⁰

Propositionen gick igenom utan omröstning i andra kammaren men avslogs i första. Motgången kunde inte tillskrivas endast högern. DN:s ledare 12 februari 1923 gav att det vid omröstningen var ”en löslig allians mellan principiella motståndare inom högern och ett mindre antal anhängare av vidgad partiell begränsning”²¹¹.

---

²⁰⁶ Gärde Widemar, Ingrid: Hatt och huva. Hur stat och kommun tillämpa behörighetslagens principer. Stockholm 1945 s 80 f.

²⁰⁷ Wieselgren 1969 s 221 f.

²⁰⁸ Wieselgren 1969 s 192.

²⁰⁹ Eva Andén föddes i Uppsala 1886. Hon tog studenten 1906 och skrevs in i Uppsala samma år. Tog jur. kand. i Uppsala 1912. Hon var Sveriges första kvinnliga ledamot av Advokatsamfundet och verksam i bl.a. ABKF.

²¹⁰ Wieselgren 1969 s 228.

²¹¹ Wieselgren 1969 s 229.

5.8 Behörighetslagen

I december 1922 inlämnade ABKF, FBF och Föreningen kvinnor i statens tjänst en gemensam skrivelse. Man begärde nu en radikalare utformning av behörighetslagen och ställde en del andra krav. Den nya propositionen 1923 gick de kvinnliga kraven mycket till mötes.²¹²

I debatten i första kammaren uttalade Kerstin Hesselgren att "...den likställighet, som vi sträva efter, betyder icke likhet mellan män och kvinnor i yttre eller inre avseende, icke ens i arbetsförhållanden, utan den betyder, att vi begära att själva få välja, vad vi anse vara lämpligast för oss. Vi begära att, likaväl som männen, få använda vårt eget omdöme i valet av vår egen levnadsbana. Vi äro ju också myndiga medborgare, och då måste det vara inkonsekvent, att det är samhället, som skall säga till oss: ”Detta vällovliga arbete få ni göra, men icke detta.”²¹³

Nils Edén: "...men vem har sagt, att de kvinnliga juristerna kommer att vara så unga, när de når fram till nuvarande tingskompetens? Det är som om man för sig målade upp bilden av en ung skön flicka, vilken skall, då hon hunnit till 25 år, sitta ting – om hon nu bibehållit sin skönhet så länge! Man tänker ej på, att den kvinnliga studerande, som går denna bana, torde få lägga åt sidan mycket av anspråken på den kvinnliga förmågan att behaga och i stället få allvarligt arbeta både under studierna och den därefter följande utbildningen. Jag har svårt att tro, att vi se henne färdig sitta ting var sig vid 25-års åldern eller i allt för litet imponerande skepnad.”²¹⁴

Propositionen gick så småningom igenom. Resultatet rörande kvinnans tillträde till domartjänster blev att Konungen skulle äga meddela särskilda bestämmelser angående villkoren för kvinnas tillträde, varmed var förenat skyldighet att föra ordet i underrätt på landet. I början av 1928 erhöll den första kvinnliga juristen förordnande som ordförande i häradsrätt. Detta fick betraktas som en milstolpe för kvinnorna på domarbanan, men det skulle dröja till 1933, då en ny domsagostadga trädde i kraft där kvinnliga och manliga aspiranternas utbildning erhöll enhetliga bestämmelser, innan den formella likställigheten för män och kvinnors tillträde till domartjänster var fullt genomförd.²¹⁵

Sammanfattningsvis torde man kunna säga att vid det slutliga antagandet av behörighetslagen, den 22 juni 1923, liberalerna mest helhjärtat stött behörighetslagen, socialdemokraterna varit övervägande för och högern övervägande mot. Beslutet kom i sista stund. Vid behörighetslagens genomförande hade arbetslösheten på nytt börjat breda ut sig. Utmattningstaktiken och bearbetningen av myndigheter hade givit vinst. Av stor betydelse i sista omgången var att den samlade kvinnoopinionen fått ett forum i riksdagen där även kvinnliga riksdagsmän nu kunde föra deras talan och bidrag till seger.²¹⁶

---

²¹² Wieselgren 1969 s 229 ff.

²¹³ Statsrådet Hesselgren i Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1923. Första kammaren. Tredje bandet. Nr 35 s 18.

²¹⁴ Wieselgren 1969 s 233.

²¹⁵ Gärde Widemar 1945 s 81 f.

²¹⁶ Wieselgren 1969 s 234 ff.

Behörighetslagen avgjorde inte frågan. Den skulle inte få tillämpas förrän man hade beslutat om den kvinnliga statstjänstemannens lön och pension. Det beslut som togs i samband med statsverkspropositionen 1925 innebar långt ifrån ett steg mot jämställdhet. Där avvisade man likalönsprincipen och satte en lägre pensionsålder för kvinnor. Beslutet motiverades med kvinnans lägre prestationsförmåga och hennes höga frånvarofrekvens.²¹⁷

De betänkanden som lades fram tycktes säga att formell likställighet i fråga om löner skulle råda, eller åtminstone i princip kunde genomföras, men i praktiken blev det annorlunda. Både inom ämbetsverk och inom riksdagen fanns ett segt motstånd. Först 1937 kunde beslut tas om lika lön för kvinnor och män inom civilförvaltningen, i första hand för lärarkategorin, där ju kvinnan var mest representerad. Det fanns därtill en strävan som tycktes gå emot behörighetslagen som gick ut på att hindra kvinnors yrkesarbete utanför hemmen. Ett av skälen var den ekonomiska krisen, då man kunde mena att kvinnan inte skulle konkurrera med männen för att dessa var familjeförsörjare. Genom Alva och Gunnar Myrdals ”Kris i befolkningsfrågan” kom den gifta kvinnans yrkesarbete i en ny dager. Inom befolkningsutredningen tillsattes specialutredning om kvinnoarbete som resulterade i en lag 1938 som förbjöd arbetsgivare att avskeda kvinnor för att de gifte sig. Något radikalt nytänkande var det inte fråga om. I befolkningsutredningens slutbetänkande märktes den kluvna inställningen. Man månade om hemmafrun, men ifrågasatte inte på allvar hennes plats i hemmet.²¹⁸

Behörighetslagen innebar inte heller att vägen låg öppen till de högre tjänsterna inom den akademiska världen. Det var ännu svårt för en kvinna att bli professor. Fler kvinnor kom successivt till universitetet, men de flesta nöjde sig med grundläggande examina. Ganska få gick fram till disputation, och av de som avlade doktorsgraden fortsatte ett fåtal med forskning. Disputerade kvinnor blev oftast lektorer vid gymnasier eller seminarier.

Första kvinnliga professorn på 1900-talet blev Nanna Svartz 1937. Hon var den första kvinna som gjorde en normal ”manlig” forskarkarriär, och var dessutom gift. Landets andra professor, Gerd Enequist, förordnades i Uppsala 1949 i kulturgeografi. Göteborg fick sin första kvinnliga professor 1963 och Lund 1965.²¹⁹

---

²¹⁷ Widerberg, Karin: Kvinnans rättsliga och sociala ställning i Sverige 1750-1976. Lund 1978 s 110 f.

²¹⁸ Frängsmyr 2000 s 268 f.

²¹⁹ Frängsmyr 2000 s 273 ff.

6 Faktisk behörighet?

6.1 Isärhållandets logik

”Tempora mutantur et nos mutamur in illis. Den stora mängdens opinionsförändring, den förskjutning dess betraktelsesätt och stämning undergår, sker utifrån inåt och passivt, genom tillvänjande inte genom insikt. Den glädje och den stora offentliga sympati som numera omger flickornas studentexamen så väl som gossarnas betyder hos flertalet ännu icke en i grunden olika åskådning än den som på 1890-talet halft välvilligt överseende, halft motvilligt ignorerade flickors studentexamen. Hos mängden bestämmes åskådningen af vanan, icke vanan af åskådningen. Därför har allt nytt så svårt att göra sig gällande, och det vinner full styrka först genom att skapa tradition.”²²⁰

De formella hindren var undanröjda för kvinnors tillträde till akademiska studier redan 1873. Det faktum att kvinnor inte förrän 1928 fick tillträde till statliga läroverk lär ha påverkat den låga tillströmningen till universiteten, då, som tidigare redovisats, utbildningen blev mycket kostsam för dem. Att de kvinnliga studenterna blev så få lär också ha påverkats av att de flesta tjänsten och ämbeten var stängda för dem. De kunde inte som männen efter disputation göra en akademisk karriär. Därför kunde de inte ha samma intresse som de manliga att avlägga examen. Det var ändå förvånansvärt många som fullföljde studierna.²²¹

Att det faktiskt fanns hinder trots den formella behörigheten kommer bäst till uttryck genom exemplifiering. I detta och det följande kapitlet kommer jag att belysa den faktiska utvecklingen vid universiteten och pionjärerna inom kvinnorörelsen.

Att den opinionsförändring som Hilma Borelius talade om i citatet ovan dröjde fick kvinnorna känna av. De var inte välkomna i de flesta av männens sammanslutningar och de fick uthärda att ständigt bli iakttagna, häcklade och utsatta för drift och förlöjliganden. Det förefaller inte orimligt att kvinnorna inte kände sig särskilt välkomna vid universitetet. Varken på studentkårens hälsningsgille 4 oktober eller på nationsfester var det brukligt att kvinnliga studenter var med. Det finns många citat som belyser kvinnornas känsla av utanförskap och aparthet. Hilma Borelius, först, de två senare Lydia Wahlström:

”Undantagstillfällen som detta, då vi flickor voro med som medlemmar af studentkåren, hjälpte under litet också i hvardagslaget på mellantiderna. De togo för hvarje gång bort litet af den förnimmelse att vara eller anses obehöriga, som kunde vara rätt tyngande.”²²²

”När vi sedan inbördes kollationerade våra erfarenheter från nationsbaler, upptäckte vi inte så sällan, att våra kavaljerer gärna roade oss

---

²²⁰ Borelius 1921 s 340.

²²¹ Strömholm 1992 s 259.

²²² Borelius 1921 s 346 f.

med historier om våra okvinnliga kamrater, allt medan de komplimenterade oss själva som ett kvinnlighetens lysande undantag från den allmänna regeln”.

”Jag minns hur jag kände det, när professor Nyblom en gång på en föreläsning i litteraturhistoria talade om de grekiska kvinnornas instängda liv i kvinnoboningen och en student på bänken bakom mig halvhögt yttrade: ”Där kunde de gärna ha fått stanna.” Dyliga episoder kunde göra mig både framfusig och otillgänglig.”²²³

Inte bara de manliga studenterna ställde sig skeptiska till kvinnans tillträde till de akademiska studierna, vilket adjunkt Olof Olssons kommentar visar: ”För resten tror jag för min del, att den roll som de akademiska kvinnor kommer att spela vid våra allmänna läroverk, kommer att bli en tämligen kort gästroll.”²²⁴

Nanna Svartz, som tillhörde en senare generation kvinnliga akademiker hade kanske fått börja märka av ett behagligare studieklimat: ”Under hela min studietid hade jag förresten endast manliga kamrater och de voro som sagt hänsynsfulla och jag hade det intrycket att vi trivdes väl tillsammans och att vi voro goda kamrater.”²²⁵

6.2 Kvinnors liv vid akademien under 1800-talet

Sveriges två första medicine studerande inskrevs vid Uppsala universitet 1873. Den ena ändrade sina planer och åkte till Amerika. Den andra var Hildegard Björck, född 1847. Det finns inte mycket nedtecknat om hennes öden. Hon tog med. kand. vid Uppsala universitet 1879 samtidigt som Ellen Fries tog fil. kand. Hildegard Björck var inte särskilt road av läkarvetenskapen, utan såg den endast som ett medel för avskaffandet av det hon ansåg som den största skammen för människosläktet, nämligen prostitutionen. Det var därför hon blivit läkare och därför hon ville arbeta. Hon innehade Hiertastipendiet läsåret 1879/80. Det är troligt att hon efter sin propedeutiska tjänstgöring fortsatte någon tid vid Karolinska institutet. Hon insjuknade i tuberkulos, reste till Schweiz, och hördes sedan inte av mer.²²⁶

Under 1880-talet fanns 15 kvinnor inskrivna vid Lunds universitet, 7 vid medicinska fakulteten och 8 vid filosofiska fakulteten. Med. lic. avlades av Hedda Andersson, Sofia Holmgren, Hanna Christer-Nilsson och Gärda Lidforss. Anna Glasell och Anna Ahlström tog med. kand. Med. kand. Botilda Andersson avled under studietiden. Dagmar Karlberg tog fil. lic. Fil. kand. tog Helga Linder, Anna Westman, Marie-Louise Lundström, Wilhelmina Ohlsson, Ulla Rothstein och Anna Björkegren.²²⁷ Under 1890-

---

²²³ Wahlström 1949 s 89.

²²⁴ Wieselgren 1969 s 185.

²²⁵ Andréen-Svedberg 1956 s 22.

²²⁶ Andréen-Svedberg 1956 s 11 f.

²²⁷ Den åttonde och sista studenten stannade bara en termin vid universitetet.

talet fanns i Lund 7 kvinnor som studerade medicin, och 21 kvinnor var inskrivna vid filosofiska fakulteten. En av dessa var Hilma Borelius.²²⁸

Av någon anledning kom kvinnliga studenter senare till Lund än Uppsala. Samma gällde doktorsgraderna och docentutnämningarna. Ellen Fries disputerade 1883 i Uppsala som första kvinna i Sverige. Elsa Eschelsson blev Nordens första docent 1897. Hilma Borelius blev den första docenten i Lund, tillika universitetets första kvinna med doktorsgrad. När hon disputerade 1909 blev hon den 15:e kvinnliga doktorn i Sverige.²²⁹

För studenterna i Lund präglades sista delen av 1800-talet av diskussioner och föreningsväsen. Att diskussionerna var så livliga berodde dels på nya radikala idéströmningar, dels på den politiska situationen. Rösträttsfrågan var särskilt aktuell under 1890-talet. Frågan om kvinnlig rösträtt bidrog till att hela kvinnorörelsen togs upp till diskussion.²³⁰

Nästan samtliga kvinnliga studenter hade tagit studentexamen som privatister. Gymnasier för flickor fanns bara i Stockholm och Göteborg. Våren 1900 blev första kullen studentskor färdig vid Tekla Åbergs flickskola i Malmö. Man räknade med att antalet kvinnliga studenter vid Lunds universitet relativt snabbt skulle öka, och det låg nära till hands att söka starta en kvinnlig studentförening. Initiativet till bildandet togs av Hilma Borelius. Man försökte också locka till sig äldre kvinnliga akademiker, där man hade särskild glädje av Anna Bugge Wicksell. Hon beskrivs som ovanligt intelligent och sympatisk.²³¹

Flera av flickorna hade redan en examen när de skrev in sig vid universitetet. Karolina Widerström²³² hade exempelvis gymnastiklärarexamen när hon 1876 började vid Wallinska skolan.²³³ De kvinnliga studenterna hade stränga krav med sig hemifrån. Inackordering i familj ansågs länge vara den enda acceptabla formen av boende. Så småningom började flickorna våga sig på att bo på studentrum och äta i matlag.²³⁴

De tidiga kvinnorna hade mycket att bevisa. Först sin kompetens för sina familjer, så att de överhuvudtaget skulle ta sig till akademien. Vid universitetet måste de bevisa för sina manliga lärare och kollegor att kvinnan inte bara lämpade sig för äktenskapet och barnafödande. Den nyvunna kunskapen gav kvinnorna möjlighet att inse mekanismerna bakom kvinnoförtrycket och att ifrågasätta självklarheten i kvinnans underordning. Den underlättade därför de unga kvinnornas första steg mot offentligheten, bort från den privata sfären som samhället ansåg vara kvinnornas rätta plats. Den kvinnliga gemenskapen i universitetsmiljön gav dem stöd och hjälpte

---

²²⁸ Wedin 1984 s 24.

²²⁹ Wirmark 1996 s 115.

²³⁰ Overton, Louise: 1880-1910-talet. I *Fyra studentskor ser tillbaka. Akademiska föreningens årskrift 1965*. Lund 1965 s 34.

²³¹ Overton 1965 s 36 f.

²³² Karolina Widerström avhandlas utförligare i kapitel 8.3.

²³³ Strömholm 1992 s 247.

²³⁴ Strömholm 1992 s 257.

dem identifiera sig med den nya kvinnotypen. Studentlivet fick därmed en positiv effekt på kvinnornas självmedvetande och livsvilja.²³⁵

Tobaksrökning och alkohol hörde till den akademiska friheten och det manliga studentlivet och cigarren blev en symbol för manlighet och makt. Att börja nyttja dessa blev, likt fallet med studentmössa, en gränsöverskridande kvinnlig uttrycksform. Det var inte ovanligt att de kvinnliga studenterna rökte, och i de fall tobaksrökning omnämns, görs det med en slags stolthet. Att röka offentligt var en upprorisk handling, ägnad att chockera. Alkoholen var ett manligt attribut i alla samhällsklasser, och var ständigt närvarande i studentkretsar. Bruket av alkohol, särskilt punsch var allmänt.²³⁶

Juridik tilldrog sig inget större intresse från de kvinnliga studenterna. Den enda kvinna som under 1800-talet läste juridik var Elsa Eschelsson. Hon tog jur. kand. 1892 och disputerade 1897 på dispens.²³⁷ Fram till 1914 var antalet kvinnor tillhörandes juridiska fakulteten mycket få, i Uppsala 7 stycken. I det svenska ämbetsmannasamhället fanns ännu ingen plats för kvinnliga jurister, präster och teologer. Att studera inom dessa akademiska ämnen gav därför ingen större möjlighet till karriär efter examen. Fram till 1914 tog en kvinna jur. lic. och en kvinna jur. dr. i Uppsala.²³⁸

6.3 Akademisk medborgare av andra klass. 1900 - 1910-talet

Perioden 1901-05 fanns i Uppsala 65 kvinnliga studenter och i Lund 23.²³⁹ Perioden höstterminen 1900 t.o.m. vårterminen 1914 var sammanlagt 239 kvinnor inskrivna vid universiteten. Perioden 1900-1914 fördubblades det totala antalet studenter, vilket kan sättas i samband med den pågående industrialiseringen och urbaniseringen, som krävde tjänstemän med högre utbildning, särskilt jurister och läroverkslärare.²⁴⁰

1911 hade Lunds universitet 65 kvinnliga studenter. De kvinnliga studenterna var inte längre en märkvärdighet, men de var ännu akademiska medborgare av andra klass. Kvinnorna förväntades uppträda blygsamt och tillbakadraget. På föreläsningarna satt de två eller tre tillsammans på någon av de främsta bänkarna. De var med på kår- och nationsmöten men teg i församlingen. Till absolut största delen finansierades studentskan hemifrån. En och annan levde möjligtvis på ett lån från en släkting eller från bank. Man ”bodde på rum”, och var alltså inte längre inackorderad. Frukost och

---

²³⁵ Ronne 1996 s 65.

²³⁶ Rönnholm 1999 s 156 f.

²³⁷ Strömholm 1992 s 260 f.

²³⁸ Rönnholm 1999 s 40 ff.

²³⁹ Holm, Birgitta: Det tredje könet. Studentkor i Uppsala. I *Nordisk Kvinnolitteraturhistoria Band 3, Möller Jensen, Elisabeth (red.)*. Höganäs 1996 s 280.

²⁴⁰ Löfdahl, Else-Britt: ”Och den ljusnande framtid är vår...” Kvinnliga studenter vid Lunds universitet 1900-1914. I *Kvinnor vid Lunds universitet, Carlsson Wetterberg, Christina och Blomqvist Göran (red)*. Lund 2000 s 47.

middag intogs på ett matlag. Kvällste lagade man själv på ett spritkök och åt smörgås till.²⁴¹

Kvinnorna smälte mer och mer in i miljön och deras närvaro sågs också mer som något naturligt. Kvinnorna ansåg själva att vårterminen 1912 var ett vägmärke. I maj hölls i Lund karneval under namnet ”De olympiska förspelen”, och de kvinnliga studenterna skulle vara med.

Karnevalskommittén utsåg tre studenter som skulle bilda en sorts kvinnlig underkommitté. Under tiotalet började det också synas studentskor som ”gick på krog”, dvs. satt på Akademiska Föreningens eller Grands café till vardags. Genom detta umgänge med de manliga studenterna, där kvinnorna sågs som kamrater och accepterades för vad de var i sig själva, växte de mer och mer in i studentlivet på ett självfallet sätt och så småningom blev de också aktiva inom kår- och nationsvärlden.²⁴²

Under senare hälften av 1910-talet präglades studentlivet av kristiden och spanska sjukan, som följde i första världskrigets spår. Efter freden fick föreningslivet en nytändning.²⁴³

1917 utnämndes Lunds universitets andra kvinnliga akademiska lärare: Marianne Mörner, docent i franska. Hon blev lektor 1922, och utnämndes i slutet av decenniet till rektor för ett läroverk i Malmö.²⁴⁴

6.4 Ökad integration i studentlivet. 1920-talet

Antalet kvinnliga studenter fortsatte öka till att 1925 uppgå till 10% av det totala antalet studenter.²⁴⁵ En frisk företagsamhet präglade studentlivet.

I Lund var LKS fortfarande av stor betydelse för studentskorna. Där knöts vänskapsband med kvinnor från andra fakulteter och ämnesområden än sitt eget. Man diskuterade aktuella händelser och hade många föredragshållare, exempelvis Alva Myrdal och Elin Wägner. Ordförande i föreningen hedrades ofta med en Q-vers i tidningen Lundagård.²⁴⁶ Utifrån föreningen bildades i december 1927 Lunds kvinnliga studentkår.²⁴⁷

Dagens huvudmål intogs på matlag. Matlagens betydelse för olika studentgenerationer har ofta omvittnats. Där fann man den hemkänsla man längtat efter, där blommade kamratlivet och där uppfostrade, avhyvlade och uppmuntrade äldre generationer studenter sina yngre gelikar.²⁴⁸

Det som särskilt präglade tiden var det intensiva kårlivet. Lunds studentkår räknade 1500 medlemmar 1924 och därav var minst halva antalet aktiva och intresserade av kåren. Anna Munck-Falk, den första kvinna att

---

²⁴¹ Kihlbom, Asta: 1910-talet. I *Fyra studentskor ser tillbaka. Akademiska föreningens årsskrift 1965*. Lund 1965 s 47 ff.

²⁴² Kihlbom 1965 s 54 f.

²⁴³ Munck-Falk, Anna: 1920-talet. I *Fyra studentskor ser tillbaka. Akademiska föreningens årsskrift 1965*. Lund 1965 s 61.

²⁴⁴ Wirmark 1996 s 114.

²⁴⁵ Wedin 1984 s 25.

²⁴⁶ Munck-Falk 1965 s 65.

²⁴⁷ Munck-Falk, Anna: Mitt glada tjugotal. I *Under Lundagårds kronor 1957*. Lund 1957 s 286.

²⁴⁸ Munck-Falk 1957 s 272 f.

1926 bli föreslagen till vice ordförande i studentkåren beskriver studentkåren som en tusenhövdad och likväl enhetlig och särpräglad personlighet, snar till vrede, än mer snar till löje, lättsårad och sensibel men med utpräglat sinne för fair play. Att tala till denna liknade hon vid att spela på ett jätteinstrument. Inom kåren märktes den tilltagande motsättningen mellan de radikala och de nationella. Kårlivet blev en reflex av det politiska livet ute i landet. Ett av de mest brännbara diskussionsämnena var Karl XII-firandet den 30 november.²⁴⁹

De goda konjunkturerna efter kriget gav möjlighet för många kvinnor att studera vidare. Att studera på skuld var i början av 1920-talet ännu otänkbart för en kvinna och stipendiemöjligheterna var små, men mot slutet av årtiondet förekom att även de kvinnliga studenterna skaffade studielån. Inkomsterna tillät inget överdåd. Extraarbete betalade dåligt under terminerna, och det ansågs stjäla tid från studierna. Man fick vara sparsam. 1920 hade inte den stora kvinnliga invasionen satt in. Kvinnorna var rätt fåtaliga i de olika facken med undantag för moderna språk och i viss mån naturvetenskap. Inom juridiken var siffran entalig.²⁵⁰

6.5 Varken kvinna eller kamrat fullt ut. 1930-talet

I början av 1930-talet utgjorde kvinnorna drygt 16% av studenterna vid Lunds universitet. Under detta årtionde var arbetslösheten stor, inte bara bland de lågavlönade fabriksarbetarna, utan även de relativt högavlönade lärarna, juristerna och läkarna hade svårigheter att få en fast anställning. En fråga som berördes i samband med situationen på arbetsmarknaden var kvinnans roll i sammanhanget. Oro uttrycktes över att det fanns så många kvinnor som konkurrerade med männen om arbetstillfällena och debatter hölls om studentöverflödet.

De formella hindrena för kvinnans tillträde till högre studier och till arbetsmarknaden var i stort sett borta. I samhällsdebatten kunde man skönja en rädsla för att kvinnor i allt större utsträckning skulle överge sin traditionella roll som maka och mor. Paret Myrdals Kris i befolkningsfrågan satte igång debatt om den låga nativiteten. Flera åtgärder föreslogs för att utbilda kvinnor till goda husmödrar. Husmodern var ett av kvinnoidealen på 1930-talet. Det andra var den förvärvsarbetande kvinnan.

I studentkretsar framfördes i olika sammanhang och på olika sätt att den akademiska världen var mannens värld medan hemmet var kvinnans. Studentskan beskrevs som en hybrid, ett mellanting mellan man och kvinna eller både och i samma person.²⁵¹

Många gjorde på olika sätt skillnad på kvinnliga studenter och andra kvinnor. Männen hade fortfarande svårt att förena bilden av kvinnan med

---

²⁴⁹ Munck-Falk 1957 s 275 f.

²⁵⁰ Wieselgren 1957 s 290 f.

²⁵¹ Carls, Lina: Lundastudentskan – en malplacerad hybrid? Dikter och debatter om 1930-talets studentska. I *Kvinnor vid Lunds universitet*, Carlsson Wetterberg, Christina och Blomqvist Göran (red), Lund 2000 s 85 ff.

den av en konkurrerande studiekamrat. De kvinnliga studenterna liknades vid antingen husmödrar eller amazoner. Intellectuellt verkade hon vara accepterad som studiekamrat, men socialt var hon varken kvinna eller kamrat fullt ut.²⁵²

”Genom Viktor Wigerts yttrande stod det klart för mig, att trots mina försök att smälta in i kamratlivet, trots de många vänner jag fått bland kollegerna, betraktades jag ändå yrkesmässigt ofta på något sätt som en grupp för mig. I situationer av större vikt kanske man trots allt hellre röstade med sina manliga bridekamrater än med den enda kvinnliga kollegan.”²⁵³

1930 förordnades Lunds universitets tredje akademiska lärare: Asta Kihlbom-Gyllenberg, docent i engelska språket. Hon hade tidigare innehaft samma post i Uppsala. 1937 förordnades Monica Rydbeck till docent i medeltidens konsthistoria och arkeologi och 1940 Greta Hammarsten till docent i medicinsk och fysiologisk kemi. Fram till 1940 fanns således inte fler än 5 kvinnliga docenter i Lund.²⁵⁴ Första kvinna att i Uppsala inneha en högre post inom studentkåren var Eva Wennerström, vice kårordförande 1938/39. Samma år fick en kvinna bli kurator i Uppsala för första gången.²⁵⁵ 1964 såg AF:s årsdag för första gången en kvinna som högtidstalare då Anna Munck-Falk berättade om studentskeminnen.²⁵⁶

Efter LKS nedläggande 1947 hade varje enskild studentska bara sig själv att lita till. Hon blev en del av studentlivet, det manliga student livet. De kvinnor som var aktiva inom studentlivet och intresserade av samhällsfrågor ansåg sig helt jämställda med männen, och ansåg det därmed onödigt att gå med i speciella kvinnoföreningar. En förklaring till tron på jämlikheten kan vara att det sociala livet förändrades. Studenthus uppfördes där könen hyrde rum på samma villkor. Familjebostäder byggdes för att tillgodose den allt mer ökande par- och familjebildningen. Kvinnorna upplevde sig finnas till på universitetet under studietiden på samma villkor som män.²⁵⁷

---

²⁵² Carls 2000 s 95.

²⁵³ Svartz, Nanna: Steg för steg. En självbiografi. Stockholm 1968 s 176.

²⁵⁴ Wirmark 1996 s 114.

²⁵⁵ Rönnholm 1999 s 199.

²⁵⁶ Berggren-Axberger 1965 s 119.

²⁵⁷ Wedin 1984 s 33.

7 Kvinnliga exempel

7.1 Betty Pettersson

27 februari 1872 skrevs den första kvinnan in vid ett svenskt universitet. Det var sadelmakardottern Betty Maria Carolina Pettersson. Hon hade avlagt studentexamen den 16 maj 1871 och skrev då in sig vid Uppsala universitet och Gotlands nation. Hon sökte dispens den 30 oktober samma år för att få avlägga fil. kand., vilket också beviljades henne den 28 december.²⁵⁸

Man vet lite om henne, hennes liv tycks ha varit fattigt och strävsamt. De första kvinnliga akademikerna tillhörde till allra största delen överklassen, kända lärdomssläkter eller förmögnare familjer med anknytning till universitetsstäderna. Dock inte Betty Pettersson.²⁵⁹ Efter fil. kand. undervisade Betty Pettersson vid Ladugårdslands läroverk (nuvarande Östermalm), och blev där fram till sin död i tuberkulos 1885.²⁶⁰

7.2 Ellen Fries

Ellen Fries var första kvinnan i Norden att erövra doktorsgraden. Hon var enda barnet, och hennes far, som var överste, hade uppmuntrat hennes historieintresse.²⁶¹

Ellen Fries avlade studentexamen 19 maj 1874 på Stockholms gymnasium.²⁶² Efter studentexamen tillbringade hon en tid utomlands och sedan en tid i Stockholm, där hon dels studerade på egen hand, dels gav lektioner i flickskolor. Höstterminen 1877, den 2 oktober, kom Ellen Fries till Uppsala, där hon skrev in sig vid Stockholms nation.²⁶³

Ellen Fries upplevde ofta studietiden som tung. Hon var sjukligt lagd och saknade sitt hem. Under sin studietid hade hon ständig brevkontakt med sina föräldrar, till vilka hon hade ett varmt och nära förhållande. Hon kände av svårigheterna i sin ställning vid universitetet, vilken hon fattade som både ansvarsfull och krävande. Hon plågades av att vid så många tillfällen vara den enda kvinnliga studeranden, att ständigt vara observerad.²⁶⁴

”Ibland öfverväldigas jag af det ansvar jag har som kvinnlig studerande vid universitetet. Är jag dum, så tror mången professor, som aldrig haft att göra med någon flicka, att alla äro dummare än jag eller lika dumma, ty han tager naturligen för gifvet, att endast ett ovanligt intelligent fruntimmer kan

---

²⁵⁸ Strömholm 1992 s 245.

²⁵⁹ Wieselgren 1969 s 19.

²⁶⁰ Wieselgren 1969 s 21.

²⁶¹ Ohlander/Strömberg 1997 s 156.

²⁶² Cederschiöld, Maria: En banbryterska. Skildringar från Ellen Fries studentår i Uppsala. Stockholm 1913 s 4 f.

²⁶³ Cederschiöld 1913 s 11-17.

²⁶⁴ Cederschiöld 1913 s 3.

komma på den idén att taga kandidaten. /.../ Man måste därför sorgfälligt för sin sinnesfrids skull borttaga hvarje tanke på, att man här skall representera kvinnan och häfda hennes rättigheter – man får endast tänka på studierna. Men det är förödmjukande att stjalpa där man vill hjälpa. Vore jag man, behöfde jag ej plågas af dylika skrupler.²⁶⁵

Ellen Fries tog fil. lic. den 24 februari 1883 och försvarade den 26 maj samma år vid 27 års ålder sin avhandling i ämnet historia.²⁶⁶ Ett par dagar senare, den 31 maj, promoverades hon till filosofie doktor av kemiprofessor Per Teodor Cleve. Efter ceremonien yttrade professorn bl.a.: ”Det är i dag första gången en svensk kvinna vid en svensk högskola emottagit den högsta lärdomsgraden, och jag ser däri ett stort framsteg i kultur. Jag tror nämligen, att kvinnans ställning i samhället är en säker gradmätare på civilisationen.”²⁶⁷

Vid promotionsmiddagen ska statskunskapsprofessor O Alin ha yttrat förhoppningen att detta inte bara var första utan även sista gången en svensk kvinna disputerade.²⁶⁸

Efter avlagd doktorsexamen verkade Ellen Fries som lärare, historieforskare och författare.

7.3 Karolina Widerström

7.3.1 Levnadsteckning

Karolina Olivia Widerström föddes i Helsingborg den 10 december 1856. Hennes far var född i Stockholm och son till en skrivare. Han hade en mångsidig utbildning och arbetade bl.a. som sjukgymnast och gymnastiklärare.²⁶⁹

Hösten 1873 kom Karolina Widerström, 16 år gammal, till Stockholm för att genomgå Gymnastiska Centralinstitutet. Hon utexaminerades våren 1875 med fina betyg. Gymnastutbildningen satte djupa spår hos henne och hon var hela livet en entusiastisk förespråkare för gymnastik och kroppsövningar. Karolina Widerström började hösten 1876 som elev i Wallinska skolans gymnasium. Hon undervisade samtidigt i friskgymnastik i skolan. Hon var nämligen tvungen att studera med hjälp av lån och behövde därför en inkomst. Hon avlade studentexamen våren 1879 med sex A i muntliga tentamina.²⁷⁰

I studentkatalogen för Uppsala universitet finns Karolina Widerström höstterminen 1879 inskriven i Stockholms nation, boende å Kyrkogårdsgatan 5. Efter grundexamen fortsatte hon 1881 sina medicinska studier vid Karolinska institutet i Stockholm där hon under studietiden bodde i föräldrahemmet. Efter 3½ års studier avlade Karolina Widerström i

---

²⁶⁵ Cederschiöld 1913 s 41

²⁶⁶ Cederschiöld 1913 s 101.

²⁶⁷ Cederschiöld 1913 s 104.

²⁶⁸ Ohlander 1987 s 2.

²⁶⁹ Andréen-Svedberg 1956 s 13.

²⁷⁰ Andréen-Svedberg 1956 s 17 ff.

maj 1884 med. kand. med fina betyg. Den följande vintern fullgjorde hon sin propedeutiska tjänstgöring på Akademiska sjukhuset i Uppsala. Hon hade då möjlighet att få umgås med Elsa Eschelsson. Deras vänskap hade inletts våren 1881, och de hade bl.a. bevistat Ellen Fries doktorsdisputation 1883.²⁷¹

Karolina Widerström avlade med. lic. den 26 maj 1888 och blev därmed Sveriges första kvinnliga läkare. Hon hade redan i januari 1888 utnämnts till amanuens vid Karolinska institutets gynekologiska klinik vid Sabbatsbergs sjukhus och 1889 var hon för sex månader amanuens vid obstetriska kliniken.²⁷²

Under sin amanuens-tid var Karolina Widerström delaktig i framtagandet av en handbok i sjukvård och hälsovård för sjuksköterskor. Denna utkom 1889. Karolina Widerström författade avsnittet om ”De kvinnliga könsorganen, deras funktioner samt deras vanligaste sjukdomar.”

Hösten 1889 började Karolina Widerström sin verksamhet som praktiserande läkare. Hon öppnade praktik i kvarteret Lammet i Klara i Stockholm och bodde där under 35 år, tills hon nedlade praktiken. Hennes praktik blev omgående mycket populär. Karolina Widerström avsåg att specialisera sig både på obstetrik och gynekologi, men insåg att tiden bara skulle räcka till det senare. Hon tjänstgjorde dessutom som skolläkare vid Wallinska skolan 1889-1920 och i Brummerska skolan 1902-1907.²⁷³

Karolina Widerströms största insats kom att ligga inom den förebyggande medicinens område. Hon verkade länge för ett utvidgande av hygienundervisningen vid de svenska skolorna till att omfatta även sexualhygien. 1800-talets inställning till sexuallivet hade gjort att de flesta var okunniga om i princip allt. Läroböcker i naturkunskap utelämnade könsorganen hos samtliga ryggradsdjur med undantag av fiskarna. Karolina Widerström nedlade betydande arbete på att få kunskapen om sexualhygien spridd. Hon höll föreläsningar i sexualhygien för vuxna kvinnor, dels i Stockholm med början nyåret 1897, dels på flera ställen i landsorten. Dessa föreläsningar fortsatte hon med t.o.m. 1929. I samma syfte gav hon ut boken ”Kvinnohygien”, del 1 omfattande fortplantningsorganen, deras förrättningar och vård, och del 2, omfattande veneriska sjukdomar. Den sjunde upplagan utkom 1932. Hon utgav dessutom anatomiska väggtavlor över fortplantningsorganen. När hon första gången föreläste över ämnet ansågs det inte lämpligt att annonsera föreläsningarna i tidningen utan biljetter såldes privat under hand. Kvinnornas reaktion var i princip positiv redan från början, vilket framgår bl.a. av att föreläsningsserien fick upprepas fem gånger.

1901 började Karolina Widerström undervisa i fysiologi och hälsolära vid olika skolor och seminarier, bl. a. Wallinska skolan 1901-1907 och Högre lärarinneseminarier och normalskolan 1907-1921.

Den andra delen av ”Kvinnohygien”, om de veneriska sjukdomarna, utkom 1905 och fick positiva recensioner. Boken gav bl.a. en skildring av

---

²⁷¹ Andréen-Svedberg 1956 s 20 ff.

²⁷² Andréen-Svedberg 1956 s 29.

²⁷³ Andréen-Svedberg 1956 s 31 ff.

prostitutionens orsaker och hur dessa skulle bekämpas. I boken vände sig Karolina Widerström mot reglementeringssystemet.²⁷⁴

Reglementeringen var ett system med inskrivning och besiktning av prostituerade kvinnor. Företeelsen var välkänd i Europa under 1800-talet, och kom till Sverige i mitten av århundradet då stadsnämnden i Stockholms stad genomdrevs ett beslut som innebar att kvinnor som misstänktes prostituera sig var skyldiga att låta sig uppföras på särskilda listor samt att undergå visitation. Under 1850-talet skärptes tvånget.²⁷⁵

Motståndet mot reglementeringen ökade i slutet av 1800-talet. Bland reglementeringssystemets förespråkare hittades ofta läkare och andra företrädare för statsmakten. Bland reglementeringssystemets kritiker på kontinenten fanns bl.a. Josephine Butler som 1875 startade den s.k. Federationen.²⁷⁶ En svensk avdelning startades 1877. De ställde sig kritiska mot godtycket i reglementeringssystemet och den ojämlika behandlingen av de prostituerade kvinnorna. Läkarkåren hade hela tiden varit de främsta tillskyndarna till reglementeringssystemet, men nu började kritik framkomma även i de egna leden. Kritikerna krävde reformation för större effektivitet och säkerhet i bekämpningen av könssjukdomar.²⁷⁷ Till dessa kritiker hörde Karolina Widerström. Läkaresällskapet fick 1902 på remiss en skrivelse från federationen i vilken de begärde att reglementeringssystemet måtte upphävas. Diskussionens vågor gick höga. Sällskapet kom ej att besluta i enlighet med Karolina Widerströms uppfattning, men hennes försök uppskattades storligen från motståndarna till reglementeringen.²⁷⁸

Den allmänna kritiken och den samtida debatten ledde till att det 1903 tillsattes en reglementeringskommitté att se över den befintliga lagstiftningen. De avlämnade 1910 "Underdånigt betänkande angående åtgärder för motarbetande av de smittosamma könssjukdomarnas spridning". Kommittén var för ett avskaffande av reglementeringssystemet. Majoriteten ville låta Lösdrivarlagen av 1885 vara tillämplig på "helyrkesprostituerade" kvinnor. Dessa skulle betraktas som lösdriverskor som kunde varnas eller häktas samt utsättas för tvångsbesiktning vid behov. Minoriteten, de s.k. Reservanterna motsatte sig helt detta och menade att det innebar en ny form av reglementering. De förhöll sig kritiska mot att majoritetens förslag riktade sig ensidigt mot kvinnorna. De tog avstånd från indelningen av de prostituerade i olika grupper där "helyrkesprostituerade" skulle kriminaliseras medan andra grupper gick fria.²⁷⁹

1912 diskuterades kommitténs förslag i läkaresällskapet. Karolina Widerström anslöt sig då till reservanterna vilka gick segrande ur striden. En ny kommitté tillsattes, vars arbete ledde till 1919 års lag. I denna "Lex veneris" var Karolina Widerströms inflytande mycket tydligt. Lagen stadgade bl.a. att upplysning i sexualhygien skulle vara obligatoriskt i skolorna. Det Karolina Widerström vände sig mot i prostitutionsfrågan var att man

---

²⁷⁴ Andréen-Svedberg 1956 s 48 f.

²⁷⁵ Borg, Arne m.fl.: Prostitution: beskrivning, analys och åtgärder. Stockholm 1981 s 93f.

²⁷⁶ Borg 1981 s 96 f.

²⁷⁷ Larsson, Stig: Könshandeln - om prostituerades villkor. Älvsjö 1983 s 28 f.

²⁷⁸ Andréen-Svedberg 1956 s 52 ff.

²⁷⁹ Larsson 1983 s 29 f.

ensidigt vände sig mot kvinnokönet. Hon var av åsikten att bara lagstifta mot en part skulle nedsätta den manliga partens ansvarskänsla, och det var just den man måste höja.²⁸⁰

Karolina Widerströms utgångspunkt var att hon ville göra nytta. Hon tyckte om att simma, gymnastisera och fotvandra, och förblev käck och spänstig genom åren. Hon var klok och energisk, en praktisk människa med ett klart intellekt. Hon hade en mycket god förmåga att uttrycka sig i tal och skrift. Hon var modig och rättrådig, metodisk och sparsam men också givmild. Under sina sista år var Karolina Widerström sjuklig och tvingades till dyrbar sjukvård och hemhjälp. Den förmögenhet hon skapat genom 35 års läkarverksamhet fick då delvis användas. Hon avled den 4 mars 1949. I sitt testamente gav hon en donation till FBF. Hon inrättade även ”Karolina Widerströms stipendiefond”, avsedd främst för kvinnliga medicine studenter och förvaltat av Kvinnliga akademikers förening, och slutligen ”Solbackastiftelsen”, bestående av en villa hon ägde på Sandhamn med ett litet kapital, förvaltat av samma förening. Hon hade tänkt att villan skulle användas som ett sommarhem för kvinnliga medicinare, men detta visade sig vara ekonomiskt och praktiskt ogenomförbart. Stiftelsen äger istället våningen på Fleminggatan 30.²⁸¹

7.3.2 Föreningsarbete

Karolina Widerström var en aktiv föreningsmänniska. Som tidigare nämnts var hon aktiv inom läkaresällskapet, i synnerhet med anledning av reglementeringsfrågan. En annan angelägen fråga såg hon i dräktreformen. Frågan diskuterades bl.a. i sällskapet Nya Idun, bildat 1885. Karolina Widerström blev medlem 1886 och satt som vice ordförande 1900-1929.²⁸²

1886 satt hon som sekreterare i den nybildade dräktreformföreningen, med ordförande Ellen Key. Föreningen angrep de obekväma och opraktiska kvinnokläderna: turnyren, snörlivet och strumpebanden. De krävde höger- och vänsterskor och foträta strumpor och hade ett helt program för underkläderna.²⁸³

Iduns kvinnliga akademi hade till uppgift att utdela ett årligt pris för att främja, uppmuntra och belöna förtjänstfulla kvinnors gärning. Karolina Widerström var dess sekreterare från början 1906 till 1920 då hon blev dess ordförande. Akademien fungerade fram till 1933.²⁸⁴

Kvinnors rätt till tjänster aktualiserades vid sekelskiftet då Ada Nilsson, medicine kandidat, på sommaren 1899 fått ett vikariat vid ett sinnessjukhus i Göteborg. När medicinalstyrelsen insåg att hon som kvinna inte kunde förordnas till vikarie på en läkartjänst, kom kvinnorna att mobilisera sig. 28 januari 1901 inlämnade man en petition till konungen, undertecknad av 31 kvinnliga läkare, medicine kandidater och studenter,

---

²⁸⁰ Andréen-Svedberg 1956 s 57 f.

²⁸¹ Andréen-Svedberg 1956 s 73 ff.

²⁸² Andréen-Svedberg 1956 s 70.

²⁸³ Andréen-Svedberg 1956 s 28 f.

²⁸⁴ Andréen-Svedberg 1956 s 71.

vari framhölls att frågan om kvinnors tillträde till offentliga läkarplatser var av intresse även för samhället. En kvinnlig sökande kunde ju vara mer kvalificerad än en manlig, och om hon då inte kunde komma ifråga skulle tjänsten bli lidande. Petitionen föranledde en kunglig förordning av den 6 november 1903 enligt vilken ogift kvinnlig läkare kunde antas till ett antal uppräknade befattningar.

1916, då läkarbrist rådde, gjorde de kvinnliga läkarna en ny framstöt för ökade rättigheter. En kommitté med Karolina Widerström som ordförande tillsattes och fick i uppdrag att hos medicinalstyrelsen hemställa om utsträckt rätt att inneha tjänst. Under de närmast följande åren var kommittén mycket aktiv och kom att vinna offentligt erkännande 1918 då medicinalstyrelsen begärde dess yttrande såväl i fråga om sitt eget förslag angående utsträckt rätt för kvinna till läkartjänst som i fråga om ett lagförslag rörande lönefrågor för läkare vid sinnessjukhus. Karolina Widerström kvarstod som ordförande ända till dess kommittén upplöstes 1926 och ersattes av Kvinnliga Läkares Klubb. Karolina Widerström stod som klubbens ordförande till 1929.

Under 1920-talet och i samband med behörighetslagens ikraftträdande deltog de kvinnliga läkarna under Karolina Widerströms ledning i kampen för lika lön åt kvinnor i statstjänst. För läkarna blev kraven på lika lön och samma pensionsålder uppfyllda utan dröjsmål, men de fick aldrig utsträckt rätt att inneha tjänst före 1925, utan man löste det från fall till fall genom dispens.²⁸⁵

Karolina Widerström var 1912-1915 medlem av Stockholms stadsfullmäktige där hon tillhörde det frisinnade partiet. 1933 promoverades hon av Karolinska institutet till medicine hedersdoktor.²⁸⁶

I ABKF var hon vice ordförande 1904-1911. 1911, vid Elsa Eschelssons död, blev hon ordförande och innehade posten till 1918. Hon författade även den minnesskrift över Elsa Eschelsson som utgavs till föreningens 25-års jubileum 1929. I LFKPR satt hon som ordförande 1918-1921, under föreningens sista tid. Hon hade varit politiskt aktiv även i annat sammanhang vid denna tid, då hon var en av de 19 kvinnor som bildade Föreningen frisinnade kvinnor i mars 1914.

Karolina Widerström blev medlem i FBF 1885. Detta kom att bli hennes mest älskade organisation och det var här hon kom att lägga ned den största delen av sitt arbete inom kvinnoföreningarna. Hon satt som ordförande 1917-1939 i styrelsen för förbundets skola för kvinnors utbildning, och under 1921-1935 som vice ordförande i FBF.²⁸⁷

---

²⁸⁵ Andréen-Svedberg 1956 s 60 ff.

²⁸⁶ Andréen-Svedberg 1956 s 68 f.

²⁸⁷ Andréen-Svedberg 1956 s 71 f.

7.4 Lydia Wahlström

7.4.1 Levnadsteckning

Lydia Wahlström föddes 1869 som den fjärde av fyra systrar och tillbringade sina barndomsår i en prästgård på landet. Barndomen präglades av en känslomässigt varm bindning till fadern och en kylig relation till modern. Johan Gustaf Wahlström var vid yngsta dotterns födelse 47 år gammal och komminister i Lundby församling i Västerås stift. Lydia Wahlström hyste redan som barn misstanken att fadern var besviken över att det fjärde barnet inte var en son, och ansträngde sig därför att i mesta möjliga mån att likna en pojke.

Hon närde tidigt en dröm om att få bli präst som fadern. Hon författade egna predikningar, inrättade en munkorden och utgav Barkarö Prestgårds Veckoblad, sannolikt i ett behov att identifiera sig med fadern. På golvet i hans arbetsrum utvecklade hon kunskaper och färdigheter medan han skötte sina tjänsteåligganden.²⁸⁸

Drygt 14 år gammal inackorderades Lydia Wahlström i ett skolhem i Almeryd. Förflyttningen var i första hand betingad av moderns sjukdom. Miljön på skolhemmet var av allt att döma stimulerade för henne, och det var här idén om att ta studentexamen väcktes. Från familjens sida hyste man allt större betänkligheter inför hennes utveckling. Hennes bristande vilja att ägna sig åt de sysslor som hörde till den traditionella kvinnorollen vållade bekymmer. Hon var själv helt inriktad på studentexamen. I dagboksanteckningar från 1885 skriver hon att: ”Jag har nu en gång fått en gosses lynne och jag är mycket belåten därmed – det duger inte att vara vek när man skall ut och tampas med lifvet. Hvad som numera hägrar för min inre syn är studentexamen”.²⁸⁹

Hösten 1886 påbörjade Lydia Wahlström sina studier vid Wallinska gymnasiet i Stockholm. Efter två år var hon redo att avlägga studentexamen. Enda smolket i bågaren var att studentmössan enbart var avsedd för manliga studenter. De flickor som vid denna tid avlade studentexamen bar därför hem sina studentmössor i den påse där den förvarats sedan köpet. Hon trotsade konvensen och lät fotografera sig i studentmössa och kortklippt hår. Vänner och bekanta oroade sig för hennes bristande kvinnliga uppträdande, men den egensinniga tösen lät sig inte påverkas av deras farhågor. Att benämnas emanciperad framstod för henne långt bättre än att bli ansedd för en kokett.

I september 1888 skrev hon in sig vid Vestmanlands-Dala nation vid Uppsala universitet. Hon var övertygad om att hon genom hårt arbete och intellektuell förmåga skulle bryta det akademiska fältets motstånd. Hösten 1888 fanns vid universitetet 1816 närvarande studenter, varav 13 flickor. De flesta hade avlagt sin studentexamen vid Wallinska skolan.²⁹⁰ Lydia

---

²⁸⁸ Strömholm 2000 s 14 ff.

²⁸⁹ Strömholm 2000 s 20 ff.

²⁹⁰ Strömholm 2000 s 24 ff.

Wahlström måste ha varit tämligen övertygad om att familjen nu resignerat för hennes ambitioner: ”Det måste ansetts som självklart att jag skulle få universitetsstudier – åtminstone minns jag inga diskussioner om saken.”²⁹¹

I maj 1891 tog Lydia Wahlström fil. kand., och hon fortsatte efter det med studier mot en licentiatexamen. Historia var hennes passion.²⁹² Hon var inte ensam kvinna i miljön. Förmodligen fanns ca 5 kvinnor i samma krets. Historiska föreningen och föreläsningarna var öppna för alla och fram till 1899 då seminariet delades, kunde även studenter utan examen delta i seminariearbetet som ”auskultanter”.

Lydia Wahlström hyste en form av intellektuell kärlek till en av sina professorer: ”Så hade jag nu fått se det verkliga geniet. Och redan under mitt andra Uppsalaår började det under hans föreläsningar komma något av intelligensförälskelse över mig.”²⁹³

”Egentligen var det först våren 1892, som jag helt blev Hjärnes lärjunge. Hans föreläsningar blev högtidsstunder, därför att han då fritt öste ur sitt vetandes oerhörda förråd, ofta i parenteser, som här och var improviserades mellan de i kollegieboken nedskrivna satserna.”²⁹⁴

Lydia Wahlström blev färdig med sin licentiatexamen den 27 januari 1898. I maj 1897 hade hon tenterat läskursen i historia med betyg laudatur (berömlig). Vid denna tid var licentiatexamen ännu en tvåämnesexamen. Hennes andra ämne var litteraturhistoria.²⁹⁵

”Min licentiatexamen kom först i maj 97 och föregicks av mycken ångest och vanda. Det var på ett hår när att jag uppskjutit det hela, och jag blev i alla händelser inte lugn, förrän jag skickat Hjärne en förteckning på sådana böcker som jag ursprungligen uppgivit, men som jag helt eller delvis inte hunnit med. Den tycks emellertid inte ha gjort något större intryck på honom. /.../ Och när själva den svåra stunden kom, blev den ”en ljuvligheters ljuvlighet och krona”. /.../ Store Harald var vid strålande humör, och det syntes också på att betyget blev laudatur.”²⁹⁶

Lydia Wahlström beslöt att disputerar på sin licentiatavhandling. Det kan tyckas märkligt då de flesta som önskade göra karriär valde att arbeta vidare på sina avhandlingar och först efter ytterligare 2-3 år disputerar. För docentur krävdes också en docentföreläsning i anslutning till disputationen. Disputation direkt på licentiatavhandlingen förekom men medförde lägre betyg. Att Lydia Wahlström beslöt att disputerar omgående tyder på att hon inte ville uppge sitt mål att bli promovrad doktor, men att hon drog sig ur konkurrensen med sina manliga kamrater som följde den mer ambitiösa karriärordningen. Det lär också ha spelat in att statens ämbeten faktiskt var stängda för kvinnor före 1909. Ellen Fries utestängning från universitetet låg nära i tiden. Lydia Wahlströms far hade dessutom skrivit till henne 1896 att hon höll på att bli en överliggare, och att hon måste avsluta.²⁹⁷

---

²⁹¹ Wahlström 1949 s 69.

²⁹² Wahlström 1949 s 80.

²⁹³ Wahlström 1949 s 101.

²⁹⁴ Wahlström 1949 s 103.

²⁹⁵ Strömholm 2000 s 59.

²⁹⁶ Wahlström 1949 s 116.

²⁹⁷ Strömholm 2000 s 60.

Året 1898 blev hennes sista och på samma gång mest tilltrasslade uppsalaår: ”Faktum var nämligen, att jag på grund av överansträngning råkat in i en neuros, utan att ha en aning om att detta var skulden till min hunger efter moderlig ömhet.”²⁹⁸

Disputationen ägde rum 15 december 1898. Fakultetsopponent var Karl Ahlenius. Hon erhöll betyget non sine på avhandlingen men cum laude på försvaret.²⁹⁹ Betyget baserade sig på professor Hjärnes utlåtande och skulle inte räcka för att disputera för docentur. Detta måste Lydia Wahlström ha insett redan då hon beslöt att disputera på licentiatavhandlingen.³⁰⁰

Lydia Wahlström hävdade i efterhand att året 1898 förändrat hennes relation till Hjärne och att hon blev kritisk till hans brist på sociala känsla. Troligt är att konflikten som ledde till hennes förändrade syn gällde just docenturen.³⁰¹

”Vid den därpå följande disputationsmiddagen på Gillets bakficka började jag för första gången bli kritisk mot Hjärne: jag vill minnas att han föreföll mig otillfredsställande i den sociala frågan /.../ Mitt betyg blev non sine för avhandlingen och cum laude för försvaret, och det lär egentligen ha varit bokens låga sidantal, som fått bestämma det förra betyget – såsom det sades, mot Hjärnes önskan. Själv har jag inte tittat i protokollet, men var ryktet sant, så var det bara ett ytterligare bevis på att det egentligen är orimligt, att icke sakkunniga professorer skall ha rätt att överrösta sakkunskapen, endast därför att de råkar sitta i samma fakultet.”³⁰²

Kamraterna höll också en fest för henne. Hon fick i gåva av dem en reproduktion av Botticelli. Elsa Eschelsson höll högtidstalet i mycket varma ordalag, vilket Lydia Wahlström satte stort värde på.³⁰³

Strax efter disputationen åkte Lydia Wahlström till England. Hon stannade där tills hon fick möjlighet att efterträda Ellen Fries som studierektor och historielärare vid Åhliniska skolan. Ellen Fries hade oväntat avlidit i en blindtarmsinflammation våren 1900.³⁰⁴

”I själva verket tycktes allt förberett för min ankomst till Sverige. Så snart underrättelsen om Ellen Fries död kommit till mig, skrev jag själva påskdagen 1900 till Åhliniska skolans föreståndarinna och anmälde mig till platsen och fick genast jakande svar, då jag som historiker var lämplig efterträdare. /.../ Och där var det, i Martigny i slutet av maj, som tre viktiga underrättelser nådde mig: att jag var antagen som studierektor vid Åhliniska gymnasiet, att Norstedts ville ha mig att fortsätta Ellen Fries påbörjade skriftserie ”Den svenska odlingens stormän”, och att min mor dött, vilket naturligtvis endast kunde kännas som en befrielse. Därför måste jag hem till begravningen och vara med om doktorspromotionen i Uppsala.”³⁰⁵

---

²⁹⁸ Wahlström 1949 s 138.

²⁹⁹ Inte utan beröm godkänt resp. med beröm godkänt.

³⁰⁰ Strömholm 2000 s 61.

³⁰¹ Strömholm 2000 s 62 f.

³⁰² Wahlström 1949 s 141.

³⁰³ Wahlström 1949 s 142.

³⁰⁴ Strömholm 2000 s 64.

³⁰⁵ Wahlström 1949 s 155.

Lydia Wahlström fann vid sidan av sitt yrkesarbete som lärare och sitt engagemang i rösträttsfrågan, fredsfrågan och kvinnofrågan tid till historiskt vetenskapligt författarskap som till sist, vid 70 års ålder, gav henne professors namn.³⁰⁶

7.4.2 Föreningsarbete

Lydia Wahlströms politiska aktivitet började på allvar när hon blev studierektor vid Åhlinska gymnasiet i Stockholm. Under studietiden var hon mycket aktiv inom UKSF, och skötte också mycket av kontakterna med LKS genom sitt släktskap med Hilma Borelius. Hon släppte inte kontakten med UKSF sedan hon lämnat Uppsala och höll under åren många föredrag i föreningen.³⁰⁷

1893 hade Lydia Wahlström börjat skriva i FBF:s tidskrift Dagny. Under våren 1895 beslutades om utvidgning av tidskriften, och hon blev då utsedd till redaktionssekreterare.³⁰⁸

I april 1902 utlyste FBF ett offentligt möte med anledning av en motion rörande kvinnlig rösträtt. Lydia Wahlström debuterade här som agitator och talare. Hon fick snabbt epitetet högerkvinna och blev som sådan styrelsemedlem i stockholmsföreningen för kvinnors politiska rösträtt, grundad 1902. Rörelsen tog upp allt mer av hennes tid, i synnerhet som den började sammankopplas med den kommunala valrörelsen i Stockholm. I slutet av mars 1903 grundades LFKPR. Ungefär samtidigt ombads Lydia Wahlström att ingå i Landsföreningens verkställande utskott, men hon tackade nej pga. bristande tid.³⁰⁹ Successivt skulle hon dock komma att åta sig många uppdrag för föreningen.

Lydia Wahlström blev en självständig politisk kraft som inte kunde associeras med något politiskt parti. Hon benämndes av såväl sig själv som andra som högerkvinna, men högern hade ingen riksorganisation vid denna tid. Kvinnorörelsen var internationell och kontakten mellan länderna var viktig. Lydia Wahlström företrädde den svenska rörelsens organisation och arbete. Våren 1906 åtog hon sig ordförandeskapet för Stockholms förening för kvinnors politiska rösträtt och drog igång en intensiv föredragverksamhet.

En viktig väg till förändring sågs vara information och påtryckningar på riksdagsmän och inflytelserika personer inom förvaltningen. 1906 hade en högerregering tillträtt med Arvid Lindman som statsminister. Lydia Wahlström med flera kom därmed närmare den politiska makten även om högermännen inte var kända för att uppskatta eller inse kvinnors politiska värde.³¹⁰

Från 1907 hade rösträttsrörelsen tagit i princip all Lydia Wahlströms tid, även hennes populärvetenskapliga föreläsningar hade alltmer börjat gå i

---

³⁰⁶ Strömholm 2000 s 64.

³⁰⁷ Strömholm 2000 s 43.

³⁰⁸ Wahlström 1949 s 117.

³⁰⁹ Wahlström 1949 s 170 ff.

³¹⁰ Strömholm 2000 s 68 ff.

kvinnosakens tecken. Hon sade sig vilja ägna mer tid åt sitt vetenskapande, men på centralstyrelsemötet i januari 1909 lät hon sig ändå väljas till ordförande för LFKPR. Hon blev vald som garant för rörelsens politiska neutralitet: en neutralitet som blev allt svårare upprätthålla.³¹¹

Inom LFKPR blev otåligheten bland vänsterkvinnorna allt påtagligare. Högern och i viss mån även Lydia Wahlström ansågs stå i vägen för en lösning av rösträttsfrågan. Organisationens politiska neutralitet gick om intet då de liberala och socialdemokratiska medlemmarna bestämde sig för att LFKPR skulle rekommendera väljarna att rösta på vänstern i kommande valrörelse. Lydia Wahlström beslutade då att lämna ordförandeposten, förebärande sjukdom. Hennes tid som drivkraft inom kvinnorörelsen slutade där, men intresset för kvinnors politiska situation och politiska frågor överhuvudtaget förblev konstant. Hon deltog även framöver i föreläsningsverksamhet och diskussioner, men andra uppgifter kom att dominera hennes tillvaro. Under 34 år var hon studierektor och historielärare och bedrev vetenskapligt forskningsarbete inom historieämnet.³¹²

Nyåret 1904 företog hon sin första längre rösträttsturné till västra och södra Sverige. I juni 1904 åkte hon åter på en föredragsresa, denna gång till Berlin.³¹³

En artikel Lydia Wahlström fick publicerad i Dagny kom att bli hennes egen programförklaring i rösträtts-saken. Hon hade alltmer kommit att betrakta rösträtten som en skyldighet, grundad på kvinnors speciella anlag och intressen för de mera personliga, religiösa, sociala och moraliska sidorna av samhällslivet.³¹⁴

”Statens, fosterlandets intresse i främsta rummet, med underordnande, men visst icke undertryckande af kvinnans egna intressen – så lyda de principer jag skulle vilja uppställa för kvinnornas rösträtts-sak.”³¹⁵

Även i hennes skönlitterära författarskap kan man se hennes politiska engagemang, då det i romanerna framkommer många av de idéer hon propagerade för i olika debatter. De kvinnliga huvudpersonerna beskrivs som intelligenta, självständiga och målmedvetna och kunde ses som förebilder för kvinnornas nya roller. För att kunna genomföra dessa ändringar menade hon att flickors uppfostran måste ske i riktning mot intellektuell självständighet och en omdefiniering av det traditionella äktenskapet till en samvaro i samförstånd och gemenskap. En sådan jämlikhet skulle befrämja samhället i stort, då båda parter kan bidra till dess bestånd och man skulle på så sätt vitalisera det svenska samhällslivet.³¹⁶

---

³¹¹ Wahlström 1949 s 222 f.

³¹² Strömholm 2000 s 72.

³¹³ Wahlström 1949 s 196.

³¹⁴ Wahlström 1949 s 221.

³¹⁵ Wahlström 1904 s 8.

³¹⁶ Strömholm 2000 s 86 f.

7.5 Elsa Eschelsson

7.5.1 Levnadsteckning

Elsa Olava Kristina Eschelsson föddes den 11 november 1861 som fjärde dotter till fabriksägaren och preussiske konsuln Anders Olof Eschelsson och Carolina, född Frestadius. Föräldrarna var kusiner. 1866 dog modern 37 år gammal. Familjen flyttade sedan till Stockholm. 1874 gifte sig Elsas syster Ida med docent i svensk allmän lagfarenhet och romersk rätt, sedermera juris professor vid Uppsala universitet Johan Hagströmer. I maj 1875 dog Elsas far, 54 år gammal. I september 1875 gifte sig system Anna med greve Axel Piper till Engso. Denne avled i december samma år.³¹⁷

1879, vid 18 års ålder, började Elsa Eschelsson vid Wallinska skolans i Stockholm gymnasium. Händelsen omtalades av äldsta system för en vän med orden: ”Du kan tro att Elsa är glad, Johan har gillat hennes plan att bli jurist. Men han vill att hon ska tänka sig väl för.”³¹⁸

Av kamraterna på gymnasiet var Elsa beundrad och avhållen. Studierna skötte hon förträffligt och med framgång trots att en ögonsjukdom tvingade henne att inhämta läxorna genom högläsning.³¹⁹ Elsa avlade 1882 studentexamen med ”berömlig” som huvudbetyg.³²⁰

Hösten 1882 flyttade hon till Uppsala, där hon skrev in sig vid Stockholms nation.³²¹ Hon blev därmed den fjortonde kvinnliga studenten sedan 1870. Totalt var fyra kvinnor inskrivna vid universitetet hennes första termin. Till att börja med bodde hos Ida och Johan Hagströmer, Nedre Slottsgatan 10. Johan Hagströmer som 1877 blivit e. o. professor i kriminalrätt var till stor hjälp när Elsa skulle orientera sig i de akademiska studierna. Hon började med humanistiska studier för att ta en fil. kand.³²²

Hon började läsa latin, vilket hon i en pessimistisk stund benämnde själsdödande. Hon fick där betyget non sine. Hennes övriga ämnen var statskunskap, historia, matematik och praktisk filosofi. I januari 1885, efter fem terminers studier, avlade hon fil. kand.

Hösten 1883 inackorderade sig Elsa Eschelsson hos änkefru Sohlman. Änkefruns ena son studerade juridik och hans kamrater var ofta gäster i hemmet. Bland de unga Verdandister som kom och gick i det hemmet kan nämnas bröderna Staaff, Hjalmar Branting och Henrik Santesson. Elsa Eschelsson tillbringade också mycket tid hos system där hon umgicks med husfaderns kamrater Trygger, Davidson och Afzelius. Vänskapen med Trygger skulle senare komma att visa sig mycket värdefull.

Efter att ha tagit sin fil. kand. firade hon detta med att resa till Egypten, Palestina, Konstantinopel och Wien. Efter hemkomsten i juni tenderade hon i

---

³¹⁷ Strömholm 1997 s 11 f.

³¹⁸ Widerström, Karolina: Elsa Eschelsson. En minnesskrift. Utgiven av Akademiskt Bildade Kvinnors Förening vid dess 25-års jubileum 1929. Uppsala 1929 s 8.

³¹⁹ Widerström 1929 s 8.

³²⁰ Strömholm 1997 s 13.

³²¹ Widerström 1929 s 8.

³²² Strömholm 1997 s 13.

teoretisk filosofi, en nödvändig komplettering för att få läsa jur. kand. Hon flyttade också till eget boende i Uppsala. Under hösten läste Elsa Eschelsson in nationalekonomi.³²³

Elsa Eschelssons syster Anna, änka efter greve Piper hade i augusti 1886 gift om sig med Edvard Brändström, svensk militärattaché i St. Petersburg. I slutet av december 1886 reste Elsa Eschelsson till St. Petersburg för att under tre veckor besöka sin nygifta syster. Hon insjuknade där i tyfus, och återkom inte till Uppsala förrän den 17 april 1887. Hon återupptog då sina juridikstudier och avlade juris utriusque kandidatexamen den 24 april 1892 med goda betyg.³²⁴

De följande tre åren ägnade Elsa Eschelsson åt avhandlingsarbete. Hon isolerade sig från omvärlden och hade inte tanke för något annat än den föreliggande uppgiften. Avhandlingsämnet var ”Begreppet gåva enligt svensk rätt”.³²⁵

Gulli Rossander berättade 1929 för Karolina Widerström: ”Hon var alls ej vad man kallar kamratlig. När vi bildade Kvinnliga studentföreningen fingo vi övertala henna att vara med. Hon var nog intresserad och gärna närvarande, när vi diskuterade allmänna spörsmål och kvinnofrågor, men åtminstone på min tid och jag är nästan säker att det blev likadant sedan – var hon aldrig närvarande, när vi hade spex eller dylikt. Sådant förstod hon sig inte alls på, och hon förblev en främling för de flesta av kamraterna”.³²⁶

Då Elsa Eschelsson var den första kvinna i Sverige som studerade juridik hade man inte tidigare behövt fundera över vad en kvinnlig jurist kunde ägna sig åt för yrke. Många vägar var stängda med anledning av RF 28§ om att de ämbeten och tjänster som Konungen utnämnde genom fullmakt skulle ges till svenska män. En kvinna kunde inte heller bli domare. För att få disputerat i juridik krävdes praktisk tjänstgöring vid domstol. Elsa biträdde vid domaregöromål i Uppsala läns södra domsaga maj 1892 till juli 1893. Ett intyg av häradshövding P G Jancke den 8 juli 1893 visade att hon på ett synnerligen väl vitsordat sätt samt i en omfattning mer än motsvarande fordringarna för att få avlägga juris utriusque licentiatexamen utfört de olikartade göromål förenade med utövande av domareämbete (i den mån gällande lag ej lagt hinder i vägen). Med detta i hand ingav Elsa Eschelsson ansökan om tillstånd att få avlägga jur. lic. samt stadgat disputationsprov för vinnande av juris doktorsgrad utan hinder av universitetsstatuternas föreskrift att man då på eget ansvar skulle ha utövat domareämbetet. Fakulteten tillstyrkte hennes ansökan och dispens utfärdades av chefen för ecklesiastikdepartementet den 10 november 1893.

I juridiska fakultetens protokoll för den 19 maj 1897 anmäldes att Elsa Eschelsson skriftligen anhållit om att få vid Uppsala universitet, för vinnande av doktorsgrad, avlägga juris utriusque licentiatexamen samt stadgat doktorsprov. Provet hölls den 24 maj 1897. Fakultetens samtliga

---

³²³ Widerström 1929 s 9 f.

³²⁴ Strömholm 1997 s 16 ff.

³²⁵ Widerström 1929 s 11.

³²⁶ Strömholm 1997 s 19.

professorer var närvarande, utom professor Hagströmer, som anmält jäv. Elsa Eschelsson blev samma dag förklarad licentiat av fakulteten.³²⁷

Disputationen ägde rum den 31 maj samma år. Avhandlingen gavs vitsordet cum laude approbatur och försvaret betyget insigniori cum laude approbatur.³²⁸ Hon promoverades samma dag, promotor var i egenskap av juridiska fakultetens dekanus Johan Hagströmer. Vid disputationsmiddagen meddelade professor Nordling att fakulteten anhållit hos kanslern att hon måtte utnämnas till docent i civilrätt.³²⁹

Vännen Karolina Widerström uttalade om promotionen: ”Det var ett av de ögonblick, som man hela livet igenom med glädje minnes; det var en vetenskapens rättvisa, oväldiga hyllning åt en rikt begåvad kvinna”.³³⁰

Den 5 juni erhöll Elsa docentförordnandet.³³¹ Karolina Widerström om docenturen: ”Denna utnämning, som väckt ringa överraskning vid universitetet, är ett lysande exempel på den nobla frisinthet, den från all småaktighet fria rättskänsla, som, säga vad man vill, ständigt, om också med större eller mindre kraft, visat sig levande inom det statsliga och vetenskapliga området i vårt gamla Sverige”.³³²

Elsa Eschelsson var den andra svenska kvinnan som disputerade, men efter detta skulle en rad disputationer av kvinnor komma de närmaste åren. Utvecklingen inföll samtidigt som de ekonomiska svårigheterna för akademiker kraftigt ökade och konkurrensen om statsämbetena skärptes. Man började med anledning av detta granska grunderna för utnämningförfarandet när det gällde kvinnor. Att den första kvinnliga juristen blev docent berodde också på att det fanns ett stort behov av vetenskapligt skolade jurister.³³³

Docentutnämmandet sågs i de kvinnliga kretsarna som ett stort framsteg. ”Sverige har redan en gång förut i liknande fråga visat sin andliga överlägsenhet: 1884 vid Sonja Kovalevskys professorsutnämning. Det är ingen blott ögonblicklig entusiasm, som kommer mig att jämföra de båda utnämningarna med varandra i fråga om deras betydelse för kvinnosaken. Den med våra akademiska förhållanden förtrogne vet, att – nota bene för en kvinna – en docentutnämning inom den för sin konservatism och sina höga fordringar mest beryktade fakulteten vid det gamla ärevördiga Uppsala universitet, kan vara en väl så stor triumf som en professorsutnämning vid ett från byråkratism så fritt och av reformlust så överflödande lärosäte som Stockholms högskola.”

Elsa Eschelsson beskrivs vid denna tid såsom en förtjusande ung dam av stor charm. Soignerad till sitt yttre, ståtlig och välväxt, med

---

³²⁷ Strömholm 1997 s 20 f.

³²⁸ Strömholm 1997 s 23 f. “med utmärkt beröm godkänt”.

³²⁹ Ekeberg, Maud: Elsa Eschelsson. Vår första kvinnliga rättsvetenskapare. SvJT 1960 s 670.

³³⁰ Widerström 1929 s 14.

³³¹ Strömholm 1997 s 25.

³³² Widerström 1929 s 14 f.

³³³ Wieselgren 1969 s 34.

aristokratiska, välvårdade händer, med ett fint skuret ansikte, en ”lady” i varje tum.³³⁴

Sedan Elsa Eschelsson fått docentförordnandet beslutade fakulteten att hon under höstterminen 1897 skulle meddela enskild undervisning. För detta erhöll hon efter beslut från kanslersämbetet 1500 kr för att under ett år fr.o.m. 1 september fullgöra de åligganden som tillkom innehavaren av docentstipendium.³³⁵

Efter disputationen reste Elsa Eschelsson till Pyrenéerna. Hon fick där telegram från professor Trygger som anmodade henne att under den tjänstledighet han avsåg att begära, föreläsa i hans ställe. Elsa Eschelsson kom därför att som första svenska kvinna föreläsa från en akademisk kateder. Hon höll undervisningen i processrätt höstterminen 1897 och de följande 2 åren.³³⁶

30 september 1897 beslutade fakulteten att söka utverka att Elsa Eschelsson skulle överta denna undervisning på förordning, dels pga. att hennes ämne låg närmast processrätten bland de befintliga docenternas och dels för att hon var den enda som genomgått en fullständig praktisk tjänstgöring vid häradsrätt.³³⁷ Fakulteten arbetade aktivt för att skaffa Elsa Eschelsson såväl tjänst som ersättning för denna, men kanslersämbetet backade i frågan. Den 18 december 1897 hemställde fakulteten att Elsa Eschelsson måtte med befrielse från annan föreläsningsskyldighet föreläsa i processrätt.

Tore Almén disputerade vid årsskiftet för en docenttjänst vid fakulteten med Elsa Eschelsson som fak. opp. Almén erhöll docentförordnande den 14 januari 1898. Den 26 januari 1898 avled Nordling, professor i civilrätt, och professor Sjögren förordnades att handha examinationen i ämnet för återstående delen av den aktuella examensperioden. Professor Hagströmer förordnades vid samma tillfälle att vid professor Tryggers frånvaro handha examinationen i processrätt. Vid fakultetssammanträde den 30 januari avhandlade man frågan om vikarie på professuren i civilrätt. Fakulteten föreslog Elsa Eschelsson, och anhöll därvid att om framställningen bifölls, frågan om förordnande i processrätt måtte förfalla.

Mindre Akademiska Konsistoriet ansåg sig inte kunna bifalla fakultetens hemställan på grund av att det redan influtit underrättelse om Elsa Eschelssons undervisning i processrätt i föreläsningsskatalogen. Konsistoriet såg möjligheten att genom att låta docent Almén ta undervisningen i civilrätt, få undervisning i båda ämnena. Kanslern förordnade således Elsa Eschelsson att föreläsa i processrätt. Den 7 februari ingav Elsa Eschelsson en önskan om att kanslersämbetet skulle ompröva sitt beslut. Hon visade i skriften att hennes meriter vida översteg Alméns, och påpekade också att hon innan hon samtyckte till processrättsföreläsningarna hade blivit upplyst att Nordling inte skulle komma behöva någon hjälp i civilrätt under våren. Genom hans frånfälle bortföll alltså förutsättningarna för hennes åtagande att föreläsa i processrätt. Elsa Eschelsson framförde att

---

³³⁴ Widerström 1929 s 15.

³³⁵ Strömholm 1997 s 28.

³³⁶ Widerström 1929 s 16.

³³⁷ Strömholm 1997 s 28.

Konsistoriets beslut stod i strid med grundsatsen att den skickligaste skulle erhålla företräde framför den mindre skicklige. Fakultetens beslut talade också för detta, då de, i och med att de beslutat föreslå henne som vikarie, förklarat henne vara den mest kompetenta bland fakultetens docenter att förestå professuren. Hon framförde också att om det skulle vara så att grundlagens stadganden medförde att hon saknade formell behörighet att även på förordnande förvalta ett professorsämbete, önskade hon att det skälet skulle åberopas i beslutet och inte andra skäl, som i sig stred mot grunderna för §28 RF.³³⁸

Vid fakultetssammanträde den 16 februari läste professor Trygger upp Elsa Eschelssons skrivelse. Han meddelade att kanslersämbetet vidhållit sin ståndpunkt och inte sett någon anledning att yttra sig i frågan om hennes formella behörighet. Konsistoriet hade anmodats att skyndsamt inkomma med yttrande om det förelåg hinder för att förordna Almén att uppehålla professuren i civilrätt. Trygger vitsordade inför mötet Elsa Eschelssons grunder, men sade att inget gick att göra åt det för stunden. Fakulteten beslutade att hemställa om att Almén skulle förestå professuren intill terminens slut. Att inte föreslå förordnande för hela tiden professuren avsåg, motiverades med att det skulle vara till skada för universitetet att göra på det viset då en mer meriterad lärare genom tillfälligt förfall ansetts hindrad att ta förordnandet i första läget. Genom att helt utesluta den mer meriterade skulle universitetet kunna komma att berövas värdefulla lärarkrafter.

Efter att Elsa Eschelsson underrättats om beslutet inlämnade hon en skrivelse till fakulteten där hon meddelade att hon inte avsåg att göra anspråk på professuren då det var önskvärt att förordnandet tilldelades en och samma person för hela den tid det erfordrades. Hon önskade att fakulteten inte skulle fullfölja sin avsikt att föreslå henne till vikarierande professor i civilrätt. Fakulteten beslutade därefter att föreslå förordnande för Almén till dess professuren blev besatt med ordinarie innehavare.³³⁹

Den enda förklaringen till att man beslutade ge det mer prestigefyllda uppdraget till en mindre meriterad person torde vara att man ville slippa ifrån frågan om det var grundlagsenligt eller ej att ge en kvinna förordnande att förestå ett ämbete som hon enligt grundlagen ansågs ej kunna inneha.³⁴⁰

Vid fakultetssammanträde den 1 december 1898 anmälde professor Trygger att han inte önskade uppehålla sin professur under perioden 1 februari till 15 maj 1899 pga. ledamotskap i riksdagens första kammare. Fakulteten hemställde därför om förordnande för Elsa Eschelsson att under denna tid upprätthålla professorsämbetet i processrätt. I yttrande den 9 december hänvisade Konsistoriet till kanslersämbetets skrivelse den 20 oktober 1897, och menade att hinder förelåg för Elsa Eschelsson att förestå ett professorsämbete. Fakulteten hemställde därefter att förordnande skulle utfärdas att Elsa Eschelsson ”efter eget åtagande” skulle föreläsa i processrätt, vilket godkändes av kanslersämbetet.

---

³³⁸ Strömholm 1997 s 29 ff.

³³⁹ Strömholm 1997 s 33 ff.

³⁴⁰ Widerström 1929 s 17.

Den 31 december anförde Elsa Eschelsson besvär till Konungen över beslutet. Hon anhöll om undanröjande av kanslersämbetets beslut och återförvisning till ämbetet på grunderna att hennes egenskap av kvinna utgjorde hinder för henne att erhålla det aktuella förordnandet. Kanslersämbetets beslut gav att endast män kunde få förordnande, även när det gällde vikariat. Bestämmelsen i §28 RF avsåg endast ordinarie utnämningar, och detta menade hon kunde inte äga någon direkt tillämpning när det var fråga om att på förordnande upprätthålla sådan befattning. Hon sade vidare att det inte var möjligt med analog tillämpning av grundlagens stadgande, att det inte förelåg något särskilt i sakens natur som skulle påfordra undantag och att det inte heller i övriga lagar och författningar eller andra bestämmelser fanns hinder för att kvinnor på förordnande kunde få upprätthålla sådant ämbete. Hennes duglighet i övrigt vitsordades av juridiska fakulteten.

I yttrande begärt av Mindre Akademiska Konsistoriet med anledning av Elsa Eschelssons besvär, hemställde fakulteten om bifall till Elsa Eschelssons framställning, då de inte varken i grundlag eller annan författning funnit laga hinder för henne att på förordnande upprätthålla professuren. 24 januari behandlades besvären i Konsistoriet. Rektor professor Fries anförde att Konsistoriet tydligen hade i uppgift att: ”uttala sig öfver beskaffenheten af de skäl, hvarmed Docenten Eschelsson söker att vindicera ej blott sin, utan i allmänhet qvinnors rätt och behörighet att – derest öfriga kvalifikationer dertill finnas – såsom vikarie sköta sådana ämbeten ... som i Regeringsformens § 28 äro afsedda. Det är uppenbart, att hon genom vinnandet af ett professorsvikariat under några få månader vill skapa ett prejudikat och åvägabringa en ny tolkning af sagda §, som skulle komma att medföra mycket vidtomfattande och synnerligen viktiga konsekvenser.”³⁴¹

Fries ansåg det självklart att Kungl. Maj:t inte kunde utfärda förordnande att sköta ett sådant ämbete som §28 RF avsåg åt någon som inte uppfyllde kompetensvillkoren. En rättighet som inte tillkom Kungl. Maj:t kunde ännu mindre tillkomma en underordnad myndighet. Fries betonade att hans åsikter i frågan enbart stödde sig på hans uppfattning om lagen sådan den var, huruvida den borde ändras på uttalade han sig inte om, då detta inte var frågan. Konsistoriet beslutade hemställa att Kungl. Maj:t skulle lämna besvären utan avseende.

Elsa Eschelsson avgav den 12 februari slutpåminnelser till Kungl. Maj:t över Konsistoriets utlåtande. Hon anförde att hon endast under förutsättning att hon skulle prövas obehörig att erhålla förordnande i den omfattning juridiska fakulteten föreslagit, var villig anta det av kanslersämbetet givna förordnandet. Beträffande det Konsistoriet uttryckt om anledningen till att frågan om hennes förordnande underställts Kungl. Maj:ts prövning, skulle hon helst vilja förbigå det. Hon menade att den frågan inte gällde den sak som var under prövning, utan endast hennes person, men då det ligger i docentens göromål att vikariera för professor, ansåg hon att det torde föreligga ett intresse att få frågan om vilka av en

---

³⁴¹ Strömholm 1997 s 38.

docents åligganden och förmåner hon kunde tänkas komma ifråga för. Eftersom olika meningar existerade i frågan ansåg Elsa Eschelsson att det vore bra att få saken avgjord av en överordnad myndighet. Kungl. Maj:t beslutade att inte göra ändring i kanslersämbetets beslut.³⁴²

Efter detta övervägde Elsa Eschelsson att avsäga sig docenturen, men blev övertalad att kvarstå bl.a. med hänsyn till att det vore av vikt att den position som vunnits bibehölls samt att det vore stöd för en eventuell framtida tillkommande annan kvinnlig docent.³⁴³

Ett fast docentstipendium hade ledigförklarats inom fakulteten. Fakulteten föreslog i en skrivelse till kanslersämbetet 18 mars docent Almén till stipendiet. Fakulteten meddelade i skrivelsen att Elsa Eschelsson, efter Kungl. Maj:ts beslut, ansåg att uppfattningen att hon till väsentliga delar inte kunde uppfylla de åligganden som skulle följa av ett docentstipendium nu definitivt gjort sig gällande, och hon hade därför anhållit att inte komma i åtanke för stipendiet. Almén avlade den 15 maj juris utriusque licentiatexamen, och disputerade den 23 maj med Elsa Eschelsson som fak. opp.

Efter föreläsningar under vårterminen 1899 i processrätt förklarade sig Elsa Eschelsson förhindrad att åtaga sig vidare undervisning, och hon kom aldrig mer att föreläsa i ämnet.³⁴⁴

I ”Elements de droit civil scandinave (Danemark, Norvège, Suède) par Ernest Lehr avec la collaboration de H Munch-Petersen, Kristen Johanssen, Elsa Eschelsson” författade Elsa Eschelsson 1901 avdelningen om svensk civilrätt. Den genomplöjning av ämnet hon tvingats göra för detta arbete utgjorde säkert en god förberedelse och ett särskilt kvalificerande för uppdraget hon fick 1904 med den propedeutiska kursen. 1904 utkom nämligen en ny Kungl. Maj:ts nådiga stadga angående juridisk examen. Till grund för de juridiska studierna skulle läggas en propedeutisk kurs i civilrätt.³⁴⁵

7.5.2 Den Winroth-Eschelssonska kontroversen

Vid sammanträde i maj 1904 diskuterade fakulteten vilka åtgärder som med anledning av stadgan skulle ankomma på fakulteten. I första hand kom bl.a. åtgärder för anordnande av den propedeutiska kursen. Fakulteten beslutade hemställa att kanslersämbetet skulle fastställa en avgift om 25 kronor för den propedeutiska kursen som skulle upptas av varje kursdeltagare under höstterminen i ersättning till kursens föreståndare. E.o. professor i civilrätt A O Winroth³⁴⁶ var av avvikande mening. Han ansåg att då den aktuella kursen var den enda obligatoriska teoretiska undervisningen

---

³⁴² Strömholm 1997 s 38 ff.

³⁴³ Widerström 1929 s 19.

³⁴⁴ Strömholm 1997 s 40 f.

³⁴⁵ Widerström 1929 s 25 f.

³⁴⁶ Alfred Ossian Winroth hade utnämnts till e. o. professor i civilrätt vid Uppsala universitet den 10 november 1899 efter den avlidne professor Nordling. Winroth kom närmast från Lund, där han suttit som e. o. professor i rättshistoria och romersk rätt 1880-1892 och som ordinarie professor i civilrätt 1892-1899. Se Strömholm 1997 s 43.

borde den ges av de ordinarie lärarna i de ämnen som kursen skulle omfatta, och att kursen hur som helst skulle anordnas så att deltagandet skulle vara avgiftsfritt.³⁴⁷

Detta var början till den ”Winroth-Eschelssonska kontroversen”. Winroths ovilja vände sig i första hand mot professor Trygger, vilken i egenskap av den juridiska sakkunskapens representant i universitetskommittén var den främst ansvarige för den nya stadgan för de juridiska examina, en stadga om vilken Winroth påstod att den i flera stycken riktade sig mot honom. Därefter vände sig hans ovilja mot juridiska fakulteten som vid utnämningen av föreståndare för den propedeutiska kursen förbigått honom, slutligen vände sig hans ovilja mot den av fakulteten föreslagna personen, Elsa Eschelsson.³⁴⁸

Winroth besvärade sig till kanslersämbetet över fakultetens beslut att utse Elsa Eschelsson till föreståndare och begärde att han själv skulle få uppdraget att ge kursen i ämnet civilrätt. I fakultetens yttrande över Winroths besvär valde man att stå bakom sitt tidigare beslut. Kanslersämbetet beslutade sedermera i enlighet med fakultetens hemställan. Winroth besvärade sig över detta till Kungl. Maj:t., och fakulteten anmodades inkomma med förklaring över dessa. Fakulteten hemställde att Kungl. Maj:t inte skulle fästa avseende vid Winroths besvär. Winroth uppgav att han hade vissa farhågor om att Elsa Eschelssons föreläsningar skulle få ett annat innehåll än hans egna föreläsningar. Han synpunkter om faran därav kom att ventileras i dagspressen. Professor Trygger gick i svaromål och försvarade fakultetens beslut.³⁴⁹

Vid fakultetssammanträde den 5 oktober behandlades bl.a. en skrivelse av Elsa Eschelsson om utformningen av den propedeutiska kursen. Fakulteten yttrade att hon fick full frihet att på det sätt hon fann lämpligt anordna och bedriva undervisningen i kursen. Vid fakultetssammanträde 28 januari 1905 redovisade Winroth att han tvingats underkänna sju av de åtta studenter som efter den propedeutiska kursen anmält sig till tentamen i civilrätt för kansliexamen. Winroth menade att det dåliga resultatet visade på nödvändigheten av en personförändring antingen i ledningen av den propedeutiska kursen eller i examinationen i ämnet civilrätt. Han hemställde att fakulteten måtte uppta till överläggning vilka åtgärder som borde vidtas.³⁵⁰

Fakulteten lade tillbaka ärendet på Winroth, och önskade att han inkom med skriftlig utredning och förslag i ärendet. Fakulteten önskade att Winroth därvid angav de skäl varpå han stödde uppfattningen att missförhållandet kunde avhjälpas genom en personförändring. Som förslag och utförligare yttrande gav Winroth lösningen att byta examinator för kansliexamen eller ledare för propedeutiska kursen. Han menade att fakulteten tidigare avvisat hans förslag om upplägg för den propedeutiska kursen och att han förmodligen inte skulle erhålla något mer välvilligt bedömande om han ånyo skulle lämna förslag på upplägg. Han informerade om att Elsa Eschelsson

---

³⁴⁷ Strömholm 1997 s 45.

³⁴⁸ Widerström 1929 s 27.

³⁴⁹ Strömholm 1997 s 46 f.

³⁵⁰ Strömholm 1997 s 48 ff.

lämnat honom en redogörelse för sin undervisning men att han på grundval av denna inte kunnat bilda sig något omdöme av vad hennes undervisning innehållit.

Vid nästa fakultetssammanträde lämnade Winroth två skilda sammanfattningar av vad han yttrat vid det tidigare sammanträdet. Dessa bifogades till de tidigare sammanträdesprotokollen. Winroth begärde dessutom att få fört till protokollet att han fann protokollet från den 28 januari vara inkorrekt, orätt och dessutom stridande mot vanlig protokollföreläsning. Gällande frågan om undervisning och examination i civilrätt, yttrade Winroth att han inte fann Elsa Eschelsson skicklig nog att ge en kurs i civilrätt. Det som inträffat med de underkända studenterna visade tydligt på det. Han menade att hon inte hade deltagit i några praktiska juridiska värv och endast hade utgivit encyklopediska avhandlingar om begreppet gåva och besittningsbegreppet. Winroth var av uppfattningen att ämnet civilrätt vid ett svenskt universitet i första hand skulle ge uppgift om vad som enligt lag och praxis tillämpades i landet. Han framförde till övriga medlemmar i fakulteten att: ”då förhållandena föranledt att Ni, mina herrar kolleger, själva icke genomgått en allvarigare skola i praktisk juridik, kan det ju hända, att Ni ej skolen vara hågade att erkänna en dylik bildnings betydelse för läraren och undervisningen”.³⁵¹

Han kände sig motarbetad av fakulteten, och ansåg att detta framkom bl.a. i studieplanen, som såg väsentligen annorlunda ut i Lund. Winroth förklarade sig villig att som en sista utväg lösa det problem som uppstått angående den propedeutiska kursen genom att tillsammans med fakulteten hemställa hos Kungl. Maj:t att det uppdrogs åt ledaren av den propedeutiska kursen att hålla tentamen för kansliexamen, antingen i kursens alla ämnen eller särskilt i civilrätt. Han förklarade sig även villig att avgå mot pension.³⁵²

Winroths skrivelser kom att publiceras i dagspressen. De sägs också ha delats ut av Winroth till studenterna vid hans föreläsningar. Det syns rimligt att anta att Winroth efter tidningsskriverierna inte kan ha betraktats med särskild välvilja av sin kollegor.

Ärendet bordlades till fakultetssammanträdet den 19 april. Elsa Eschelsson hade till mötet ingivit en avskrift av den redogörelse för propedeutiska kursen som hon tidigare gett Winroth. Professor Trygger föreslog att fakulteten skulle besluta om en hemställan där man angav att Elsa Eschelsson undervisning i civilrätt funnits motsvara vad som borde genomgå och att professor Winroths fordringar i civilrätt för kanslister gick utöver vad examensstadgan och studieplanen föreskrev. Att fakulteten med dessa grunder, och med åberopande och tillstyrkande av professor Winroths eget alternativt framställda förslag, hemställde att examen i civilrätt för kansliexamen tillsviðare skulle handhas av den propedeutiska kursens ledare. Winroth biträdde förslaget, men hade ytterligare synpunkter. Han ansåg att det borde lämnas närmare föreskrifter till bestämning av tentamensbefogenhet och han upprepade sitt missnöje med att inte själv få

---

³⁵¹ Strömholm 1997 s 54.

³⁵² Strömholm 1997 s 51 ff.

bestämma över den propedeutiska kursen och dess innehåll. Han anklagade Trygger för att inte lämna sannfärdiga uppgifter och förbehöll sig rätten att dra fakultetens framtida förordnande av ledare för den propedeutiska kursen under högre myndighets prövning. Fakultetens beslöt att framställa om utverkande av årligt anslag på 2000 kr till ledaren för den propedeutiska kursen.³⁵³

Vid fakultetssammanträde den 23 maj togs frågan om anordnandet av den propedeutiska kursen för hösten upp. Trygger föreslog åter Elsa Eschelsson och Winroth hemställde att fakulteten skulle förordna honom eller i andra hand docenten Ekeberg, en gammal elev till Winroth. Fakulteten enades om Tryggers förslag och hemställde hos kanslersämbetet om en avgift för kursdeltagarna om 25 kr. Winroth var skiljaktig och hänvisade till sitt yttrande från maj 1904. Winroth anförde den 10 juni besvär över fakultetens beslut att förordna Elsa Eschelsson. Han menade att Elsa Eschelsson inte kände till hans undervisning, att hon anlitat även andra tryckta arbeten och att hon inom ramen för det rättsfilosofiska system från vilket hon inte kunnat frigöra sig, på vissa punkter ställt sin åhörarekrets inför valet av ett flertal möjligheter. Elsa Eschelsson lämnade en förklaring där hon gjorde en mycket noggrann genomgång av professor Winroths anmärkningar och synpunkter. Fakulteten beslöt den 5 augusti att hemställa hos kanslersämbetet att professor Winroths besvär inte måtte leda till åtgärd.

Vid fakultetssammanträde den 3 oktober beslöt fakulteten att hemställa hos kanslersämbetet att förordna Elsa Eschelsson att tills vidare handha examen i ämnet civilrätt för kansliexamen. Förordnandet utfärdades den 10 oktober. I april föreslog fakulteten att Elsa Eschelsson skulle erhålla ett rörligt docentstipendium som blivit ledigt fr.o.m. 1 april.

Vid nästa fakultetssammanträde, den 20 april, upptogs gällande studieplan till granskning. Man beslöt godkänna dekanus, professor Davidson, förslag. Winroth var av skiljaktig mening. Han framförde åter synpunkter på den propedeutiska kursen, och ansåg att Elsa Eschelssons undervisning endast försvårade hans arbete.³⁵⁴

Vid sammanträdet togs frågan om den propedeutiska kursens ledare för höstterminen 1906 upp. Professor Winroth upprepade sitt anbud om att ge kursen i civilrätt och upprepade även olika klagomål på Elsa Eschelsson. Fakulteten beslöt ändå att utse henne till ledare för kursen. Winroth överklagade beslutet. I utlåtande över Winroths besvär hemställde fakulteten att besvären skulle lämnas utan avseende då Elsa Eschelssons kompetens att meddela den aktuella undervisning var höjd över varje tvivel och då den av Winroth föreslagna anordningen medförde olägenheter, eftersom inga offentliga föreläsningar i civilrätt var planerade för hösten.

Fakulteten behandlade också en remiss från akademiska kansliet angående en ansökan från professor Winroth om avsked från professorsämbetet i civilrätt fr.o.m. 1 september med erhållande av en årlig pension. Fakulteten avstyrkte med hänvisning till att Winroth inte anført något som kunde föranleda bifall till ansökan. Professor Reuterskiöld hade

---

³⁵³ Strömholm 1997 s 55 f.

³⁵⁴ Strömholm 1997 s 57 ff.

en annan motivering än den fakulteten kom att använda för beslutet. Den gick ut på att den av Winroth anförda grunden till avskedsansökan inte existerade, då de omständigheterna delvis berodde på Winroth själv. Den omständigheten att Winroth hade avvikande åsikter mot övriga fakultetsmedlemmar kunde inte motivera ett avskedsbeviljande. Winroth hade också lagt in en ansökan om tjänstledighet, vilken fakulteten inte heller kunde bifalla med hänsyn till bristen på tillgängliga lärarkrafter.

18 juni avvisade kanslersämbetet Winroths besvär över fakultetens beslut om ledare för propedeutiska kursen. 22 juni besvärade sig Winroth över kanslersämbetets beslut. Fakulteten behandlade besvären och beslutade med utförliga skäl hemställa att besvären skulle lämnas utan avseende. Kungl. Maj:t avtog den 31 augusti Winroths besvär, och fann inte heller hans avskedsansökan föranleda någon åtgärd. Kungl. Maj:t fann slutligen inte heller skäl att bifalla tjänstledigheten.³⁵⁵

Vid fakultetssammanträde i november 1906 behandlades frågan om ledare för den obligatoriska praktiska kursen. Fakulteten beslutade förordna häradshövding Gustaf Ribbing. Winroth var skiljaktig, och avgav en utredning om hur han principiellt såg på den praktiska kursen, där mycket av resonemanget kunde kännas igen från debatten om den propedeutiska kursen. Han angav även ett antal skäl som skulle göra just Ribbing olämplig.

1907 inrättade Stockholm högskola en juridisk fakultet. Winroth kallades till professor i civilrätt vid densamma. 5 juli stadfäste Kungl. Maj:t professuren. I och med det blev professuren i samma ämne vid Uppsala universitet ledig. Vid sammanträde den 28 juni vid fakulteten behandlades en ansökan från 19 studenter att Winroth skulle förordnas att under höstterminen 1907 hålla tentamen i civilrätt med de som haft honom som lärare. Winroth förklarade sig villig att göra det utan extra ersättning. Fakultetens beslöt att om Winroths avskedsansökan beviljades, göra framställan hos kansler om uppehållande på ett fullt tillfredsställande sätt av professorsämbetet, och hemställde därför att ansökan inte måtte leda till åtgärd.³⁵⁶

När Winroth fick professuren vid Stockholms högskola saknade han anledning att fortsätta striden. Under åren i Uppsala hade han jobbat hårt för att hans åsikter skulle vinna så stor spridning som möjligt såväl inom som utom de akademiska kretsarna. Även om Elsa Eschelsson fortsatte värderas högt för sin skicklighet bland studenter och kollegor, hade hon tagit striden mycket hårt personligt. Hon var inte hårdhudad och situationen hade förändrats vid fakulteten sedan 1897. Flera av dem som närmare kände henne och som lärt sig värdera henne för hennes begåvning hade försvunnit.³⁵⁷

---

³⁵⁵ Strömholm 1997 s 60 ff.

³⁵⁶ Strömholm 1997 s 63 f.

³⁵⁷ Widerström 1929 s 29 f.

7.5.3 Tiden efter 1907

Bland Elsa Eschelssons studenter under hösten 1907 fanns för första gången en kvinnlig student. Denna kom att 20 år efter Elsa Eschelsson bli den andra kvinnan i Uppsala som tog jur. kand.³⁵⁸

Elsa Eschelsson höll den propedeutiska kursen 1907-1910. Hon uppgav sig därvid ha vissa disciplinsvårigheter, vilket hon ansåg beror på det stora antalet studenter, att de inte var så lätta att kontrollera i en stor sal, kursens längd och att det inte gavs tentamen efter kursen, endast ett formellt förhör, och slutligen att hennes auktoritet undergrävts av Winroth.³⁵⁹

1905 utsågs Elsa Eschelsson av Överstyrelsen för rikets allmänna läroverk till inspektor för Uppsala högre elementarläroverk och gymnasium för flickor. Hon trivdes bra och var mycket uppskattad. Med frikostig gåva lade hon grunden för ett vilohem för lärarinnor. Efter Elsa Eschelssons död erhöll skolan till skänks alla de fotografier hon medfört från sina resor.³⁶⁰

Mot slutet av 1906 utgav Elsa Eschelsson sitt kompendium i civilrätt rätt för den propedeutiska kursen. 1907 påbörjade Elsa sitt sista vetenskapliga arbete ”Om skuldebrev enligt svensk rätt”. Detta var inte fullbordat vid hennes död, utan slutredigerades och utgavs av en yngre jurist. Arbetet erhöll mycket lovord, till och med från kombattanten Winroth.³⁶¹ Denne, som under den hätska perioden rått sina elever att fortast möjligt glömma vad de lärt av Elsa Eschelsson under den propedeutiska kursen, lär flera år senare ha reviderat sin uppfattning om hennes insatser. Till Mathilda Staël von Holstein sade han under en tentamen: ”Fröken har väl läst Elsa Eschelssons arbete om skuldebrev? Det är det bästa som är skrivet på området.”³⁶²

I november 1909 anmälde Elsa Eschelsson sjukdomsförfall, varvid fakulteten beslöt uppdra åt docent Wetter och Engströmer att leda delar av kursen, med rätt för Elsa Eschelsson att om hon tillfrisknat innan respektive del av kursen påbörjats, själv leda dessa. 1 december 1909 beslöt fakulteten förordna docent Wikander att avsluta kursen då Elsa Eschelsson ånyo anmält sjukdomsförfall. Fakulteten beslutade då också om att Elsa Eschelsson skulle erhålla intyg från övriga docenter om studenternas deltagande i kursen och att hon antecknade närvaron i deras tentamensbok.³⁶³

Lönereglerskommitténs betänkande från 1911, hittades, tillsammans med remissvaren från konsistorium och fakultet och ett antal tidningsartiklar i ämnet, på Elsa Eschelssons kammare den 8 mars 1911, med Elsa Eschelsson medvetlös bredvid. På hennes skrivbord låg ett konvolut adresserat till Anna Ahlström. Detta innehöll ett antal sidor med kommentarer till fakultetens och konsistoriets yttranden. Hon kommenterade juridiska fakulteten och framför allt professor Reuterskiölds åsikter. Elsa

³⁵⁸ Widerström 1929 s 32. Kvinnan var Eva Andén, se not 209.

³⁵⁹ Strömholm 1997 s 64.

³⁶⁰ Widerström 1929 s 24 f.

³⁶¹ Widerström 1929 s 31 ff.

³⁶² Ekeberg 1960 s 675.

³⁶³ Strömholm 1997 s 66.

Eschelsson hade tidigare frågat denne om fakulteten hade något emot att få en kvinnlig professor. Reuterskiöld hade svarat att inte från någon annan synpunkt än att de var rädda för vad Winroth skulle göra. I anteckningarna till Anna Ahlström hade hon gjort en genomgång av Reuterskiölds ansökningar till professur och påminde om att han länge ansågs inkompetent till de professurer han sökte. Hon framförde att hans omvändning gällande henne började i samband med delningen av civilrättsprofessuren, då han i konsistoriet skulle ha yttrat att det skulle bli svårt att besätta två professurer utan att Elsa Eschelsson skulle få den ena. Elsa Eschelsson avled den 10 mars utan att ha återfått medvetandet.³⁶⁴ I Uppsala var den allmänna uppfattningen att hon tagit sitt liv, nedbruten av universitets orättvisor. Det talades t.o.m. om justitiemord. Hon uppfattades som en martyr i sin kamp för rättfärdighet och kvinnosak.³⁶⁵

I sitt testamente förordnade hon om inrättandet av en stipendiefond efter sin död för kvinnliga juris studerande. Företräde till stipendium hade docent eller den som arbetade på sin doktorsavhandling. Stipendiet skulle kunna sökas av alla kvinnliga juridikstuderande vid Sveriges alla universitet och högskolor. Den första stipendiaten blev Anna Bugge Wicksell 1912.³⁶⁶

I barndomen var hon den gladast bland de glada, full av upptåg och energi. Efter faderns död utvecklades Elsa Eschelsson till en allvarsam person som sällan tog lätt på någonting. Epitet som är återkommande i beskrivningar kring hennes person är bl.a. koncentration, viljestyrka, plikt känsla och ansvar, rättfärdighetskänsla och medkänsla, abstrakt tänkande, logisk skärpa, karaktärsfasthet, ordhållighet, omutlighet, stolt tillknäpphet och förnäm reservation.³⁶⁷

7.5.4 Föreningsarbete

Elsa Eschelsson var en i föreningssammanhang efterfrågad person pga. sin skicklighet. Givetvis ville också kvinnorörelsen se henne i sina led. I ett brev till Lydia Wahlström från den 11 juli 1897 skrev hon att: ”Jag passar icke, jag tror åtminstone icke, att jag passar för det slag af skriftställer, som är i fråga, och särskildt är icke kvinnofrågan en del af juridiken, som särskildt intresserar mig, och kommer jag därför näppeligen att befatta mig mera med den, än nödigt är.”³⁶⁸

Hon kom tydligen att se det nödigt att göra ett antal varierande insatser.

I Uppsala fanns en fröken Anna Pettersson som i 11 år varit kanslibiträde hos rådman Bring vid Uppsala rådhusrätt. Hon hade där skrivit ”småprotokoll” och på egen hand studerat lagen. Därefter hade hon i några år skött korrespondens och skrivit protokoll hos en häradshövding i Stockholm, men hon ville nu få en mera självständig verksamhet. Hon rådgjorde med Elsa Eschelsson, som menade att Anna Pettersson borde läsa

---

³⁶⁴ Strömholm 1997 s 100 ff.

³⁶⁵ Wieselgren 1969 s 116.

³⁶⁶ Strömholm 1997 s 112 f.

³⁶⁷ Strömholm 1997 s 114 f.

³⁶⁸ Strömholm 1997 s 25 f.

studentexamen och sedan juridik. Denna var då 36 år och inte särskilt hågad att ge sig i kast med studier. Elsa Eschelsson ville då inte direkt avråda från företaget, utan lovade hjälpa med råd och dåd om så kunde behövas. Vid Petterssons juridiska byrå arbetade akademiskt bildade jurister, men då det gällde komplicerade frågor sökte Anna Pettersson allt som oftast Elsa Eschelssons hjälp.³⁶⁹

Under våren 1902 diskuterades att i Uppsala bilda en kvinnorösträttsförening. Man ville ha med Elsa Eschelsson, men hon var till en början rätt avvisande. Hon var av åsikten att kvinnosaken skulle föras främst av några få kvinnor som genom att utföra ett lika gott arbete som män på områden som tillhört dem skulle få fördomar att försvinna. Man lyckades dock övertyga henne, och hon satt med som ordförande vid det konstituerande mötet och vid ytterligare ett par. Sedan drog hon sig tillbaka från aktivt deltagande.³⁷⁰

ABKF höll sitt konstituerande möte den 25 mars 1904. Elsa Eschelsson valdes till föreningens första ordförande, och kom att inneha posten fram till 1910. Hon såg det som särskilt viktigt att föreningen skulle ha en strängt saklig karaktär.³⁷¹

Under ordförandetiden i ABKF kom folkskollärarinnornas lönefråga upp till diskussion. Elsa Eschelsson såg det nödvändigt gå till försvar för en viktig princip. Hon utgav en skrift med anledning härav, där hon framhöll att likalönsprincipen tidigare gällt inom yrket och borde göra så även fortsättningsvis. Regeringen kom ändå att föreslå högre lön för män. I sin polemik framhöll Elsa Eschelsson bl.a. att folkskolan var en skola lika mycket för flickor som för pojkar, att proportionen mellan manlig och kvinnlig lärarkraft var 9 mot 4, varför behov att öka antalet manliga lärare knappast kunde sägas föreligga och hon talade om den inverkan på verksamhetslust och arbetsglädje medmänskliga värdering av ens arbete har.³⁷² Andra frågor där ABKF under Elsa Eschelssons ordförandeskap engagerade sig gällde ett par fall angående gift kvinnas anställande som extralärare och dennas löneförmåner. En utredning gjordes angående lärarnas arbetsförhållanden och en om vilka statstjänster som utomlands stod öppna för kvinnor. Vid ABKF:s årsmöte 29 oktober 1910 avgick hon, då hon såg sig förhindrad att delta i vidare styrelsearbete pga. vetenskapligt arbete. Dessutom skulle 1911 års riksdag behandla grunderna på vilka kvinnor skulle få tillträde till de ämbeten om vilka RF §28 rörde sig. ABKF:s styrelse skulle kunna få ingripa, och då Elsa Eschelsson ämnade söka professuren i civilrätt vid Uppsala universitet och därmed bli part i saken, skulle det vara mindre lämpligt om hon stod kvar i styrelsen.³⁷³ Drygt 4 månader senare avled hon.

---

³⁶⁹ Widerström 1929 s 22 f.

³⁷⁰ Widerström 1929 s 20f.

³⁷¹ Strömholm 1997 s 73 f.

³⁷² Widerström 1929 s 23.

³⁷³ Strömholm 1997 s 75.

7.6 Hilma Borelius

7.6.1 Levnadsteckning

Hilma Borelius föddes i Lund 18 december 1869 som äldsta barnet till professorn i teoretisk filosofi, Johan Jacob Borelius.³⁷⁴ Denne var en både omstridd och betydande person i Lunds intellektuella liv. Johan Jacob Borelius var hegelian, och hade inte haft det lätt att få en tjänst vid universitetet, präglad som det var av boströmianismen. 1866 utnämndes han till professor i teoretisk filosofi. Han stannade på sin post till 1898, och avled 1909.³⁷⁵

Hilma Borelius växte upp på Biskopsgatan i Lund. Huset vette ut mot Botaniska trädgården. Hon var sjuklig av sig, och var under långa perioder inte arbetsför pga. illamående och huvudvärk.

Hösten 1881, vid 12 års ålder, skrevs Hilma Borelius in vid Lunds fullständiga läroverk för flickor. Hon började direkt i tredje klass, och avslutade skolgången i femte klass våren 1884.

I slutet av 1880-talet hölls gymnastik i universitetets gymnastiksal tre gånger i veckan. Hilma Borelius och ett trettiotal andra flickor fick lov att delta eftersom antalet kvinnliga studenter var så få. Genom gymnastiken knöts kontakter med kvinnliga studenter, vilket förmodligen hjälpte Hilma Borelius ta beslutet att ta studenten.³⁷⁶

Det kom att dröja innan hon påbörjade studierna för studentexamen. Det fanns inget flickgymnasium i Lund, utan flickor tvingades ta privatlektioner i botanik och matematik för att få studentkompetens. I maj 1891 avlade Hilma Borelius studentexamen som privatist vid Katedralskolan.³⁷⁷

Examensdagen kom med blandade känslor. Studentexamen var visserligen porten till universitetet men att inte få bära den symbolfyllda studentmössan var sorgligt.³⁷⁸

”Hvad t. ex. jag gick miste om genom att inte vid tjuogoett år, som nyblifven student, få bära på mitt hufvud segerstecknet, den vackra hvita mössan, denna för min ungdomliga fantasi just då så poesimättade symbol, kunde icke ersättas af att flera år senare under några timmar eller dagar få bära studentmössan som mötesmärke. Den ensamma privatisten i svart siden – icke den mest koketta flicka skulle den tiden vågat uppträda hvitklädd i mogenhetsexamen, lika litet som vid konfirmationen – den ensamma privatisten gick hem från examen i samma hatt, som hon burit på vägen dit”.³⁷⁹

Den 18 september 1891 skrevs Hilma Borelius in vid Lunds universitet och i Kalmar nation, där fadern var inspektor. I januari 1892 började hon

---

³⁷⁴ Hammar 2000 s 19.

³⁷⁵ Nordenstam 1993 s 18 f.

³⁷⁶ Nordenstam 1993 s 21 ff.

³⁷⁷ Hammar 2000 s 19.

³⁷⁸ Nordenstam 1993 s 24.

³⁷⁹ Borelius 1921 s 339.

följa en förberedande kurs i psykologi för fadern. Hon var ensam kvinnlig student vid föreläsningarna och övningarna under våren. Hilma Borelius tog fil. kand. 1895.³⁸⁰ Efter kandidatexamen var hon osäker om hon skulle fortsätta vid universitetet mot en fil. lic.. Hon kände sig ensam, om inte motarbetad så i alla fall inte särskilt uppmuntrad, och deprimerad. Våren 1897 åkte hon med modern till Paris i syfte att få miljöombyte och öva sin franska. Efter återkomsten till Lund fortsatte hon med sina studier i franska.³⁸¹

Under våren 1898 fick Hilma Borelius erbjudande att vikariera i franska och svenska vid Mariestads högre läroverk för flickor. För första gången undervisade hon, bodde utanför hemmet och tjänade egna pengar. Efter sin vistelse i Mariestad fortsatte hon att studera. Hilma Borelius första tryckta artikel gavs ut 1901. Det var en omarbetning av ett föredrag hon hållit 1898 om Gessners inflytande på den svenska litteraturen. I september 1902 avlade hon fil. lic. med goda betyg.³⁸²

Efter avlagd licentiatexamen var Hilma Borelius ånyo osäker på om hon skulle fortsätta vid universitetet. Hon hade svårt att hitta något intressant ämne för en doktorsavhandling. Hon kom att rådfråga släktingen Lydia Wahlström, som hade disputerat i historia i Uppsala 1900 och nu var lärarinna vid Åhlinska skolan i Stockholm. Wahlström uppmuntrade henne till fortsatta studier, och föreslog ämnet ”Geijers ungdomsår”. Hilma Borelius tvekade, men beslutade sig för att försöka. Då det visade sig att en annan avhandling var under produktion i samma ämne, föreslog professor Wrangel att hon istället skulle skriva om Geijer och tiden före avfallet, vilket blev hennes avhandlingsämne.³⁸³

Hilma Borelius började med arbetet på doktorsavhandlingen hösten 1907. Samtidigt skrev hon även artiklar och recensioner i olika tidskrifter. Hon fick ständigt uppmuntran från professor Wrangel och släktingen Lydia Wahlström, men våndades. Hennes broder hade disputerat 1906 och gift sig året därpå. Fadern var gammal och sjuklig, och hon tyckte hon behövdes i hemmet. Dessutom led hon av olycklig kärlek. Hon fortsatte dock med disputationsarbetet och disputerade 15 november 1909 på avhandlingen ”Erik Gustaf Geijer. Åren före ”affallet”. Efter disputationen fick Hilma Borelius flera förfrågningar om hon inte skulle ansöka om att bli docent. Hon ville dock vänta ett tag, ett skäl till detta kan vara att vid samma tidpunkt rasade striderna kring Elsa Eschelsson som värst i Uppsala. 31 maj 1910 utnämndes Hilma Borelius till Lunds universitets första kvinnliga filosofie doktor. Den 25 november 1910 blev hon den första kvinnliga docenten i nyare litteraturhistoria. Docentutnämmandet var ett vetenskapligt erkännande men innebar ingen tjänst.

Det fanns vid denna tid tre docenturer vid institutionen. Hilma Borelius stod uppsatt i universitetskatalogen för enskild undervisning från vårterminen 1911 till höstterminen 1921, men det förefaller som om hon endast vid ett tillfälle verkligen hade någon student. Motståndet mot

---

³⁸⁰ Nordenstam 1993 s 24 f.

³⁸¹ Nordenstam 1993 s 27.

³⁸² Nordenstam 1993 s 27 f.

³⁸³ Nordenstam 1993 s 32.

kvinnliga lärare var stort. Hilma Borelius bodde efter faderns död 1909 kvar i föräldrahemmet med modern, där de levde på räntor och sparat kapital.³⁸⁴

Under 1911 och 1912 skrev Hilma Borelius artiklar om rösträttsfrågor i olika tidskrifter och blev under 1912 tillfrågad av Sigrid Leijonhufvud om att skriva en artikel om Fredrika Bremer till en samlingsvolym om denna. Hilma Borelius var vid denna tid åter sjuklig. I ett brev till Lydia Wahlström beklagade hon sig över sin situation. Hon kände sig ensam vid universitetet och även i övrigt isolerad pga. sin och moderns sjuklighet.³⁸⁵

Under våren 1914 upptäcktes att Hilma Borelius hade cancer i bröstet. Efter att ha rådfrågat läkare bestämde hon sig för operation. Utgången var ovisst, och hennes oro för död och invaliditet stor. Såväl operation som behandling föll väl ut. Efter sommaren beslutade hon sig för att fara till Stockholm för att göra provår. Under läsåret 1914/15 följde hon provårsföreläsningar och hade egen provundervisning. Hon umgicks mycket med sina vänner i Stockholm, besökte släktingar, gick på konserter och deltog i sällskapet Nya Iduns aktiviteter.

I maj 1915 fick hon brev från professor Wrangel där han frågade om hon ville föreläsa i litteraturhistoria vid universitetet från hösten. Hilma Borelius accepterade, och flyttade åter till Lund. Under våren 1916 biträdde hon även vid seminarieövningar i Estetik med litteratur- och konsthistoria. Därefter kom hon dock inte att ha någon tjänstgöring vid universitetet förrän 1922.

I juli 1917 avled modern. Brodern Johan bodde i Växjö där han arbetade som lektor. Vid bodelningen efter modern uppstod stridigheter kring arvet, vilket ledde till att syskonen bröt kontakten och inte träffades på fem år.³⁸⁶

Efter att ha skrivit två böcker om Carl Gustaf Brinkman tog hon sig nu an forskning om Hedvig Charlotta Nordenflycht. Boken skulle ingå i J A Lindblads förlags i Uppsala populärvetenskapliga serie Svenska kvinnor. När hon påbörjade arbetet märkte Hilma Borelius att forskningen i ämnet var bristfällig och saknade kvinnliga perspektiv. Denna gången undvek hon inte polemik. Manuset blev färdigt i januari 1921, men utgivningen fördröjdes eftersom hon bröt avtalet med förlaget. Då hon var mycket angelägen om att ge ut boken, vände hon sig i maj till Bonniers förlag, vilka gav ut boken hösten 1921. Reaktionerna på arbetet blev kraftiga och hon kom att få utstå hård kritik.

Hilma Borelius försökte sig på en ny inbrytning i universitetsvärlden 1922 då hon blev erbjuden att vikariera en termin som professor i litteraturhistoria. Hon gick in för uppgiften med liv och lust och avsåg sig bl.a. platsen som ordförande i FBF:s lokalstyrelse i Lund, en post hon innehåft sedan 1913. Under vårterminen föreläste hon i svensk litteraturhistoria och ledde proseminariet.

Hösten 1922 ansökte hon som enda sökande om historiska gruppens ledigförklarade docentstipendium. När frågan togs upp på humanistiska

---

³⁸⁴ Nordenstam 1993 s 33 ff.

³⁸⁵ Nordenstam 1993 s 36 f.

³⁸⁶ Nordenstam 1993 s 38 ff.

sektionens möte 15 december 1922 blev diskussionerna heta. Professor Böök menade att docentstipendiet skulle understödja yngre vetenskapsmän, medan professor Kock framförde att det vore orimligt att avstyrka hennes ansökan eftersom docentstipendiets syfte var att befrämja lärar- och forskarverksamhet, och hon visat sig kompetent på båda dessa områden. Man beslutade i enlighet med det senare, och Hilma Borelius fick stipendiet för sex år framöver. Förutom att stipendiet gav förbättrade ekonomiska villkor var Hilma Borelius nu åter verksam i undervisningen vid institutionen. På föreläsningarna deltog i regel mellan 4 och 10 personer, men flera föreläsningar blev också inställda eftersom inga åhörare kom.³⁸⁷ Under dessa år var hon den enda kvinnliga läraren bland universitetets 70 professorer och docenter.³⁸⁸

Hösten 1923 var Hilma Borelius tjänstledig och företog då en resa till Tyskland. Hon insjuknade i lunginflammation och väl hemma tvingades hon ansöka om tjänstledighet.³⁸⁹

De två sista åren av Hilma Borelius liv var två för henne mycket ansträngande år. Hon fick i uppdrag av ett tyskt förlag att skriva ett band om nordisk litteratur som skulle ingå i en stor tysk litteraturhistoria. Hon arbetade även med en utgåva av Nordenflychts samlade skrifter på uppdrag av Svenska Vitterhetssamfundet. De två första delarna utkom 1925 och 1927. Hon hann inte fullfölja projektet före sin död. Den tredje delen utkom 1938, sammanställd av Theodor Hjelmqvist.

Under våren 1931 visade det sig att Hilma Borelius cancer hade kommit tillbaka, och i maj inleddes den första radiumbehandlingen vid Lunds lasarett. Hon avled den 28 januari 1932 vid en ålder av 62 år. I sitt testamente hade Hilma Borelius fördelat arvet till flera av sina vänner, och möbler till Lunds kristliga studentförbund. En donation på 50 000 överlämnades till Lunds universitet för att bilda en stipendiefond för begåvade kvinnliga studenter i humanistiska ämnen vid universitetet. I stadgarna fanns ett tillägg om att om kvinnliga studenter någon gång blev lika ställda som manliga i stipendieavseende, skulle, tidigast 50 år efter hennes bortgång, benämningen ”kvinnliga studenter” utgå ur stipendievillkoren. 1982 ansågs den formella jämställdheten vara nådd.³⁹⁰

Hilma Borelius hade ett stort behov av att bli erkänd och betraktad som en fullödig medlem av det akademiska kollektivet. Detta sågs av många som utmanande och löjeväckande. Ironiska tungor spred ut att Hilma Borelius krävde av människor att de inhämtat en fil. kand. innan hon ansåg dem värda uppmärksamhet. Hennes behov av intellektuellt umgänge blev med tiden alltmer framträdande. Hon fann ofta de kvinnliga studenterna vara för ytliga, varför hon sökte umgänge med de manliga studenterna, där hon hoppades på intellektuellt utbyte oberoende av kön. De kvinnliga studenterna förblev ofta ogifta, och var ett lätt byte för pressen, som ofta

---

³⁸⁷ Nordenstam 1993 s 41 ff.

³⁸⁸ Gagné, Cecilia: Gränsöverskridare eller systemfänge? En jämförelse mellan de första kvinnliga forskarna vid Lunds universitet. I *Kvinnor vid Lunds universitet*, Carlsson Wetterberg, Christina och Blomqvist Göran (red). Lund 2000 s 74.

³⁸⁹ Nordenstam 1993 s 45.

³⁹⁰ Nordenstam 1993 s 46 ff.

utmålade de kvinnliga studenterna som sura och tråkiga ungmör. Sven Stolpe skrev i Idun att han själv delat ”det löja som Hilma Borelius i regel framkallade hos dem som tangerade hennes liv”. Det ville han förklara med att Hilma Borelius var ”så ohyggligt ful”, gjorde ”så argt feministiska utfall mot manliga forskare” och allmänt verkade ”omänsklig och ofullgängen”. I Lund skämtade man ohejdat med Hilma Borelius utseende och aviga uppträdande. Vid ett tillfälle lär hon ha förekommit i ett studentspex under namnet ”Borälian”.³⁹¹

Under 1893 gästade Hilma Borelius Lydia Wahlström i Uppsala. Den senare skrev om mötet: ”Hade jag då vetat vad hon senare berättade mig, att hon efter en lysande fil. kand. examen hade erbjudit sin mor att spara in ett hembiträde i det för övrigt ganska förmögna professorshemmet, så hade jag fått belägg på just det meningslösa självplågeri, som åtminstone då för tiden ”av födsel och ohindrad vana” behärskade så många kvinnor. Det erkännande som hon sedan fick från den vetenskapliga världen, när hon blev docent i litteraturhistoria, väckte naturligtvis också hennes självkänsla, men det lyckades aldrig helt utplåna mindervärdes känslan.”³⁹²

7.6.2 Föreningsarbete

Hilma Borelius hade inte mycket kontakt med de allra första kvinnliga studenterna. De kvinnliga studenter som skrevs in på 1890-talet var få, och de kände inte varandra sedan tidigare. De flesta hade tagit studenten som privatister och bodde fortfarande kvar i hemmet. Fyra av dem var professorsdöttrar. Kanske detta dubbla utanförskap (vare sig insläppt i männens eller kvinnornas värld) är en förklaring till varför Hilma Borelius, ända fram till sin död, kom att engagera sig djupt för de kvinnliga studenterna samt att hon sökte gemenskap och stöd med kvinnor utanför Lunds universitet.

Hilma Borelius tog i ett brev i januari 1893 kontakt med Lydia Wahlström i Uppsala och frågade om de kvinnliga studenternas ställning där. I juni 1893 kom ett brev ställt till Hilma från UKSF där en kvinnlig student från Lund inbjöds till firandet av reformationsjubileumet, dvs. 300-årsfirandet av Uppsala möte. Det blev Hilma Borelius som kom att åka till Uppsala. Hon blev efter det angelägen om att även de kvinnliga studenterna i Lund skulle organisera sig, och på hösten 1895 samlade hon Lunds kvinnliga studenter i hemmet för ett rådslag. Någon förening bildades dock inte med anledning av detta möte, men ett resultat blev att de kvinnliga studenterna fått kontakt med varandra, vilket förde med sig att små träffar arrangerades några gånger per termin. Hilma Borelius höll också kontinuerlig kontakt med Uppsala.³⁹³

Nya kvinnliga studenter kom till Lund, och vid en träff på Lundhs konditori i november 1900 bildades Lunds kvinnliga studentförening. Hilma Borelius valdes till föreningens första ordförande. Hon var föreningens

---

³⁹¹ Hammar 2000 s 22 f.

³⁹² Wahlström 1949 s 108.

³⁹³ Nordenstam 1993 s 26 f.

ordförande till och med höstterminen 1903, vice ordförande höstterminen 1904 och åter ordförande vårterminen 1905. Liksom de andra medlemmarna höll hon föredrag i föreningen.

Ett annat exempel på hennes intressen och organisationssträvanden är hennes önskan 1897 att bilda en bibelkrets bland de kvinnliga studenterna i Lund. Hon hade ett brinnande intresse för religiösa frågor. Övrigas engagemang var dock svagt, under hösten 1898 var det bara Hilma Borelius och två till som deltog i kretsens möten.³⁹⁴

I maj 1920 stiftades Vetenskaps societeten i Lund. Hilma Borelius och Marianne Mörner, som disputerat på en avhandling i romerska språk 1917, valdes omedelbart in. Hilma Borelius var en av de arbetande ledamöterna ända fram till sin död. Vid samma tidpunkt valdes hon också in som ledamot i Sveriges författarförening och från 1921-1926 var hon medlem av FBF:s styrelse.³⁹⁵

7.7 Anna Bugge Wicksell

7.7.1 Levnadsteckning

Anna Bugge föddes 17 november 1862 på gården Ulrikshöi vid Ekersund i Norge. Hennes far var telegrafinspektör. Anna Bugges farfar och morfar var bröder och båda präster. Hon vistades mycket hos sina farföräldrar. Det torde ha varit farfadern som väckte hennes intresse för språkstudier, han ansågs vara en mycket lärd man, särskilt i klassiska språk. Anna Bugge var alltid mycket vaken och intresserad och gillade att lyssna på vad de äldre talade om.³⁹⁶

Något som karaktäriserade Anna Bugge genom hela livet var att hon gärna lyssnade på vad andra sade utan att själv yttra sig. Inte för att hon inte kunde uttrycka sig, men för henne var det viktigaste alltid själva saken, inte vad hon själv gjorde eller sade. I sina skrifter underlät hon ofta att tala om vad hon själv gjort eller de uppdrag hon haft.³⁹⁷

Anna Bugge fick sitt artium³⁹⁸ som privatist på våren 1885 som den femte norska studentskan. Hon påbörjade genast sina studier vid universitetet och tog sin ”anden examen”, dvs. fil. kand., i latin, franska och engelska 1887. Efter det började hon läsa juridik. Hennes slutmål var att bli advokat, något som inte blev möjligt förrän 1904 för kvinnor i Norge. Hon arbetade jämsides med studierna, både som extralärare och med föreningsarbete.³⁹⁹

Anna Bugge hade tidigt blivit engagerad i föreningsliv. Redan innan hon avlagt studentexamen blev hon sekreterare i Skuld, de kvinnliga

---

³⁹⁴ Nordenstam 1993 s 29 ff.

³⁹⁵ Nordenstam 1993 s 41.

³⁹⁶ Petrini, Gulli: Anna Bugge Wicksell. En internationell märkeskvinna. Stockholm 1934 s 5.

³⁹⁷ Petrini 1934 s 6.

³⁹⁸ Den norska motsvarigheten till studentexamen

³⁹⁹ Wicksell Nordqvist 1985 s 39.

studenternas klubb.⁴⁰⁰ Denna upplöstes 1885 och stora delar av den gick upp i Norsk Kvinnesaksforening, som hade bildats på sommaren 1884, delvis på initiativ av medlemmarna i Skuld.⁴⁰¹ Hon blev ordförande där 1888 men tvingades snart avsäga sig uppdraget pga. bristande tid, då hon tog plats som lärarinna först i Oslo och senare i Tönsberg.⁴⁰²

För att inte orsaka en spricka i Kvinnesaksforeningen beslöt sig de rösträttsivrige för att bilda en särskild förening för att driva rösträttsfrågan. Så blev Kvinnestemmetsforeningen bildad en höstkväll 1885. Bland grundarna fanns Anna Bugge. I Kvinnesaksforeningen arbetade man mer allmänt för att förbättra kvinnors ekonomiska och sociala villkor, i Kvinnestemmetsforeningen var man mer militant. Alla medlemmar arbetade aktivt med att skaffa nya medlemmar och med att driva propaganda med föredragsresor och utskickande av ett slags kedjebrevsbroschyrer.⁴⁰³

Vid ett fredsmöte i Köpenhamn träffade hon Knut Wicksell. De blev mycket förtjusta i varandra, dansade tillsammans i Fredriksbergs have, och Anna Bugge skrev sedan ett brev till sin vän Fredrikke Mörck och beskrev hur intagande han var. Bekantskapen fortsattes sedan i Paris, där de 1889 beslöt att förena sina öden.⁴⁰⁴

Knut Wicksell föddes på Söder i Stockholm den 20 december 1851 i ett ekonomiskt någorlunda välställt småhandlarhem.⁴⁰⁵ Efter att ha börjat sina studier med enskild undervisning skrevs han in vid Maria elementarläroverk hösten 1860. Därifrån gick studierna via Stockholms gymnasium från hösten 1866 till Uppsala.⁴⁰⁶ Knut Wicksell skrev in sig vid Uppsala universitet hösten 1869. I januari 1872 tog han fil. kand. och fortsatte sina studier med sikte på en licentiatexamen i matematik och fysik.⁴⁰⁷

Ett stipendium för utlandsstudier förde honom till Köpenhamn, där han bl.a. följde ett kvinnomöte, från vilket hans starkaste intryck var ”att det äntligen tyckes börja gå upp för folk att icke blott likställighet med mannen (för överklassdamerna) utan även en viss jämlikhet sinsemellan är och bör vara målet för kvinnorörelsen”. Han träffade där för första gången Anna Bugge, och han skrev hem till sin vän Öhrvall att hon var ganska trevlig och hygglig och såg rätt pigg ut.⁴⁰⁸

Knut Wicksell tillbringade sedan en tid i Berlin, under vilken han brevväxlade med Anna Bugge. Han skrev hem till Öhrvall att ”naturligtvis rör sig vår korrespondens såsom förmodligen all brevväxling mellan herrar och damer huvudsakligen om ”elskoven”; jag har försökt göra henne till adept för min åsikt, att man kan älska mer än ett föremål, men därpå tycks hon ej vilja gå in”.⁴⁰⁹

---

⁴⁰⁰ Petrini 1934 s 7.

⁴⁰¹ Wicksell Nordqvist 1985 s 38.

⁴⁰² Petrini 1934 s 7.

⁴⁰³ Wicksell Nordqvist 1985 s 39 f.

⁴⁰⁴ Petrini 1934 s 9.

⁴⁰⁵ Gårdlund, Torsten: Knut Wicksell. Rebell i det nya riket. Stockholm 1990 s 13 f.

⁴⁰⁶ Gårdlund 1956 s 20.

⁴⁰⁷ Gårdlund 1956 s 27.

⁴⁰⁸ Gårdlund 1956 s 128.

⁴⁰⁹ Gårdlund 1956 s 136

Sommaren 1889 reste han till Kristiania för att träffa Anna Bugge. Hon var 27 år, liten, tunn och rödhårig med bruna ögon. Begåvad och målmedveten, även radikal, på ett balanserat och praktiskt sätt. Knut Wicksell fick lämna staden brådstörtat efter att han föreslagit Anna ett äktenskap av den sort han tänkt ut för sitt föredrag om äktenskapets framtid.

”Minns att jag är sträng i kravet, fordrar intet eller allt”. Han ansåg det vara en plikt att själv leva som han sökt lära andra, därför ville han att de skulle förenas utan vigsel men under utväxlande av kontrakt om barnförsörjning och arvsförhållanden.⁴¹⁰ Knut Wicksell var av åsikten att äktenskap såsom det bestämdes av svensk lag var omoraliskt, då det ställde kvinnan under mannens beroende och målsmanskap. Enligt svensk lag måste personer som tillhörde svenska statskyrkan underkasta sig kyrklig vigsel om de ville gifta sig i Sverige. Även äktenskap ingångna i främmande land efter det landets lagar blev lagliga i Sverige, och då parterna befann sig i Paris och kunde få civil vigsel, rådde Knut Wicksells vänner honom att underkasta sig detta för Anna Bugges skull. Knut Wicksell kunde dock inte kompromissa med sitt samvete, han ville protestera mot de orättvisa äktenskapslagarna.⁴¹¹

Anna Bugges föräldrar blev förkrossade och fadern åkte till Paris för att övertala Knut Wicksell, men förgäves. Paret valde att förena sig utan laga vigsel. För att visa att det var fråga om en verklig livsgemenskap iakttog de formaliteten att i vittnens närvaro förklara sig förenade. Ett kontrakt rörande inbördes skyldigheter upprättades och bevittnades. Föreningen annonserades även i tidningarna. Att Knut Wicksell satte Anna Bugge på svårt prov förstod han nog, också att hennes val försvarades av hänsyn till hennes högborgerliga och konservativa familj där dessutom både hennes farfar och morfar var prostar.⁴¹²

Makarna stannade i ett år i Paris. Under tiden i Frankrike var Anna Bugge Wicksell vid flera tillfällen ordentligt sjuk. Hon bagatelliserade det som blodbrist, men av Knut Wicksells brev till vänner framgår att hon haft några långvariga infektioner. Paret talade en del om vad Anna Bugge Wicksell skulle göra när de kom åter till Sverige. Själv ville hon fortsätta sina avbrutna juridiska studier, vilket understöddes av Knut Wicksell. Han skrev hem och begärde ned en del juridisk litteratur.⁴¹³

”Hon är tämligen villrådig, stackars liten”, skrev Knut Wicksell till sin vän Frölander i mitten av september, ”hon fruktar att alla vägar skola stängas för henne i Sverige, vad hon än väljer”. Småningom bestämde Anna Bugge Wicksell sig för att ta svensk jur. kand. för att bli advokat: ”Jeg blir alt mere og mere overbevist om at det praktiske juristeri vist er mit egentlige hold i denne verden”. Hade det verkligen blivit så att hon fortsatt med sina advokatplaner skulle hennes avstående från vigseln få praktisk mening, då hon som lagligen gift i Sverige skulle ha varit omyndig och ej kunnat utöva advokatycket.⁴¹⁴

---

⁴¹⁰ Gårdlund 1956 s 136.

⁴¹¹ Petrini 1934 s 11.

⁴¹² Wicksell Nordqvist 1985 s 11.

⁴¹³ Wicksell Nordqvist 1985 s 92 f.

⁴¹⁴ Gårdlund 1956 s 141.

Hemresan sommaren 1889 gick över London och Köpenhamn. I Köpenhamn höll Anna Bugge Wicksell två föredrag vid en av danska kvinnosamfundet anordnad kongress. Det ena gällde fredsfrågan, det andra kvinnans ställning i äktenskapet enligt norsk, dansk och svensk rätt. Hennes föredrag om framtidens äktenskapslagstiftning presenterade paret eget exempel som ett modernt alternativ. Paret anlände i augusti 1890 till Stockholm. I oktober flyttade de in i en lägenhet på Engelbrektskatan.⁴¹⁵

Den 22 oktober födde Anna Bugge Wicksell paret första son. Ellen Key kom på dagliga besök för att hjälpa henne så att Knut Wicksell fick ägna sig åt sina studier.⁴¹⁶ Familjen levde under små omständigheter. Knut Wicksell idkade studier, skriftställar- och föreläsningsverksamhet medan Anna Bugge Wicksell skötte hemmet. Hon följde alltid med sin tid och var insatt i alla aktuella frågor.⁴¹⁷

Trots att hon nyligen blivit mor fortsatte Anna Bugge Wicksell arbeta. Hon hjälpte Knut Wicksell med hans artiklar och föredrag, och utarbetade också egna föredrag om hustruns rättsliga ställning. Dessa föredrag höll hon sedan i Verdandi och utarbetade dem senare till en broschyr, till vilken Björnsterne Björnson skrev ett förord. Broschyren utkom i Sverige, Norge och Danmark 1891, och bidrog till att ge Anna Bugge Wicksell en starkt ställning, samtidigt som det i Sverige drog uppmärksamheten till hennes ogifta civilstånd.⁴¹⁸

Anna Bugge Wicksell tvingades lägga sina juridikstudier på is, då hennes tid gick åt till att tillsammans med Knut Wicksell skaffa fram pengar till familjens försörjning genom artiklar, småskrifter och föredrag. Hon åtog sig bl.a. att svara för redigering och utgivning av tidskriften Fritänkaren, som utgavs av Utilitaristiska sällskapet.

I november 1893 föddes andra sonen. Kring den tiden uppstod många infekterade debatter kring Knut Wicksells polemiska inlägg i dagspolitiken. Anna Bugge Wicksells situation som norska gjorde inte hennes situation lättare. För att få en lugnare och hälsosammare miljö hyrde familjen en villa i Djursholm från sommaren 1894.⁴¹⁹

Knut Wicksell färdigställde sin avhandling om skatteväsendet och disputerade i maj 1895. Han började därefter se sig om efter docentur.⁴²⁰ Ansökningarna avstyrktes från såväl Lund som Uppsala, den enda möjligheten som fanns var en docentur vid Stockholms högskola. Anna Bugge Wicksell hade efterhand tagit ledningen när det gällde de praktiska sidorna av makens akademiska strävanden. I slutet av sommaren såg hon som bästa alternativ att skicka Knut Wicksell utomlands medan hon och hans vänner sökte manövrera fram en docentur.⁴²¹

Knut Wicksell reste till Berlin och Anna Bugge Wicksell verkade med all makt för docenturen vid högskolan. Uppgiften var att först få en sådan

---

⁴¹⁵ Wicksell Nordqvist 1985 s 100 ff.

⁴¹⁶ Gårdlund 1956 s 147.

⁴¹⁷ Petrini 1934 s 13.

⁴¹⁸ Wicksell Nordqvist 1985 s 109 f.

⁴¹⁹ Wicksell Nordqvist 1985 s 116 ff.

⁴²⁰ Gårdlund 1956 s 182 f.

⁴²¹ Gårdlund 1956 s 185 ff.

befattning inrättad och helst också inriktad på en senare professur.⁴²² Knut Wicksell kom tillbaka till Sverige i mitten av december utan någon väntande docentur. För att kunna komma in vid juridiska fakulteten var han tvingad att avlägga fullständig jur. kand.⁴²³ Familjen resignerade, och flyttade 1897 till Uppsala där Knut Wicksell tog en jur. kand. på 1 ½ år och blev färdig i början av april 1899.⁴²⁴ Några veckor senare kallades han till en docentur i nationalekonomi med finansrätt vid Uppsala universitet. Med hjälp av vänner vid juridiska fakulteten i Lund fick Knut på förordnande upprätthålla den professur i nationalekonomi som ledigförklarades där i slutet av 1899.⁴²⁵

Familjen flyttade till en våning på Helgonabacken i Lund. Då de nu hade en stadig inkomst kunde de införskaffa en del nytt till hemmet och börja avbetala sina skulder. ”Vi ha dels köpt, dels låtit uppputsas och omkläda en del möbler för att vederbörligen imponera på lundaborna, som i allmänhet äro något materialistiskt anlagda”.⁴²⁶

1901 utnämndes Knut Wicksell till e. o. professor i nationalekonomi. Hans kontroversiella åsikter låg honom i fatet, och han fick inte tjänsten förrän efter en viss kamp.⁴²⁷ I mer än ett års tid var det stridigheter kring professorsutnämningen. Knut Wicksells personliga åsikter anfördes mot honom både i fakulteten och konsistoriet, och prokanslern, biskop Gottfrid Billing, avstyrkte utnämningen. Kring ärendet växte fram en stark opinion, där de konservativa menade att Knut Wicksells åsikter gjorde honom olämplig som akademisk lärare, medan andra framhöll att om utnämningen hindrades, både åsiktsfrihet och forskningens frihet var i fara.⁴²⁸

Anna Bugge Wicksells intresse i Knut Wicksells vetenskapliga prestationer var inte bara en pengafråga, utan hennes önskan att stödja hans akademiska arbete reflekterade hennes övertygelse att det var genom sådant arbete som Knut Wicksells radikala åsikter skulle nå en större publik.⁴²⁹

Anna Bugge Wicksell fick fortsätta utstå regelbundna bekymmer med anledning av Knut Wicksells radikala livsåskådning, exempelvis p.g.a. unionskrisen Sverige-Norge, hans proryska åsikter om försvaret och hans tid i fängelse. I föredrag och tidningsartiklar hade Knut Wicksell under 1880-talet propagerat för barnbegränsning i äktenskapet med hjälp av preventivmedel. Knut Wicksell var inspirerad av nymalthusianismen, som framhöll att fattigdom och nöd till stor del berodde på överbefolkning. Därför propagerade anhängarna för små familjer med endast två eller tre barn. Uppmaningen att gifta par borde använda preventivmedel var något som väckte mycket uppseende och gick emot tidens allmänna värderingar.

---

⁴²² Gårdlund 1956 s 189.

⁴²³ Gårdlund 1956 s 193.

⁴²⁴ Wicksell Nordqvist 1985 s 120.

⁴²⁵ Gårdlund 1956 s 195 ff.

⁴²⁶ Gårdlund 1956 s 200.

⁴²⁷ Petrini 1934 s 15.

⁴²⁸ Ulvros, Eva Helen: Professorskor och professorsdöttrar – 1800-tal och sekelskifte. I *Kvinnor vid Lunds universitet, Carlsson Wetterberg, Christina och Blomqvist Göran (red)*. Lund 2000 s 38.

⁴²⁹ Jonung, Christina and Persson, Inga: Anna and Knut. Lund 1998 s 7.

Många var rädda för att en diskussion i denna känsliga fråga kunde bidra till en osedlig livsstil rent allmänt.⁴³⁰

Den akademiska världen i Lund såg ned på familjen Wicksells idéer och livsstil, det ogifta professorsparet som ofta sågs gå hand i hand, som bodde på landet, med professorn som handlade mat och bar omkring sina böcker tillsammans med grönsaker i en skottkärra, som undervisade barnen i hemmet och som krävde att barnen skulle slippa religionsundervisning när de började skolan.⁴³¹

Anna Bugge Wicksells syster, Erika Knudtzon, dog strax före jul 1902 efter att ha fött sitt fjärde barn, en liten pojke. Anna Bugge Wicksell bestämde sig genast att hon skulle ta hand om den lille. Knut Wicksell var helt enig, liksom parets barn Sven och Finn som glädde sig åt en lillebror. Omedelbart efter jul åkte Anna Bugge Wicksell upp till Kristiania och hämtade den lille Erik. Denne kom att stanna i familjen, men blev aldrig adopterad eftersom han hade sin riktiga far i livet ända till 1916.⁴³²

1904 blev Knut Wicksell av juridiska fakulteten enhälligt kallad till ordinarie professor. I det konservativa Lund var opinionen till att börja med starkt emot Knut Wicksell och hans familj. Det hördes åtskilligt försmädligt tal om fröken Bugge som bodde tillsammans med herr Wicksell. Även om Anna Bugge Wicksell visste om vad som sades, märkte hon som person föga av det, utan menade att alla var hövliga och hyggliga mot henne. Makarna hyrde nu en gammaldags villa en halvtimmes väg utanför Lund dit det varken gick järnväg eller spårvagn.⁴³³

Våren 1905 var familjesituationen sådan att Anna Bugge Wicksell vågar satsa på sin egen utbildning. Hon ansökte hos konungen om rätt att vid Lunds universitet avlägga jur. kand., och styrkte sin kompetens för studierna med sina norska betyg samt ett intyg att hon fullt behärskade svenska språket i tal och skrift. Universitetets alla instanser kom att uttala sig över hennes ansökan. Först juridiska fakulteten, där professorerna framförde betänkligheter över att ”professor Knut Wicksells livsledsagarinna” skulle examineras inför den fakultet där professor Knut Wicksell var ledamot och att vissa betyg skulle bedömas av professorns närmaste ämbetsbröder. Man kom så småningom fram till att man med tvekan kunde bifalla ansökan om examinationen av nationalekonomi gjordes någon annanstans. Konsistoriet avstyrkte. Prokanslern avstyrkte. Kungl. Maj:t gav sitt nådiga tillstånd med förbehåll om examination i nationalekonomi vid Uppsala universitet.⁴³⁴

För att räcka till för familj och studier delade Anna Bugge Wicksell upp sin dag. Om förmiddagarna skötte hon studierna inne i Lund, om eftermiddagen var hon hemma med barnen. En orsak till att hon bestämde sig för att förverkliga sina studieplaner var troligen att hon måste tänka på att kunna försörja sig om Knut Wicksell skulle dö. Hennes ställning var

---

⁴³⁰ Ulvros 2000 s 37 f.

⁴³¹ Jonung/Persson 1998 s 7.

⁴³² Wicksell Nordqvist 1985 s 134 f.

⁴³³ Petrini 1934 s 16.

⁴³⁴ Wicksell Nordqvist 1985 s 144.

ganska vanskelig då hon inte var lagligt vigd och dessutom var norsk medborgare.⁴³⁵

Under Anna Bugge Wicksells första studieår kom kulmen på unionskrisen. Makarna var djupt engagerade. Tidigare hade Anna inte på allvar upplevt att det kunde vara svårt att vara norska i Sverige, men nu blev det annorlunda. Kombinationen norsk medborgare som levde ihop med radikal svensk samhällsomstörtare blev för svår. Hon började känna av misstro och avståndstagande, särskilt i Lund. Anna Bugge Wicksell reste till Norge i juni 1905 för att se hur hennes norska vänner reagerade. Hon fick då uppleva hur man i Norge kände glädje och lättnad, medan man i Sverige var arg och upprörd.⁴³⁶

Anna Bugge Wicksell var inte så bråkig som sin make. Hon hade inte hans behov att uppta även ganska likgiltiga ting som principalsaker. I det stora hela hade de dock båda samma radikalt liberala ståndpunkt och kunde därför samarbeta och förstå varandras strävanden.⁴³⁷

Vid Tegnérfesten i Lund 1905 höll Knut Wicksell ett omstritt tal i unionsfrågan där han höll på att råka i handgemäng. Anna Bugge Wicksell höll även hon ett tal i unionsfrågan några dagar senare, vid ett möte anordnat av Juridiska Föreningen. Här förekom inga demonstrationer, men Anna Bugge Wicksell talade lika tydligt som Knut Wicksell för ett rättvist bedömande av Norges handlingar.⁴³⁸

1908 dömdes Knut Wicksell till 2 månaders fängelse då han vid ett föredrag hållet i Stockholm hade yttrat sig emot läran om den obefläckade avlelsen. Knut Wicksell avtjänade sitt straff i Ystad och hade det inte alltför illa. Han fick arbeta i lugn och ro enligt egen utsago.

Efter hand växte Knut Wicksells anseende som vetenskapsman, vilket bland annat manifesterade sig i att han utsågs till juris hedersdoktor vid Oslo universitet 1911. Även inom landet började man uppskatta hans framstående förmåga som nationalekonom, och han anlätades som sakkunnig i beskattningsfrågor sedan han 1916 avgått som professor vid uppnådd pensionsålder.⁴³⁹

Anna Bugge Wicksells engagemang i samhällsfrågor sinkade hennes studier, men studierna var i sig ett medel för henne att bättre kunna göra sin samhällsplikt. Hennes hälsa var dessutom sviktande.⁴⁴⁰ Oavsett detta lyckades hon i januari 1911 ta sin jur. kand., i en sådan brådska att hon pga. en resa till Stockholm i freds- och rösträttsärenden inte ens hann kvittera ut sitt betyg från fakulteten. Anna Bugge Wicksell hade från början varit inställd på att använda sin juridiska examen för att bli advokat, och hade ett tag planerat att praktisera på ett advokatkontor i Malmö. Efterhand fann hon det mer lockande att närmare studera internationell rätt. Under 1912

---

⁴³⁵ Petrini 1934 s 18.

⁴³⁶ Wicksell Nordqvist 1985 s 144 f.

⁴³⁷ Petrini 1934 s 20.

⁴³⁸ Wicksell Nordqvist 1985 s 148.

⁴³⁹ Petrini 1934 s 21 f.

⁴⁴⁰ Wicksell Nordqvist 1985 s 150.

tilldelades Anna Bugge Wicksell som första stipendiat det Eschelssonska stipendiet för folkrättsliga studier.⁴⁴¹

Hösten 1912 flyttade familjen till Svanegatan. I slutet av 1912 valdes Anna Bugge Wicksell till stadsfullmäktige i Lund. Ett år senare kunde hennes man tala om att hon snart var god vän med halva Lund. Anna Bugge Wicksells alltmer omfattande verksamhet inom fredsrörelsen och den kvinnliga rösträttsrörelsen gjorde att Knut Wicksell blev periodvis helt lämnad åt sig själv. När Anna Bugge Wicksell vid årsskiftet 1915 var uppe på ett Stockholmbesök, skrev han att de borde arbeta tillsammans liksom förr. ”Det var så trevligt den tiden, då mammikan var min handsekreterare och kritiker på samma gång. Den tiden gjorde jag något”.⁴⁴²

Till en början var vänkretsens inställning till Anna Bugge Wicksell beskyddande. Hon beskrivs som liten och späd och hennes situation både ekonomiskt och socialt vanskelig. Man upptäckte snart hennes klara intellekt och hennes praktiska handlag, hennes kunnskap i organisatoriska frågor, vana att uppträda, att tala, entusiasmera. Man upptäckte att hon var en harmonisk, lycklig människa som hellre gav än tog beskydd.⁴⁴³

Efter Knut Wicksells pensionering flyttade familjen sommaren 1916 till Stockholm. Professorsåren hade ekonomiskt betytt att familjen blivit skuldfri, men man hade inte hunnit lägga upp något sparkapital. Vännerna ställde åter upp för paret Wicksell och gjorde en pengainsamling för uppförandet av en villa.⁴⁴⁴

1920 blev Anna Bugge Wicksell svensk delegat i Nationernas Förbund. Hon reste ständigt mellan Mörby och Genève, var borta 2-3 gånger om året och månadsvis i taget.⁴⁴⁵ Hennes resor gjorde livet ensamt för Knut och han klagade mycket om att han var rastlös och hade svårt att komma vidare i sitt akademiska arbete.⁴⁴⁶

Knut Wicksell insjuknade under våren 1926, och dog i sitt hem den 3 maj, 76 år gammal.⁴⁴⁷ Det blev stor uppslutning vid begravningen, och många lovordande tal hölls. Den ändrade uppfattningen manifesterade sig också i att Anna Bugge Wicksell fick pension efter Knut Wicksell som om han varit hans lagvigda maka. En bidragande orsak var väl också att Anna Bugge Wicksell då blivit aktad medlem av NF:s mandatkommission och haft flera uppdrag i utrikesdepartementet.⁴⁴⁸ Anna Bugge Wicksell avled 1928.

7.7.2 Föreningsarbete

Anna Bugge Wicksell var en stark anhängare av föreningsrörelsen. Hon var av åsikten att endast med en stark organisation i ryggen kunde man driva

---

⁴⁴¹ Wicksell Nordqvist 1985 s 180 f.

⁴⁴² Gårdlund 1956 s 294 ff.

⁴⁴³ Wicksell Nordqvist 1985 s 125.

⁴⁴⁴ Gårdlund 1956 s 317.

⁴⁴⁵ Wicksell Nordqvist 1985 s 197.

⁴⁴⁶ Jonung/Persson 1998 s 8.

⁴⁴⁷ Gårdlund 1956 s 357.

⁴⁴⁸ Petrini 1934 s 23.

igenom sina krav. Fanns det inga lämpliga organisationer, måste man skapa dem.⁴⁴⁹ Anna Bugge Wicksell hade redan under hösten 1891 tagit kontakt med den svenska kvinnorörelsen.⁴⁵⁰ Sommaren 1902 inbjöds de svenska kvinnoföreningarna till nordiskt möte i Kristiania. Anna Bugge Wicksell kom som personligen inbjuden till sin gamla Kvinnesaksförening, och hon deltog som privatperson i diskussionerna. Anna Bugge Wicksell kom senare att spela en roll särskilt som samordnare av de internordiska kontakterna.⁴⁵¹

Anna Bugge Wicksell blev i Lund engagerad i FKPR där hon snabbt blev sekreterare i lokalavdelningen.⁴⁵² Under de två årtionden som rösträttsrörelsen varade arbetade kvinnorna målmedvetet och med mycken hänförelse både vad gällde agitation och upplysning. I detta arbete tog Anna en synnerligen verksam del. Hilma Borelius var hela tiden centralstyrelsemedlem, men Anna Bugge Wicksell var suppleant och hade tillåtelse att delta i styrelsens överläggningar även när den ordinarie medlemmen var närvarande. När Skåneförbundet bildades för att bättre samordna föredrag och möten för de olika föreningarna blev hon verksam även där och var under några år förbundets ordförande. När hon 1916 flyttat till Mörby invaldes hon i verkställande utskottet och hörde sedan till ledningen av det hela.⁴⁵³

Anna Bugge Wicksell hade mycket kontakt med LFKPR i Stockholm, och utsågs på centralstyrelsemötet i Gävle 1904 till Sveriges delegat vid den första internationella rösträttskongressen i Berlin 1904. Föreningen i Lund protesterade mot att en norsk medborgare skulle representera Sverige och röstade bort Anna Bugge Wicksell ur styrelsen under hennes frånvaro i Gävle. En skrivelse skickades till centralstyrelsen om ärendet. Anna Bugge Wicksell kom ändå att åka som svensk representant till kongresserna i Berlin 1904, Köpenhamn 1906, Amsterdam 1908 och London 1909.⁴⁵⁴ Hennes klara huvud, juridiska kunskaper och stora språkskicklighet gjorde henne till en ovärderlig medlem av de internationella kongresserna, och hon deltog energiskt i arbetet däremellan.⁴⁵⁵

I augusti 1911 åkte Anna Bugge Wicksell på valturné med Karl Staaff. Turnén gav önskat resultat, och på hösten fick Staaff bilda sin andra regering. Anna Bugge Wicksell kom att anlitas av denna för att medverka vid avfattandet av regeringens proposition om kvinnlig rösträtt.⁴⁵⁶ Bland de skäl som fick kvinnorna att arbeta för rösträtten var det en sak Anna Bugge Wicksell gärna påminde om – vikten av rösträtt för kvinnornas egen utveckling.⁴⁵⁷

I upplysningsarbetet hade Anna Bugge Wicksell sin dryga del. Hon var en utmärkt talare, saklig och redig. Hon höll ofta föredrag framför allt i

---

⁴⁴⁹ Wicksell Nordqvist 1985 s 123.

⁴⁵⁰ Wicksell Nordqvist 1985 s 111.

⁴⁵¹ Wicksell Nordqvist 1985 s 161 f.

⁴⁵² Petrini 1934 s 25.

⁴⁵³ Petrini 1934 s 28 f.

⁴⁵⁴ Nordenstam 1993 s 30.

⁴⁵⁵ Petrini 1934 s 32.

⁴⁵⁶ Wicksell Nordqvist 1985 s 169f.

⁴⁵⁷ Petrini 1934 s 36.

juridik och internationella frågor. Ett av hennes mest beaktade inlägg förekom vid centralstyrelsemötet i Jönköping 1910 om gift kvinnas kommunala rösträtt. Landsföreningen gav också ut en broschyr i ämnet författad av Anna Bugge Wicksell.⁴⁵⁸ Hon hade nämligen ”upptäckt” den gifta kvinnans rösträtt. 1909 hade gjorts en förändring i kommunallagen vilket ledde till att en gift kvinna, pga. samtaxeringen med sin make, kunde få valrätt vid i princip hur liten inkomst som helst.⁴⁵⁹

Lydia Wahlström om Anna Bugge Wicksells upptäckt vid LFKPR:s årsmöte i januari 1910: ”Mötet fick från början en hoppfull karaktär genom jur. kand. fru Anna Bugge-Wicksells upptäckt, att den nya bevillningsförordningen – om också genom en blunder av lagstiftarna - gett de gifta kvinnorna rätt att deklarerera för även den minsta årsinkomst, om denna inkomst endast tillsammans med mannens uppgick till 500 kronor.”⁴⁶⁰

Under åren närmast efter kriget blev Anna Bugge Wicksells arbete mer och mer inriktat på internationella förhållanden, men hon övergav inte för det sina gamla intressen. Hon var bland annat med och bildade Sveriges Husmodersföreningars riksförbund. Hon hjälpte Internationella klubben vid dess tillkomst. Hon var verksam medlem i ABKF och i Nya Idun och var med och bildade Frisinnade kvinnors riksförbund 1921. Anna Bugge Wicksell satt också i kommunalfullmäktige i Danderyd och fortsatte genom åren att hålla föredrag och författa tidningsartiklar och småskrifter.⁴⁶¹

Av alla de saker Anna Bugge Wicksell ägnade sig åt torde fredsfrågan legat hennes hjärta närmast. Att hon under flera år var förhindrad att personligen delta förminskade inte hennes intresse i saken. Anna Bugge Wicksell var av åsikten att mellanfolkliga metoder var sättet att lösa konflikter istället för krig.⁴⁶² Hon trodde inte på hastiga omvändelser och snart vunna resultat, utan arbetade alltid på lång sikt. I fullkommandet av den mellanfolkliga rätten såg hon den enda möjligheten att för framtiden undvika krig.⁴⁶³

1907 var Anna Bugge Wicksell med och bildade Lunds fredsförening där hon blev sekreterare. Föreningen verkade mest genom att anordna offentliga fredsföredrag. 1911 slogs flera olika fredsföreningar i Sverige samman och bildade svenska fredsförbundet, och Anna Bugge Wicksell tog aktiv del i bildandet. Hon satt med i den kommitté som skulle författa ett uttåg och utarbeta program och stadgar för den blivande föreningen.⁴⁶⁴

Anna Bugge Wicksell var med vid bildandet av Nationernas Förbund i september 1920. Hon utsågs till suppleant och deltog sedan ända till sin död i denna egenskap i Församlingens sammanträden. Hon insattes också i ett eller flera utskott och fick snart ett mycket gott rykte, baserat på hennes gedigna kunskaper, stora saklighet och förmåga till klar och redig

---

⁴⁵⁸ Petrini 1934 s 29.

⁴⁵⁹ Wicksell Nordqvist 1985 s 167.

⁴⁶⁰ Wahlström 1949 s 229.

⁴⁶¹ Wicksell Nordqvist 1985 s 201 f.

⁴⁶² Petrini 1934 s 38 f.

⁴⁶³ Petrini 1934 s 44.

⁴⁶⁴ Petrini 1934 s 40.

framställning. 1921 tillsattes hon som medlem i Mandatkommissionen inom NF. Uppgiften var att vaka över förhållandena i mandatområdet. Detta förtroende visade vilket anseende hon vunnit.⁴⁶⁵

7.8 Emilia Fogelklou

Emilia Maria Fogelklou föddes i Simrishamn 20 juli 1878. Hennes far, Johan Fredrik Fogelklou, kom från en borgerlig familj i Kristianstad, där hans farfar varit rådman.⁴⁶⁶ Hon började i skolan när hon var fem år. Efter de första åren slog sig tre familjer ihop om en guvernant från Stockholm.⁴⁶⁷

1896 började Emilia Fogelklou läsa vid lärarinneseminariet i Stockholm. Hon gick ut seminariet med högsta betyg i ett flertal ämnen, men bar på ett konstant dåligt självförtroende. Sin första anställning fick hon i Landskrona flickskola, där Selma Lagerlöf tidigare undervisat. Emilia Fogelklous uppgift blev att undervisa i kristendom, modersmålet, historia och geografi i skolans lägre klasser, senare tillkom kyrkohistoria och engelska i de högre.⁴⁶⁸

Hösten 1901 tog Emilia Fogelklou tjänst vid Göteborgs högre samskola. Emilia Fogelklou lärde där känna Ellen Key, som kom att bli hennes goda vän och inspirationskälla.⁴⁶⁹ Emilia Fogelklou hade mot sin vilja blivit tilldelad religionsundervisningen i de lägre klasserna. Hon såg det svårt att vara ärlig i sin undervisning, när hon själv ständigt brottades med frågan om Guds existens. I maj 1902 hände något som kom att förändra hennes liv. En inre upplevelse, som hon såg som en gudserfarenhet av enastående kraft. Hon gav den aldrig religiösa förtecken, utan kallade den sin ”verklighetsupplevelse”.⁴⁷⁰

I samband med verklighetsupplevelsen började Emilia Fogelklou skriva. Första boken, *Allvarsstunder*, kom att bli hennes första arbete i vad som skulle bli ett mångårigt sökande efter en ärlig religionsundervisning.

Emilia Fogelklou hade inte tagit studentexamen, vilket var ett krav för vidare universitetsstudier, och var tvungen att komplettera i latin och matematik.⁴⁷¹ Hon tog därför guvernantplats och läste under tiden in det som fattades för examen.⁴⁷² Hon inskrevs vid Uppsala universitet i januari 1906 vid 27 års ålder, förväntansfull och målmedveten. Hon hade inte kommit för att finna sin väg som ung student, utan få bekräftelse på den ”verklighetsupplevelse” som förvandlat hennes liv och gjort fortsatta studier till en livsnödvändighet.⁴⁷³ Emilia Fogelklou tog på ett år sin fil. kand. i fem ämnen: religionshistoria, teoretisk och praktisk filosofi, litteraturhistoria och

---

⁴⁶⁵ Petrini 1934 s 47 f.

⁴⁶⁶ Bergman Andrews 1999 s 7.

⁴⁶⁷ Bergman Andrews 1999 s 17.

⁴⁶⁸ Bergman Andrews 1999 s 39 ff.

⁴⁶⁹ Bergman Andrews 1999 s 43 ff.

⁴⁷⁰ Bergman Andrews 1999 s 46 ff.

⁴⁷¹ Bergman Andrews 1999 s 50 ff.

⁴⁷² Fogelklou, Emilia: *Brev till vännerna*. Stockholm 1979 s 9.

⁴⁷³ Bergman Andrews 1999 s 65.

pedagogik.⁴⁷⁴ Vårterminen 1907 började hon gå på föreläsningarna i teologi utan att ännu vilja skriva in sig bland prästämnena. Trots att hon inte hade ambitionen att själv bli präst, måste många av de manliga studenterna ha sneplat misstänksamt på henne och undrat vad hon hade att göra bland dem.⁴⁷⁵ Den 15 september 1909 antecknade Emilia Fogelklou två ord i sin dagbok: ”teol. kand.”. Hon blev Sveriges första kvinnliga.⁴⁷⁶ 1940 utsågs hon som första kvinna i Sverige till teologie hedersdoktor i Uppsala.⁴⁷⁷

Emilia Fogelklou verkade som författare, lärare och samhällsdebattör. Hon avled den 26 september 1972 i Uppsala.⁴⁷⁸

---

⁴⁷⁴ Bergman Andrews 1999 s 348.

⁴⁷⁵ Bergman Andrews 1999 s 75.

⁴⁷⁶ Bergman Andrews 1999 s 88.

⁴⁷⁷ Fogelklou 1979 s 11.

⁴⁷⁸ Bergman Andrews 1999 s 350.

8 Diskussion

De för uppsatsen relevanta frågorna om kvinnors rätt till universitetsstudier och högre tjänster sammanhänger med och är avhängiga av ett antal andra reformer som genomdrevs från och med andra hälften av 1800-talet.

I slutet av 1800-talet stod en nationalromantisk konservatism mot en oppositionell radikalism. Liberalismen hade blivit en kraft att räkna med i det svenska samhället. Liberalismens företrädare representerade den växande medelklassen. De humanistiska ämnena bars upp av boströmsk filosofi och idealistisk historieskrivning, medan utvecklingstänkandet dominerade naturvetenskaperna. Parlamentsreformen 1866 hade gett folket en demokratisk mersmak. Nya samhällsklasser började kräva rättigheter. Den demokratiska rörelsen hade bildning och vetenskap som viktiga ingredienser. Det gamla ämbetsmannaidealet à la Boström började ge vika vid universiteten till förmån för ett nytt ideal, grundat på mer realiakunskap. Den begynnande emancipationen gällande kvinnors bildning var dock i första hand inte ideologiskt motiverad, utan framstod som nödvändig pga. ändrade samhällsförhållanden. Samhällets behov av arbetskraft öppnade vägen för kvinnorna till nya arbetsområden. Därigenom blev det också svårare att finna skäl för att hindra dem att skaffa sig akademisk utbildning och det blev allt mer obekvämt för samhället att upprätthålla restriktioner på andra håll.

Kvinnor i Sverige saknade de flesta medborgerliga rättigheter fram till mitten av 1800-talet, när vissa förändringar börjar komma till stånd. Detta skedde mest tack vare en demografisk förändringsprocess, där antalet ogifta kvinnor ökade dramatiskt. Kvinnorna drev själva frågan, men även riksdagsmännen började kräva förbättringar, mycket pga. betungande försörjningsplikter gentemot kvinnliga anhöriga för dem själva och för sin samhällsklass. Riksdagsmännen inspirerades också av liberalismens ideologi om lika rättigheter för alla individer. Reformerna under 1800-talet, varigenom kvinnorna tilläts viss näringsfrihet, syftade i första hand till att underlätta för medelklassens ogifta kvinnor att skaffa arbete och försörjning. I och med att kvinnor släpptes fram inom olika fält blev det allt svårare att finna skäl för att hindra dem att skaffa sig akademisk utbildning. Eftersom kvinnorna med detta hade rätt till självständigt arbete och kunde stå på egna ben, blev det obekvämt för samhället att i längden upprätthålla restriktioner på andra håll, bl.a. vad gäller myndighetsfrågan. Exempelvis kunde en omyndig kvinna inte gärna sluta avtal, och det skulle innebära alltför mycket omak att inhämta förmyndares godkännande vid varje tillfälle. Näringslagstiftningens direkta erkännande av kvinnans jämställdhet med mannen blev på så sätt den första stora landvinningen för förvärvsarbetande kvinnor. När målet blev att skaffa nya arbetsfält, sådana som förutsatte akademisk utbildning och som var helt stängda för kvinnor blev motståndet kraftigare, och utfallen mot kvinnorna fick en allt hätskare karaktär. Kvinnan kom med likställighetskrav som uppfattades som hot mot

samhällets ordning och mot familjens ekonomi. Det rådande genuskontraktet ifrågasattes.

Motståndet mot de kvinnliga akademikerna brukar traditionellt sägas vara strukturellt betingat, dvs. grunderna till motståndet står att finna i den dominerande kultur och i de normer i samhället som anvisar vad människor bör göra och tänka. Om man applicerar ett genusteoretiskt perspektiv på motståndet, kan man istället se det som del av den moderna tidens genuskonflikt. Männen ägde makten och hade kontroll över maktens institutioner och redskap: akademien och lärdomen. Den idealistiska ämbetsmannaideologin hjälpte männen att bevara högstatusämbeten åt sig själva. Männen dikterade villkoren för genuskontraktet. Expansionen av ekonomi och demokrati samt omvälvande demografiska förändringar ledde till ett radikalt ifrågasättande av kontraktets villkor. Samtidigt började allt fler, såväl inom kvinnokretsar som utanför, bli medvetna om det orättvisa i det tidigare kontraktet. Inte förrän riksdagsmän och män inom akademien på allvar tog fasta på det orättvisa i det rådande genuskontraktet började varaktiga förändringar i villkoren komma till stånd. Den manliga överordningen var plötsligt inte lika självklar som tidigare.

Den vetenskapliga kunskapen var en manlig maktbas dit man inte gärna ville tillåta kvinnor. Man önskade ingen ytterligare konkurrens om resurser och tjänster. Kunskapen och därmed makten fick allt större betydelse i moderniseringsprocessen, vilket ledde till att reformerna för kvinnorna tog så lång tid. Den ordning kvinnorna gavs tillträde till den manliga bastionen speglar att det var en maktfråga, på så vis att de minst prestigeladdade områdena öppnades först (medicin, humaniora och naturvetenskapen), därefter till vissa lägre statliga ämbeten, sedan juridik och teologi och till sist kom behörighetslagen. Detta skedde inte förrän den allmänna rösträtten hade införts och det skulle dröja många år innan kvinnor faktiskt började erhålla tjänster såväl inom akademien som inom övriga statliga sektorer.⁴⁷⁹

De flesta av de kvinnor jag valt att ta upp i uppsatsen nöjde sig inte med en grundexamen, utan fortsatte uppåt på den akademiska stegen. Forskarkarriären innebar en brytning med ett traditionellt genusmönster i samhället, då det hotade männens urgamla privilegium på vetenskaplig verksamhet. Förklaringen till att de kvinnliga forskarpionjärerna, och i synnerhet Elsa Eschelsson, mötte så hårt motstånd kan troligen sökas häri. Elsa Eschelsson visade att det var möjligt för en kvinna att på samma sätt som en man bedriva rättsvetenskap på god nivå. Att hon var jurist gjorde saken extra känslig. Det var ofta svårt att få kompetenta professorskandidater att söka i juridisk fakultet. För den skull ville inte hennes motståndare att fakulteten skulle erövrats av duktiga kvinnor. Männen fruktade att förlora sin makt över utbildningen av nyckelpersonerna i det svenska samhället: framtidens domare och ämbetsmän. Det dröjde ända till 1959 innan nästa kvinna disputerade i juridisk fakultet.⁴⁸⁰

1873 fick kvinnor tillträde till universiteten, men inte förrän år 1928 fick kvinnorna möjlighet att studera vid statliga läroverk. Att denna normala

---

⁴⁷⁹ Rönnholm 1999 s 88.

⁴⁸⁰ Wirmark 1996 s 115. Personen i fråga var Gunvor Wallin.

väg till studentexamen var stängd för dem lär ha spelat in som anledning till att de kvinnliga studenterna blev så få. Att ta studentexamen som privatist var krångligare och kostsamt. De flesta tjänster och ämbeten var dessutom stängda för kvinnorna även om de skaffade sig en hög utbildning. Detta faktum lär också ha avskräckt många kvinnor att ge sig på ett akademiskt korståg. Det stora hindret låg i §28 i 1809 års RF som man hävdade gjorde det omöjligt att utnämna kvinnor till tjänster med kunglig fullmakt. 1909 öppnades möjligheten att ge kvinnor tillträde till vissa högre statliga befattningar, men de stora förändringarna inträdde inte förrän under 1920-talet. Först 1928 fick de en möjlighet att avlägga studentexamen på någorlunda lika villkor som pojkar. De formella hindren för kvinnans tillträde till högre studier och till arbetsmarknaden var i stort sett borta. Trots detta utgjorde kvinnorna i början av 1930-talet endast ca 16% av studenterna vid Lunds universitet. Detta indikerar att det fortfarande fanns hinder för kvinnans tillträde till studier. Ingrid Gärde Widemars utredning från 1945, ”Hatt och huva. Hur stat och kommun tillämpa behörighetslagens principer”, visar att klyftan mellan lag och praxis var ansenlig 1945, och att den likställighet som behörighetslagen gav kvinnorna 1925, 20 år senare var långt ifrån uppnådd. Även detta indikerar förekomsten av informella hinder.

Jag har i kapitel 6 och 7 tittat närmare på vad som kan ha verkat tillbakahållande på kvinnornas tillträde, och har där identifierat vissa skeenden och omständigheter. Till att börja med lär de faktum att kvinnor inte hade samma tillgång till grundundervisningen som män förrän 1928 spelat in. Det krävdes ekonomiska resurser för att kunna studera, vilket till stor del uteslöt kvinnor som kom från arbetar- och medelklass. Kvinnorna hade inte heller samma stipendiemöjligheter som män. Vidare lär det ha påverkat att nyttan av en akademisk examen var obefintlig. Kvinnor kunde inte göra akademisk karriär, inte heller arbeta inom ämbetsmannastaten. Ytterligare krafter som verkade tillbakahållande var allmänhetens inställning. Kvinnorna blev ofta häcklade och förlöjligade, och tvingades hela tiden bevisa för såväl professorer, studiekamrater som föräldrar att de kunde mer än att sköta hem och föda barn. Det krävdes ett starkt psyke för att orka med och för att klara av att många gånger få ses som representant för hela kvinnokönet. Det finns i beskrivningen av de kvinnliga pionjerna många citat och exempel som belyser hur kvinnorna kände, och hur illa de många gånger tog vid sig av omgivningens åsikter. Jag är av uppfattningen att ett av de största hindren för kvinnors tillträde till utbildning och tjänster efter det att de formella hindren borttagits, låg, och ligger fortfarande i, allmänhetens traditionella uppfattning om vad som är manligt och kvinnligt. Detta kan exemplifieras bl.a. genom att ta fram de argument som kvinnornas motståndare använde sig av, såväl i riksdagsdebatter som i diskussioner inom akademien.

Ett av de allra tidigaste argumenten mot kvinnorna var det religiösa. Det övergick under 1800-talet alltmer i en biologisk legitimering av kvinnoförtryck. Det av Gud givna förvandlades till det av naturen givna och oföränderliga.⁴⁸¹ I de flesta fall var det ekonomiska, sociala och politiska

---

⁴⁸¹ Ohlander 1987 s 16.

skäl som avgjorde, men så småningom började ideologiska motiveringar få allt större plats i resonemangen. När männen gav upp sina positioner gav de upp det minsta möjliga och endast det som var praktiskt nödvändigt. Vid borttagandet av skråsystemet och införandet av full näringsfrihet motiverades beslutet med att industrin behövde fritt få förfoga över arbetskraften, inte med att kvinnorna själva behövde denna frihet. I praktiken blev det en könsuppdelning av olika sysselsättningar. Männen tog i regel hand om de lukrativa arbetena, medan kvinnorna fick enklare och sämre betalda sysslor inom vissa branscher.

Ett annat argument mot kvinnan låg paradoxalt nog i en idealisering av henne. På 1890-talet startade den egentliga organiseringen av kvinnorna. Dessa förändringar skapade oro hos makthavarna och ett behov av att försöka säkra den hittills rådande samhällsordningen, och här blev idealiseringen viktig. Mannen och kvinnan sågs representera olika poler av en enhet, sidor som var lika mycket värda och betydelsefulla, men som försåg sina respektive bärare med olika egenskaper. Mannens sfär var den officiella inom vilken det krävdes intellektuell överlägsenhet. Kvinnans sfär var den privata, hemmet, inom vilken det krävdes en känslomässig överlägsenhet.⁴⁸² Synen fick legitimitet genom biologin, med vetenskap, rasbiologi och psykoanalys. Överallt betraktades kvinnan som annorlunda, som obegriplig, ologisk och känslomässigt oberäknelig. Manligheten förknippades med skapande, styrka, framsteg och logik medan kvinnan ansågs som passiv, självuppgivande, svag och irrationell.⁴⁸³

Många filosofer och teologer har betraktat kvinnan utifrån en filosofisk eller teologisk synpunkt och modellerat könet så det passat in i respektive system. Kant uttalade bl.a. att mannens princip är ädelmod, rationalitet och lärdom och kvinnans är smakfullhet och nöjen.⁴⁸⁴

I början av 1900-talet var ”samhällsnyttan” liksom de allmänna ekonomiska aspekterna ledande motiv för motståndarna i kvinnofrågan. De statsfilosofiska resonemangen om statens krav på medborgarna kom att spela en stor roll. Medborgarna skulle underordna sig och avstå från individuella önsknningar till förmån för statsnyttan. Kvinnor fick inte begära rättigheter som gick ut över statens behov av manlig arbetskraft, vilken med hänsyn till familjebildning var nödvändig för statens bestånd. Kvinnorna stödde sig på den klassiska liberalismens idéer om individens frihet och konkurrensens stimulerande inverkan i samhället. För staten vore det till fördel med breddad konkurrens eftersom den mest meriterade oberoende av kön då skulle bli befördrad. Detta underströks främst från ABKF:s sida. Könprincipen skar sönder kvinnornas argument. Vem var bäst i konkurrens om ett ämbete? Man ansåg att vissa egenskaper inte kunde meritvärderas och man förutsatte att kvinnan saknade vissa värdefulla egenskaper som handlingskraft, fysisk uthållighet och initiativförmåga.⁴⁸⁵

Biologiska argument användes för att eliminera rätt, moral och verklighet. Man menade att kvinnans natur inte var lämpad för vetenskap.

---

⁴⁸² Granström 1996 s 99.

⁴⁸³ Wikander 1994 s 12 f.

⁴⁸⁴ Wedin 1984 s 36.

⁴⁸⁵ Wieselgren 1969 s 236.

De kvinnliga studenterna var i genomsnitt underlägsna manliga enligt erfarenhet. Ju högre läroområdet och ju större anspråk på egen tankeverksamhet och självständighet som krävdes, ju bättre utföll jämförelserna till de manliga studenternas förmån. Kvinnan var också otillräcklig i fysisk och psykisk styrka. Följden av detta var att hon behövde längre tid på sig att kvalificera sig vetenskapligt. Samma svaghet innebar också en tidigare pensionsålder pga. en hos kvinnan tidigare än hos mannen inträdande fysisk och psykisk kraftminskning. Ett använt argument gick ut på att kvinnliga professorers medellivslängd var lägre än manligas. Det hade då funnits en svensk kvinnlig professor – Sonja Kovalevsky. Gift kvinna, i synnerhet om hon hade barn, kunde inte under några omständigheter vara lämplig, men att man skulle inte heller premiera celibat genom att ge ogifta kvinnor tjänster. Vidare hävdades att staten inte hade någon användning för kvinnor vid universitetet, varför frågor om lämplighet eller medborgerliga rättigheter föll.

Kvinnans civilstånd användes kontinuerligt som ett argument mot hennes tillträde till studier och högre tjänster. Omständigheten att kvinnor inte tilläts vara kvar om de gifte sig användes som argument för att stänga ute även ogifta. Var hon ogift var hon en flyktig arbetskraft som det vore olönsamt att satsa på, var hon gift hade hon inte på arbetsmarknaden att göra. 1909 öppnades genom ett riksdagsbeslut möjligheten att ge kvinnor tillträde till vissa högre statliga befattningar. Remissinstanser framhöll argument om kvinnors ständigt felaktiga civilstånd fram. Tidens moraluppfattning användes som förevändning för att hålla kvinnor borta från högre utbildning och yrkesliv. Eftersom kvinnans anseende riskerades, borde hon hålla sig borta. Det exemplifierades bl.a. vid tillträdet till det offentliga rum som stadens gator och torg innebar. Det var en oskriven lag att en respektabel kvinna endast undantagsvis vistades ute. De kvinnor som normalt stod att finna ute i staden var de prostituerade kvinnorna. De kvinnliga studenterna tvingades därför att sträva efter uppträdande som markerade distansen mellan dem och de prostituerade, vilket gjorde det till en påfrestning bara att ensamma ta sig till och från föreläsningar. Hilma Borelius strävan att inte bli ”missförstådd” när hon vistades på universitetet och ute resulterade i att man uppfattade henne som högfärdig och ovänlig.⁴⁸⁶

Efter 1914 politiserades kvinnofrågan mer och mer. Man började använda argument om industrialismens förödande inverkan på kvinnans arbetsmöjligheter och att det var det moderna samhällets skyldighet att återge kvinnor deras förlorade position från naturhushållningens tid.⁴⁸⁷

Argumenteringen från kvinnornas motståndare var till hög grad av ad hoc-karaktär. Tillgripandet av sådana argument avslöjar oftast att andra motiv än de föregivna finns med. Ju fler och ju mer halsbrytande de är, desto mer visar de på existensen av andra bevekelsegrunder än de öppet redovisade.⁴⁸⁸

---

⁴⁸⁶ Hammar 2000 s 21.

⁴⁸⁷ Wieselgren 1969 s 237.

⁴⁸⁸ Ohlander 1987 s 19.

Under 1930-talet var arbetslösheten stor, vilket ledde till att kvinnans roll i arbetslivet ifrågasattes. Man oroades över att så många kvinnor konkurrerade med männen om arbetstillfällen. Debatter hölls om studentöverflödet och man räddes för att kvinnor i allt större utsträckning skulle överge sin traditionella roll som maka och mor. I studentkretsar var den dominerande uppfattningen att den akademiska världen var mannens och hemmet var kvinnans. Många gjorde på olika sätt skillnad på kvinnliga studenter och andra kvinnor. Männen hade fortfarande svårt att förena bilden av kvinnan med den av en konkurrerande studiekamrat på annat än intellektuellt plan.

Under de första 40 åren som kvinnor hade behörighet till universitetsstudier förvärvade 22 kvinnor och 1645 män doktorsgrad. Jörgen Weibull anser att förordningen om rättigheter för kvinnor att studera och avlägga examen vid universitetet tillkom av principiella skäl, långt innan något behov av en dylik reform i praktiken förelåg. Lagstiftningen kan i detta fall inte sägas ha gått hand i hand med den bestående seden, utan har tvärtom föregripit utvecklingen utan att därför märkbart ha påskyndat densamma.⁴⁸⁹ Pedagogikprofessor i Uppsala Urban Dahllöf har visat att antalet doktorsexamen avlagda av män åren 1889-1939 står i direkt relation till antalet tillgängliga tjänster med disputation som behörighetskrav. Inga sådana tjänster fanns för kvinnor före behörighetslagen 1923. Även därefter var gifta kvinnor uteslutna. Kvinnors arbetsmarknad efter disputationen var betydligt snävare än männens visade en undersökning vid historiska institutionen i Lund rörande doktorer 1890-1975 i historia, statskunskap, kulturgeografi och ekonomisk historia.⁴⁹⁰

Kvinnornas motståndare fanns inom alla samhällsgrupper och på alla nivåer i samhället. De var snarare huvudregel än undantag. Att ytterligare identifiera dem har jag sett som vanskligt och obehövt. Jag har istället, på samma sätt som jag gjort med kvinnorna, valt att identifiera vad man skulle kunna kalla pionjäreorna bland kvinnornas förespråkare. Stöd från män var nämligen många gånger avgörande för kvinnorna, både för studier och senare yrkeskarriär. Till att börja med var fädernas inställning av stor betydelse för att kvinnor överhuvudtaget skulle få bedriva studier. Senare kom professorers, övriga lärares och studiekamraters inställning att betyda mycket. Professor Hjalmar Öhrvall yttrade till konsistoriets protokoll 1911 att full likställighet för män och kvinnor borde införas. Han avvisade alla argument om kvinnors vetenskapliga underlägsenhet som oriktiga och irrelevanta, tillika de om statens och universitetets intressen.⁴⁹¹ Bland övriga akademiska lärares insatser kan nämnas Gösta Mittag-Lefflers kamp för att få Sonja Kovalevsky till professor, även Per Cleves insatser, bl.a. i samband med Ellen Fries disputation och Wilhelm Netzel som på 1880-talet anställde Karolina Widerström. Knut Wicksell var en av förkämparna när det gällde kvinnofrågor. När Större akademiska konsistoriet i Lund skulle yttra sig om kvinnors tillträde till professorsämbetet med anledning av ett

---

⁴⁸⁹ Weibull 1968 s 88.

⁴⁹⁰ Odén 2000 s 172.

⁴⁹¹ Ohlander 1987 s 21.

kommittéförslag i frågan stod Knut Wicksell helt på kvinnors sida.⁴⁹² Att ha stöd från en man med så kontroversiella åsikter som herr Wicksell var dock inte alltid oproblemiskt.

En del lärare sades vara motståndare till kvinnliga studenter, men det ansågs av flera av de kvinnliga studenterna bara vara en av alla de egenheter professorerna utmärktes av. Det finns också flera uttalanden om att lärare som utpekades som kvinnohatare visade sig mycket rimliga när de kvinnliga studenterna kom i kontakt med dem.⁴⁹³

I kampen för kvinnans rättigheter i riksdagen var som tidigare nämnts C J Svensén en av de allra första förespråkarna. Professor Trygger, som varit en av dem som allra starkast stött Elsa Eschelsson i hennes kamp för vetenskapligt erkännande och tjänst vid juridiska fakulteten i Uppsala, blev ett av kvinnornas tjänstvilliga språkrör i första kammaren.

Ytterligare en förkämpe var politikern Carl Lindhagen. Han var bl.a. borgmästare i Stockholm och riksdagsledamot upp till åttio års ålder. I riksdagen väckte han över tusen motioner, bland dem många med krav på förbättrade rättigheter för kvinnor.⁴⁹⁴

Vad gäller genomförandet av behörighetslagen hade liberalerna mest helhjärtat stött reformen, socialdemokraterna varit övervägande för och högern övervägande mot. I frågan om kvinnlig rösträtt fanns ingen direkt uttalad linje hos något av riksdagspartierna. Motståndare och förespråkare fanns inom alla partier. Partierna på vänsterkanten var generellt mer positiva än högerpartierna.

Reformerna kring 1920-talet var på olika sätt inbördes beroende av varandra. Rösträtt utan myndighet hade varit märkligt och vice versa. Med rösträtt och myndighet skulle det varit besynnerligt att inte ha tillträde till högre tjänster. Att dessa reformer kom så pass tätt inpå varandra lär delvis ha att göra med den politiska oron efter första världskriget. Genom att införa allmän rösträtt hoppades man undvika den våldsamma utveckling som ägt rum bl.a. i Ryssland. Det var också resultatet efter en lång tids kamp. När behörighetslagen kom var den inte förbehållslös. Undantagen var åtskilliga, kvinnor kunde bl.a. inte bli präster, detta gick inte igenom förrän 1958.

För att klara sig och orka med det dagliga livet vid universitetet och för att kunna påverka riksdagsarbete i för dem fördelaktig riktning, använde sig kvinnorna av olika strategier. Den första, och troligtvis viktigaste strategin var organisering. Kvinnorna var tidigt ute med att organisera sig, och antalet kvinnoföreningar växte snabbt. De flesta av kvinnorna insåg vikten av att stå många och enade bakom sina krav, och i synnerhet gjorde Lydia Wahlström, Hilma Borelius och Anna Bugge Wicksell det.

Kvinnorna hade viss möjlighet att arbeta för sin sak genom politisk representation. De ogifta medelklasskvinnorna var ofta politiskt verksamma, vanligen som liberaler men också i andra partier. De ingick i de olika politiska partiernas kvinnoförbund. Genom dessa påverkade de riksdagsmännen. Inflytandet var dock begränsat. Andra möjligheter var att

---

⁴⁹² Petrini 1934 s 20.

⁴⁹³ Strömholm 1992 s 261.

⁴⁹⁴ Ohlander 2000 s 92.

genom personliga kontakter få sina krav framförda. Hilma Borelius kontakt med Nathan Söderblom och Elsa Eschelssons med professor Trygger är två exempel. Inom föreningslivet hittade man också andra möjligheter att påverka. Inom LKPR fördes kvinnornas rösträttskamp med hjälp av olika utomparlamentariska metoder, bl.a. demonstrationer, möten, upprop och flygblad.

De allra första kvinnorna fick ställa sig frågan om de skulle försöka smälta in bland de övriga studenterna genom att peka på det gemensamma eller om de skulle betona det som gjorde dem annorlunda. Under 1880-talet och tidigare delen av 1890-talet använde man sig av en anpassningsstrategi: man tonade ned skillnader och passade sig för allt som kunde utpeka kvinnor som avvikande. Kvinnorna var i första hand inte ute efter att ändra de manliga strukturer som rådde vid universitetet och många av dem var beredda att återgå till den traditionella kvinnorollen så snart de fullföljt sina studier. De mer medvetna bland 1890-talets kvinnliga studenter var aktiva i sina försök att erövra den akademiska världen och de ville inte bli särbehandlade. Deras strategi blev att anpassa sig till den manliga norm som rådde i syfte att vinna erkännande. Genom att konsekvent undvika det kontroversiella begreppet ”studentska” och vägra bära en kvinnlig variant på studentmössan visade de sin ambition att tävla med männen på den akademiska arenan. Kring sekelskiftet ändrades strategin. Vändpunkten kom 1896 med Ellen Keys ”Missbrukad kvinnokraft”. Emancipation, krav på lika villkor, efterträddes av kravet på kvinnan att genomsyra samhället och kulturen med sin egenart.⁴⁹⁵ Studentskorna vägrade försaka det kvinnliga i sitt väsen och ville samtidigt delta i studentlivets fullt ut. De överträdde gränser som uppsatts i syfte att förhindra ”osedligt leverne” vilket förorsakade skandaler i den akademiska miljön. Det borgerliga Sverige var ännu inte redo att acceptera ”samvetsäktenskap”, vilket bl.a. kan ses i Lunds medborgares reaktioner på Knut Wicksells och Anna Bugge Wicksells samlevnad.

Den strategi vi möter bland kvinnliga studenter i Lund före första världskriget svarar nära mot den emancipatoriska kvinnorörelsen kring sekelskiftet. Män och kvinnor var i princip lika, men mannen var norm. Männen liv skulle erövrats med hjälp av nya lagar till skydd för nya rättigheter. Kvinnorna skulle nå sina positioner med männens strategier. De antog manliga koder för beteenden och försökte få del av mannens symbolvärld. Man odlade egenskaper som konventionen ansåg förbehållna männen: intresse för intellektuella samtal, ledarskap och bevarandet av gamla lärdomstraditioner. Intresset för akademiska titlar var sådant fenomen. Det var också ett signum på att kvinnorna tillhörde den akademiska världen. Vikten av att kallas ”studenten” istället för ”studentskan”, att tituleras fil. stud. eller fil. kand. visar att de ville tillhöra ett professionellt kollektiv utan könsmärkning. Ritualen kring titlarna hörde också till den borgerliga klassmarkeringen. I den borgerliga kulturen var titlar och artiga haranger ett sätt att umgås.⁴⁹⁶

---

⁴⁹⁵ Holm 1996 s 277.

⁴⁹⁶ Rönnholm 1999 s 149 f.

Bärandet av studentmössa sågs som ett viktigt framsteg. Studentmössan signalerade exklusivitet och status, den legitimerade kvinnornas rätt att befinna sig i den akademiska världen och var en del av den akademiska kulturens attribut. Erövrandet av den manliga lärdomen kunde inte uppvisas på ett tydligare sätt. Att sätta den på sig och bära den utomhus blev det synliga beviset på att man sprängt de begränsade ramarna. Tobaksrökning och alkohol hörde också till den akademiska friheten och det manliga studentlivet. Att röka och dricka alkohol blev därför en annan gränsöverskridande kvinnlig uttrycksform. För kvinnornas dagliga liv blev humorn en möjlighet att tackla den ofta ogästvänliga attityden de mötte. Anordnandet av spex blev en säkerhetsventil. Genom dessa kunde de också visa att de kunde tillägna sig samma studenttraditioner som männen, vilket var stärkande för den gemensamma identiteten. Genom att förlöjliga de argument som användes mot kvinnliga akademiker i deras strävan efter samma rättigheter som männen kunde upplevda könsorättvisor uttryckas.

Fastän dagens förhållandena idag på många sätt är annorlunda kan man se historiska paralleller till dagens kvinnliga studenter och akademiker. Vissa strukturella fenomen är tämligen lika. Den övergripande genuskonstruktionen då utgick från att mannen var normen och det lever på många sätt, medvetet eller omedvetet, kvar i universitetslivet. Universitetet är alltjämt en institution där ojämlika genusrelationer fortsätter reproduceras. Kvinnor har generellt lägre tjänster, lägre löner och lägre status inom universitetsvärlden. Forskning har vid upprepade tillfällen visat att universitetsstrukturen är könsdiskriminerande, och statliga interventioner för att skapa förändring har varit i princip resultatlösa. Den akademiska kunskapen är fortfarande en maktresurs som män har större inflytande över än kvinnor.⁴⁹⁷

Kvinnor och män finns på universitetet under olika förutsättningar. Deras historiska bakgrund är olika, kraven som ställts och ställs är annorlunda. Universitetets struktur, inriktning och traditioner har skapats av män för män. Resultatet blir att den manliga studenten lättare smälter in i den manliga miljön, han känner igen sig och sina erfarenheter.⁴⁹⁸ Även om en ökad medvetenhet kan sägas finns idag, är undervisning och examination till stora delar uppbyggd kring manliga exempel. Kvinnor och män tror att universitetet står för objektivitet och allmänmänsklighet, men fortfarande finns sega strukturer som på olika plan verkar till kvinnors nackdel.

När lagen mötte verkligheten var allmänhetens inställning fortfarande till stora delar avvisande. 1923 var kvinnans plats inom akademien, lagen till trots, ännu inte säkrad. Hennes plats som student var förvisso inte längre ifrågasatt, men detsamma går inte att säga om inställningen till att kvinna skulle kunna upprätthålla tjänst vid universitetet. Den frågan är omdebatterad än idag.

---

⁴⁹⁷ Rönnholm 1999 s 217 f.

⁴⁹⁸ Wedin 1984 s 39.

Bilaga A. Behörighetslagen

SFS 1923

nr 249

Lag innefattande bestämmelser angående kvinnas behörighet att innehava statstjänst och annat allmänt uppdrag; given Stockholms slott den 22 juni 1923.

Vi GUSTAF med Guds nåde, Sveriges, Götes och Vendes Konung, göra veterligt: att Vi, med riksdagen, funnit gott att, med upphävande av vad i lag eller särskild författning finnes stridande mot här nedan givna bestämmelser, förordna som följer:

§ 1.

I fråga om behörighet att inneha statstjänst skall med de undantag, i denna lag angivas, kvinna vara likställd med man. Angående kvinnans behörighet att inneha prästerlig eller annan kyrklig tjänst gäller vad därom särskilt stadgas

2 §.

I mom. Följande statstjänster må ej innehavas av kvinna:

1. militära och civilmilitära tjänster ävensom sådana tjänster utom krigsmakten, med vilka är förenad skyldighet att tjänstgöra vid armén eller marinen;
2. tjänster vid fångvårdsanstalt, allmän uppfostringsanstalt, allmän alkoholistanstalt eller annan dylik inrättning, såvida med tjänsten är förenad skyldighet att inom anstalten utöva ledning eller bevakning huvudsakligen av män eller manliga minderåriga; dock må utan hinder härav kvinna kunna, där särskilda omständigheter därtill föranleda, innehava befattning såsom lärare vid anstalt, som nu sagts;
3. tjänster vid anstalt för sinnessjuka, med vilka tjänster är förenad skyldighet att handhava sådan vård av sinnessjuka, vilken icke ska handhas av kvinna;
4. tjänster, med vilka är förenad skyldighet att ansvara för eller biträda vid upprätthållande av allmän ordning och säkerhet; dock må utan hinder härav kvinna kunna för särskild uppgift innehava anställning vid poliskår;
5. tjänster vid tullverket, med vilka är förenad skyldighet att fullgöra bevakning;
6. tjänster vid skogsstaten, med vilka är förenad skyldighet att fullgöra bevakning
7. tjänster, med vilka är förenad skyldighet att meddela undervisning i gymnastik vid högre allmänt läroverk, realskola eller seminarium för utbildandet av manliga folkskollärare

De närmare föreskrifter, som erfordras för tillämpning av vad sålunda stadgas, utfärdar Konungen.

2 mom. Konungen äger meddela särskilda bestämmelser angående villkoren för kvinnas tillträde till domartjänst, med vilken är förenad skyldighet att föra ordet i underrätt å landet.

3 §.

I fråga om behörighet att innehava allmänt uppdrag, vilket icke är att hänföra till statstjänst, skall kvinna vara likställd med man; dock må, där med sådant uppdrag är förenat åliggande, vilket enligt 2 § utgör hinder för kvinna att innehava statstjänst, uppdraget icke innehavas av kvinna.

Denna lag skall träda i kraft den dag, Konungen med riksdagen bestämmer. Det alla, som vederbör, hava sig hörsamligen att efterrätta. Till yttermera vissa hava Vi detta med egen hand underskrivit och med Vårt kungl. Sigill bekräfta låtit.

Stockholms slott den 22 juni 1923

Gustaf (L.S.)

(Justitiedepartementet.)

Birger Ekeberg.

Litteraturförteckning

Tryckta källor

Svensk författningssamling.

Allmänna Besvärs- och Ekonomiutskottets betänkande nr 39. Riksdagstryck 1865/66, 8 saml.

Behörighetskommittén, Betänkande och förslag i fråga om kvinnors tillträde till statstjänster. I. Kvinnors tillträde till fullmaktstjänster. Stockholm 1920.

Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1918. Första kammaren. Fjärde bandet. Nr 48.

Riksdagens protokoll vid lagtima riksmötet år 1923. Första kammaren. Tredje bandet. Nr 35.

Tidskrifter

Ekeberg, Maud: *Elsa Eschelsson. Vår första kvinnliga rättsvetenskapare*. SvJT 1960.

Odén, Birgitta: *Kvinnostrategier i studentmiljö*. Scandia, band 54:1, 1988 s 71-86.

Ohlander, Ann-Sofie: *En utomordentlig balansakt. Kvinnliga forskarpionjärer i Norden*. Historisk tidskrift 1987 s 2-22.

Litteratur

Andersson, Gudrun: *Tingets kvinnor och män. Genus som norm och strategi under 1600- och 1700-tal*. Uppsala 1998.

Andréen-Svedberg, Andrea: *Karolina Widerström. Sveriges första kvinnliga läkare*. Stockholm 1956.

Berggren-Axberger, Kerstin: *1930-talet. I Fyra studentskor ser tillbaka. Akademiska föreningens årsskrift 1965*. Lund 1965.

Bergman Andrews, Malin: *Emilia Fogelklou, människan och gärningen – en biografi*. Skellefteå 1999.

Björkenlid, Bertil: *Kvinnokrav i manssamhälle. Rösträttskvinnorna och deras metoder som opinionsbildare och påtryckargrupp i Sverige 1902-21*. Uppsala 1982.

Borelius, Hilma: *Kvinnligt studentliv i Lund. I Under Lundagårds kronor. Minnen upptecknade af gamla studenter*. Lund 1921.

Borg, Arne m.fl: *Prostitution: beskrivning, analys och åtgärder*. Stockholm 1981.

Carls, Lina: *Lundastudentskan – en malplacerad hybrid? Dikter och debatter om 1930-talets studentska*. I *Kvinnor vid Lunds Universitet, Carlsson Wetterberg, Christina och Blomqvist Göran (red)*, Lund 2000.

Cederschiöld, Maria: *En banbryterska. Skildringar från Ellen Fries studentår i Uppsala*. Stockholm 1913.

Davies, Karen och Widerberg, Karin: *Rapport rörande projektet "Kvinnor och jämställdhetsforskning vid Lunds Universitet"*. Lund 1979.

Fehrman, Carl: *Lärdomens Lund. Epoker-episoder-miljöer-människor*. Upplaga 1:2. Malmö 1985.

Florin, Christina och Johansson, Ulla: *"Där de härliga lagrarna gro..." Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850-1914*. Stockholm 1993.

Fogelklou, Emilia: *Brev till vännerna*. Stockholm 1979.

Frängsmyr, Tore: *Svensk idéhistoria. Bildning och vetenskap under tusen år. Del II 1809-2000*. Stockholm 2000.

Gagné, Cecilia: *Gränsöverskridare eller systemfånge? En jämförelse mellan de första kvinnliga forskarna vid Lunds universitet*. I *Kvinnor vid Lunds Universitet, Carlsson Wetterberg, Christina och Blomqvist Göran (red)*. Lund 2000.

Granström, Görel (red): *Kvinnorna och rätten: från stormaktstid till rösträttsstrid*. Uppsala 1996.

Gårdlund, Torsten: *Knut Wicksell. Rebell i det nya riket*. Stockholm 1990.

Gärde Widemar, Ingrid: *Hatt och huva. Hur stat och kommun tillämpa behörighetslagens principer*. Stockholm 1945.

Göransson, Anita (red): *Sekelskiftet och kön. Strukturella och kulturella övergångar år 1800, 1900, 2000*. Stockholm 2000.

Hammar, Inger: *"Lund är så ytterligt konservativt..." Kvinnliga studenter söker tillträde till Alma Mater. I Kvinnor vid Lunds Universitet, Carlsson Wetterberg, Christina och Blomqvist Göran (red), Lund 2000.*

Hildebrand, Bengt: *"Esselde och Hans Hildebrand". I I Fredrika Bremers fotspår. Fredrika Bremer Förbundet 1884-1944. Red Margareta von Konow. Stockholm 1944.*

Hirdman, Yvonne och Henrysson, Inger: *Kvinnohistoria. Om kvinnors villkor från antiken till våra dagar. Stockholm 1992.*

Hirdman, Yvonne: *Genussystemet: teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning. Uppsala 1988.*

Holm, Birgitta: *Det tredje könet. Studentkor i Uppsala. I Nordisk Kvinnolitteraturhistoria Band 3, Möller Jensen, Elisabeth (red). Höganäs 1996.*

Johannisson, Karin: *Levande lärdom. Uppsala Universitet under fem sekler. Uppsala 1989.*

Jonung, Christina och Persson, Inga: *Anna and Knut. Lund 1998.*

Karlsson Sjögren, Åsa: *Kvinnors rätt i stormaktstidens Gävle. Umeå 1998.*

Kihlbom, Asta: *1910-talet. I Fyra studentkor ser tillbaka. Akademiska föreningens årsskrift 1965. Lund 1965.*

Larsson, Stig: *Könshandeln - om prostituerades villkor. Älvsjö 1983.*

Löfdahl, Else-Britt: *"Och den ljusnande framtid är vår..." Kvinnliga studenter vid Lunds universitet 1900-1914. I Kvinnor vid Lunds Universitet, Carlsson Wetterberg, Christina och Blomqvist Göran (red). Lund 2000.*

Munck-Falk, Anna: *1920-talet. I Fyra studentkor ser tillbaka. Akademiska föreningens årsskrift 1965. Lund 1965.*

Munck-Falk, Anna: *Mitt glada tjugotal. I Under Lundagårds kronor 1957. Lund 1957.*

Nordenstam, Anna: *Hilma Borelius. En akademisk pionjär vid sekelskiftet. Göteborg 1993.*

Ohlander, Ann-Sofie och Strömberg, Ulla-Britt: *Tusen svenska kvinnoår. Svensk kvinnohistoria från vikingatid till nutid. Stockholm 1997.*

Ohlander, Ann-Sofie: *Staten var en man...? Om kvinnor och män i statens tjänst i historien. Stockholm 2000.*

Overton, Louise: *1880-1910-talet. I Fyra studentskor ser tillbaka. Akademiska föreningens årsskrift 1965*. Lund 1965.

Petrini, Gulli: *Anna Bugge Wicksell. En internationell märkeskvinna*. Stockholm 1934.

Richardson, Gunnar: *Akademisk bildning och folkbildning. Om bildningssynen i ett historiskt perspektiv*. Linköping 1988.

Richardson, Gunnar: *Kulturkamp och klasskamp. Ideologiska och sociala motsättningar i svensk skol- och kulturpolitik under 1880-talet*. Göteborg 1963.

Ronne, Martha: *Myrten och lager*. Uppsala 1996.

Rönholm, Tord: *Kunskapens kvinnor. Sekelskiftets studentskor i mötet med den manliga universitetsvärlden*. Forskningsrapporter från Institutionen för historiska studier vid Umeå universitet 12. Umeå 1999.

Stael von Holstein, Mathilda: *Behörighetslagens tillkomst. I I Fredrika Bremers fotspår. Fredrika Bremer förbundet 1884-1944*. Stockholm 1944.

Stridsberg, Sara och Westerstrand, Jenny: *Juristutbildningen ur ett genusperspektiv*. Uppsala 1999.

Strömholm, Gunilla: *"1800-talets kvinnliga Uppsalastudenter". I Studenten, staden och sanningen. Bilder och essayer utgivna med anledning av Uplands nations 350-årsjubileum. Bengt Erik Rydén (red)*. Uppsala, Uplands nation 1992.

Strömholm, Gunilla: *"Elsa Eschelsson: Sveriges första kvinnliga jurist."* Jareborg, Nils (red), *Elsa Eschelsson*. Uppsala, Iustus. De lege. 1997.

Strömholm, Gunilla (red): *Lydia Wahlström. Till hundraårsminnet av hennes disputation*. Uppsala 2000.

Svartz, Nanna: *Steg för steg. En självbiografi*. Stockholm 1968.

Svensson, Eva-Maria: *Genus och rätt. En problematisering av föreställningen om rätten*. Uppsala 1997.

Ulvros, Eva Helen: *Professorskor och professorsdöttrar – 1800-tal och sekelskifte. I Kvinnor vid Lunds Universitet, Carlsson Wetterberg, Christina och Blomqvist Göran (red)*. Lund 2000.

Wahlström, Lydia: *Den kvinnliga rösträttsrörelsen. I I Fredrika Bremers fotspår. Fredrika Bremer Förbundet 1884-1944. Red Margareta von Konow.* Stockholm 1944.

Wahlström, Lydia: *Principerna för kvinnans rösträtt.* Stockholm 1904.

Wahlström, Lydia: *Trotsig och försagd.* Stockholm 1949.

Wedin, Ingegerd: *Detta hade jag inte en aning om... Kartläggning av jämställdhetsinslag i undervisning och forskning vid Lunds universitet.* Lund 1984.

Weibull, Jörgen: *Lunds universitets historia del IV 1868-1968. Utgiven av universitetet till dess 300-årsjubileum.* Lund 1968.

Wicksell Nordqvist, Liv: *Anna Bugge Wicksell. En kvinna före sin tid.* Malmö 1985.

Widerberg, Karin: *Kvinnans rättsliga och sociala ställning i Sverige 1750-1976.* Lund 1978.

Widerström, Karolina: *Elsa Eschelsson. En minnesskrift. Utgiven av Akademiskt Bildade Kvinnors Förening vid dess 25-års jubileum 1929.* Uppsala 1929.

Wieselgren, Greta: *Den höga tröskeln. Kampen för kvinnas rätt till ämbete. Kvinnohistoriskt arkiv 7.* Lund, Gleerup 1969.

Wieselgren, Greta: *Det var den långa våren. I Under Lundagårds kronor 1957.* Lund 1957.

Wikander, Ulla: *Delat arbete, delad makt: om kvinnors underordning i och genom arbetet.* Uppsala 1991.

Wikander, Ulla och Carlsson Wetterberg, Christina: *Det evigt kvinnliga. En historia om förändring.* Stockholm 1994.

Wirmark, Margareta; Svanborg, Catharina; Persson, Inga och Hahn-Hägerdahl, Bärbel (red): *"Professorsboken. Fyrtionio Lundakvinnor berättar".* Stockholm 1996.